

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејчровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2007

Милан Драгичевић

О ГОВОРУ СРБА БАЊЕ ВРУЋИЦЕ КРАЈ ТЕСЛИЋА
I
(ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ)

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	327 [5]
Први дио: ФОНЕТИКА	331 [9]
А. ГРАЂА	331 [9]
ВОКАЛИ	331 [9]
<i>Инвентар</i>	331 [9]
<i>Вокали појединачно</i>	332 [10]
<i>Рефлекси јаћа</i>	336 [14]
<i>Судбина вокалских скупина</i>	339 [17]
СУГЛАСНИЦИ	342 [20]
<i>Напомена о инвентару</i>	342 [20]
<i>Судбина сугласника х и ф</i>	342 [20]
<i>Сонанти</i>	344 [22]
<i>Африкативни сугласници</i>	345 [23]
<i>О осталим сугласницима</i>	346 [24]
<i>О групама *si' (*zd'), *sk' (*zg') и резултатима новог и јекавског јошовања</i>	347 [25]
<i>Судбина неких других сугласничких група</i>	348 [26]
<i>Неке друге посебности</i>	350 [28]
АКЦЕНТИ	351 [29]
<i>Основи система</i>	351 [29]
<i>О акценцима неких облика</i>	355 [33]
Б. ДИСКУСИЈА	359 [37]
Други дио: ОБЛИЦИ	363 [41]
А. ГРАЂА	363 [41]
ИМЕНИЦЕ	363 [41]
<i>Именице мушког рода на сонанти и консонанти</i>	363 [41]
<i>О осталим именицама мушког рода</i>	367 [45]
<i>Именице средњег рода</i>	368 [46]
<i>Именице женског рода</i>	369 [47]
ЗАМЈЕНИЦЕ	371 [49]
ПРИДЈЕВИ	373 [51]
БРОЈЕВИ	374 [52]

ГЛАГОЛИ	375 [53]
<i>Глаголски облици</i>	375 [53]
<i>О појединим глаголима и групама глагола</i>	378 [56]
ПРИЛОЗИ	381 [59]
Б. КОМЕНТАР И ЗАВРШНА НАПОМЕНА	382 [60]
Трећи дан: ТЕКСТОВИ	385 [63]
ЛИТЕРАТУРА	394 [72]
РЕЗЈУМЕ	398 [76]

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ*

1. *Бањом Врућицом* (етници: *Врућичан* и *Врућичанка*, ктетик: *врүћички*) назива се овеће полуурбано насеље дисперзног типа смјештено испод обронака планине *Борја*, у долини ријеке *Ћсорѐ*, три километра југоисточно од *Теслића*. Мјесто је познато по истоименом бањско-туристичком комплексу о коме је досад — из ових или оних разлога — писано често¹, а у њему данас живи нешто мање од три хиљаде становника. Становништво у огромној већини чине припадници српске и хрватске националности, с тим што, данас нешто изразитија, апсолутна бројчана премаћ становника српске националности ни у ближој, ни у нешто даљој прошлости није била спорна. Свједоче о томе како резултати периодично обављених пописа становништва², тако и чињеница да се у литератури с краја XIX вијека данашња Бања Врућица означавала називом *Врућица Срјска*³.

2. Говор Срба Бање Врућице припада оном комплексу српских ијекавских говора размјештених источније од ријеке Врбас у средишњим дијеловима сјеверне Босне који су тек у новије вријеме постали предмет интензивнијих научних испитивања⁴, а, колико ми је познато — сам за себе — досад није посебно истра-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Испитивање срјског дијалекатског комплекса Босне и Херцеговине*, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

¹ В. нпр. Ђато-Маријанац 1996. и тамо поменуто литературу.

² *Ibid.*, 30.

³ *Ibid.*, 7.

⁴ Иако понешто обавјештења о говорним особинама Срба са поменутог простора доносе и радови М. Решетара (1907), Г. Ружичића (1936), И. Брабеца (1959), Д. Брозовића (1966), М. С. Филиповића (1969), М. Окуке (1973^a и 1973^b), П. Ивића (1988) и др., засад још увијек највише дијалекатских података о њима садржи рад групе аутора (Д. Вујичић, Д. Брозовић, А. Пецо и Ј. Баотић) *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне* (БХДЗб, књ. V, Сарајево, 1985, 7–372), у коме су изложени резултати истраживања спроведених у оквиру пројекта *Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс — синхроничка дескрипција и однос према стандарднојезичком изразу у Босни и Херцеговини*. Вриједност тамо изложене грађе, међутим, знатно умањују, како скроман избор пунктова за истраживање, тако и неке, више него очите, погрешке теренских истраживача. У новије вријеме објављено је неколико, да их тако назовем пилот-радова који наговјештавају да је започело систематскије истраживање наведеног говорног комплекса. Међу те радове спадају: мој прилог о говору села Бранешчи (в. Драгичевић 2003), као и два краћа рада о неким фонетским особинама говора требавских Срба (в. Драгичевић 2002. и Драгичевић 2004), затим прилог Д. Козомаре о консонантском инвентару говора села Станари (в. Козомара 2003), као и његов још необјављени магистарски рад о говору села Че-

живан. Теренска истраживања овога говора започео сам августа 2004. приликом дужег боравка у тамошњем бањском центру, и, у почетку, са прилично скромним циљем — да попуним квестинар за потребе израде *Српског дијалектолошког атласа*. У међувремену су ме говорне особености идиома којим се служе мјештани овога насеља заинтересовале у већој мјери, па сам истраживања наставио и наредних година: јула 2005, такође, приликом дужег боравка у поменутом бањском центру, а затим и приликом неколико краћих „екскурзија“ током 2006. и 2007. године⁵. Приликом тих истраживања главну пажњу посвећивао сам говорним особинама идиома којим се служе старији припадници вруничке популације, и то првенствено они који потичу из породица које се овдје сматрају старосједилачким⁶. На овакво одређење нису толико утицали мање-више устаљени по-

чава (в. Козомара 2005), те три краћа рада С. Танасића у којима се приказују неке синтаксичке особине ових говора: *О конструкцији к/ка + дашив у говору Срба добојског краја* (Српски језик, IX/1–2, Београд, 2004, 351–357), *Из синтаксе говора добојског краја: падежи са финалним значењем* (у зборнику *Животи и дело академика Павла Ивића*, Суботица — Нови Сад — Београд, 2004, 479–488) и *Један случај модалне употребе фушуре другог у говору Срба добојског краја* (Годишњак за српски језик и књижевност, год. XX, бр. 8, Филозофски факултет у Нишу, 2006, 435–443). Доста дијалекатских података садрже и квестинари попуњени у појединим пунктовима са тог подручја за потребе израде *Српског дијалектолошког атласа*, али је грађа коју они садрже још увијек углавном недоступна широј научној јавности.

⁵ Несебичну помоћ, нарочито у трагањима за dobrим информаторима, током рада на терену пружио ми је колега проф. др Лазо Ристић, иначе рођени Вруничанин. Због тога му, и овом приликом, најсрдачније захваљујем.

⁶ Термин старосједилачки употребљавам условно. Ради се, заправо, о старијим особама које су рођене у овом мјесту и чијих је више генерација предака, такође, свој животни вијек провело у Вруници. Иначе, и овдје су, као и у другим западнобосанским предјелима, представе о првобитном поријеклу становника прилично мутне. Усмена предања у најбољем случају „памте“ само то да се неки далеки предак населио овдје из неког другог мјеста из ближе или даље околине, а понекад чак ни то. Присутне су, такође, и неке нејасне представе о Херцеговини као првобитном завичају, али сам понио утисак да су се оне углавном јавиле као резултат неких књишких сазнања, иако се, без сумње, поријекло многих православних родова у овоме крају — директно или индиректно — може доводити у везу с оним бројним миграционим струјама становника које су, за вријеме турског господства у овим крајевима, издашно давале херцеговачке области (схваћене у најширем смислу). Становништво ове области претрпјело је у том времену знатније промјене, а њих су, у првом реду, узроковале многобројне сеобе. Алекса Ивић је, на примјер, у својим радовима (исп. Ивић 1923 и 1926) саопштио доста података о сеобама православног живља „из унутрашњости Босне“ на просторе које је обухватала тадашња аустријска Војна граница (*Militärgrenze*), и то како њен „хрватски“, тако и њен „славонски“ дио. Од тих података, кад је у питању овај крај, посебно су интересантни они који говоре о насељавању Кореничког поља у Лици, које су Турци плански спроводили у неколико наврата током XVII вијека због потреба да се замијене чести пребјези у сусједне крајишке (аустријске) крајеве (Ивић 1923, 16–17). Међу пребјезима на томе подручју помиње се и бројна скупина Усорчана коју је сачињавало око 100 породица са преко 1000 укућана (исп. Ивић 1923, 17, 121–124. и 132–144). Поријекло њиховог заједничког имена Усорчани (Усорци) Ивић, истина, изводи из назива — данас углавном непознатог — локалног насеља Усорач (Ивић 1923, 121. и 1926, 197), чије постојање, због етапног миграционог стања тадашњих сеоба, и не мора бити спорно, што, опет, не значи да и Стјепан Павичић није у праву кад такво њихово „skupno ime“ доводи у везу с именом „краја iz koga su bili doselili na to zemljište“ (Павичић 1962, 149). Осим сеоба, становништво усорских предјела у ранијим раздобљима често су прорјеђивале и епидемије разних болести, о чијем „учинку“ свједочи постојање „na više mesta kužnih groblja“ (в. Филиповић 1969, 42), а на демографску слику краја вјероватно су утицали, између осталих, и они покрети становништва чије су се миграционе струје, након бројних аустро-турских ратова с краја XVII и првих деценија XVIII вијека, кретале супротним

ступци у нашој научној дијалектологији којима се, нажалост, још увијек главна пажња усмјерава према језичкој егзотици, колико чињеница да је слојевитост поријекла данашњег српског становништва у Бањи Врућици последица и неких збивања из новијих времена. Наиме, интензиван развој здравствено-туристичког комплекса у овоме мјесту током друге половине XX вијека, као и ратна дешавања у раздобљу од 1992. до 1995. године, утицали су, између осталог, и на повећање укупног броја становника. Према неким процјенама укупно становништво Бање Врућице повећало се у периоду 1948–1996. за 2,1 пута⁷. Српско становништво у том раздобљу није се увећавало само природним прираштајем, већ и досељавањем из ближе и даље околине. Разлике у говорима старосједилаца и досељеника — без обзира на то што су процеси нивелације изузетно снажни и убрзани — још увијек се могу уочити, па је отуда и одређење за говор старинаца, у овој прилици, било заправо једини логичан избор.

3. Дио грађе прикупљене приликом наведених теренских истраживања — и то углавном оне којом се презентују фонетске особености овога говора — већ сам публикувао у појединим краћим радовима⁸. Ради се, дабогме, о тзв. пилот-радовима чије објављивање обично претходи појави цјеловитијих дијалектографских приказа. Овим описом важнијих фонетских и морфолошких особина говора Срба Бање Врућице започињем тај цјеловитији приказ. Као што је већ истакнуто и у поменутих пилот-радовима, и писање овог рада у основи су мотивисала два разлога: а) с једне стране, настојање да се саопшти изворни дијалекатски податак више из говора једног досад готово неистраженог ареала, и б) с друге стране, жеља да се употпуне наше још увијек доста скромне спознаје о размеђама између херцеговачко-крајишких (ијекавскоштакавских)⁹ и источnobосанских (ијекавскошћакавских) говора. Надам се да ћу бити у прилици да цјеловитије прикажем и

смјером од претходних, тј. са простора западне Херцеговине, сјеверне Далмације и Лике, при чему су, нарочито оним из ова два последња краја, поједина западnobосанска поља, као и терени рибјечних долина Лашве и Усоре неријетко служили као етапне станице на даљем путу у средњу Босну (в. Брозовић 1966, 182, а исп. и Филиповић 1928, 290. и 299). Није немогуће да је међу припадницима ових миграционих струја било и потомака оних православних Усорчана који су се у XVII вијеку населили у Лику, али о свему томе моћи ће се рећи поузданији судови тек онда кад, и ако, о поријеклу појединих православних породица у усорском крају будемо имали знатно више података од оних које садрже, иначе, по много чему хвале вриједни етнографски прилози В. Скарића (исп. В. Скарић, *Поријекло православног народа у сјеверозајадној Босни*, Гласник Земаљског музеја, књ. XXX, Сарајево, 1918, 219–265) и М. С. Филиповића (в. Филиповић 1969, 42–44).

⁷ Исп. Ѓњато-Маријанац 1996, 28.

⁸ В. *Српски језик*, књ. XI/1–2 (2005), 21–36. и књ. XII/1–2 (2007), 97–108, те *Зборник МС за филологију и лингвистику*, књ. L, 2007, 223–232.

⁹ У досадашњој српској и хрватској дијалектолошкој литератури ови су говори обично означавани термином *источнохерцеговачки*. Назив *херцеговачко-крајишки* почео се у српској дијалектологији устаљивати тек у најновије вријеме, након што је потребу његовог увођења шире образложио проф. Павле Ивић (в. Ивић 1998, 116–117, у напмени под текстом). Интересантно је да је и, данас већ давне 1960. године, хрватски лингвиста Далибор Брозовић — готово идентичним разлозима као касније проф. П. Ивић — образлагао потребу замјене термина *источнохерцеговачки* термином *источнохерцеговачко-крајишки* (в. Брозовић 1960, 83, такође у напмени под текстом). О томе да се ова идеја проф. Д. Брозовића почела, изгледа, шире остваривати у хрватској дијалектолошкој пракси исп. Лисац, 2003, 98. и д.

неке друге особине које карактеришу говор овдашњих Срба — оне о којима овдје неће бити ријечи, а које, такође, на свој начин, могу да буду, дијалектолошки гледано, врло интересантне.

Први дио

ФОНЕТИКА

А. ГРАЂА

ВОКАЛИ

Инвентар

4. И у говору Срба Бање Врућице, као и у књижевном језику, инвентар вокалских јединица чини пет правих вокала (*а, е, и, о, у*) и силабичко *р*. Могућности комбиновања, унутар ријечи, правих самогласника са сугласничким фонемама и овдје су, у основи, практично слободне, а да се свака од поменутих вокалских јединица остварује и у кратком, и у дугом алофонском лику свједоче ове, углавном насумице изабране потврде:

а) за вокал *а*: *ба̄бин, бра̄ћа, ма̄ћија, ра̄ш, ша̄каш, ха̄ћа, а̄јмо, а̄миер, да̄ска, ја̄рац, ја̄рандјед^ш, ра̄сџала се, са̄крила, задр̄шџе, мо̄мак, ја̄ревариш, ша̄џак*, односно: *бла̄го, га̄з^с, гла̄д^ш, кла̄с, ла̄д^ш, ра̄дӣ, гла̄ва, гла̄дан, ма̄сна, ја̄рче, ра̄на, чва̄рци, вр̄шња̄к, им̄ам, ја̄реба̄, ја̄јак, че̄ља̄д^ш*;

б) за вокал *е*: *ве̄села, вре̄ћа, дје̄д^ш, не̄ко, ја̄сма, све̄кар, ја̄решња, брес̄џӣш, жс̄ена, лемеш, његов, ја̄ћи, че̄ла, ш̄ћене, виле, оже̄њен, сир̄ће, и: жс̄е̄ћ^ћ, зс̄е̄ц, ја̄џӣ, шрес̄џӣ, ћер, гредель, зс̄џӣши, клела, кре̄ја, љенчина, др̄ве̄ће, кор̄јен, рич̄е*;

в) за вокал *и*: *дим, млин, ја̄џемо, сја̄џӣ, ја̄џица, виљушка, имали, ја̄ћи, ба̄џила, очима*, односно: *зид, сив, син, бриџо, крило, ја̄смо, ја̄џӣр*;

г) за вокал *о*: *дн̄о, ђон, ко̄њ, ко̄чка, оџак, ђошак, зор̄ӣ, ко̄лац, лоза, лонац, оже̄с, ја̄друм, влакно, че̄ло, и: бр̄од^ш, зоб̄ӣ, ко̄сџӣ, нб̄жш, нос, дошло, кор̄њача, ло̄јов, о̄вца, жс̄ал̄сџӣ*;

д) за вокал *у*: *з̄усле, д̄угме, к̄ук, ја̄џӣшен, бубрези, кундура, ја̄дари, ја̄нуци, ко̄шуља*, односно: *жс̄ӯљ, зс̄уб̄ӣ, ја̄рӯће, вукла, г̄увно, к̄љӯчом, ја̄унац, руда, свукла, ус̄џа, ја̄ћи, н̄о̄г̄ува̄/н̄о̄г̄ува̄*;

5. И слоготворно *р*, дабогме, зна за краћи и дужи изговор, и то како у наглашеним, тако и у ненаглашеним позицијама ријечи: *бр̄до, бр̄да* (ген. јед.), *гр̄м, др̄жа̄ла/др̄жала, др̄жа̄но, кр̄ви* (ген. јед.), *кр̄сџӣ, ја̄сџӣ, ја̄сџӣен, р̄жс̄е̄, смр̄џӣ, бр̄да*

фреквенције не доприносе толико спорадична јављања његових супституената *e* и *a* у примјерима типа: *алшелѐрџа*, *муслемáne*, *муслемáну*, *муслемáнскѐ*, *муслемáнскô*, *ноћевáиџ*, *и́рāвеле се*, *фáмѐлџа*, *фáмѐлџу*, *на беџиклу*, *баџикл* (напоредо са: *биџикл*, и синонимском формом: *иџочак*) и д., колико бројне редуције неакцентованог *и* у свим позицијама ријечи:

а) У иницијалним позицијама губи се у облицима: *нѐкција* (=инјекција<лат. *injectione*), *нѐкције*, *Талијáн*, *Талијáни*, *и́талијáнка* (=врста пшенице).

б) У медијалним, пак, остварују се дјелимичне и потпуне редуције. Међу дјелимичним јављају се оне типа: *гòднѐ*, *Јасенчца*, *Јòвчка*, *кобасчца*, *лáстiавчца*, *лубенчца*, *нòжчце*, *и́ричáлчца*, *и́унчца*, *Рисччне*, *и́енчца* и д., као и оне типа: *гòдэне*, *јеребџаца*, *крузòвэна*, *ладòвэне*, *нòсала*, *и́родџаца*, *и́родџуцу* и сл. Примјери за потпуне редуције медијалног *и* — они који показују како такве редуције стварају могућности сонантима *л* и *н* за њихово појављивање у слоготворној функцији — већ су наведени у т. 5. Од бројних других забиљежених потврда — издвајам ове: *вáрошчца*, *вѐлкѝ вáгѝр*, *вѐлкѝ рáдници*, *вјѐверџаца*, *вòзла*, *гòведна*, *гòвòрли*, *гòнло*, *гүјавџа*, *дѐшелна*, *дјѐдовну*, *дòлазле*, у *Ерџеговну*, *жѐйшáлџаца*, *зобòравла*, *зaдршчше*, *извòзла*, *јáвџа*, *јѐловна*, *кòлкô*, *кòршò* (=корито), *күкавџаца*, *күкавџо*, *ладòвна*, *од љесковнѐ*, *и́дйравли*, *и́рāвли*, *рѐчмо*, *и́шòлкô*, *у́чшѐловица*, *чѐшрѝ*, *шѐнца* итд.

в) Осим у атоничким формама у примјерима типа: *ал др̀жѝ*, *ал с òни*, *ал смо òрāли*, *ал су се òбүкли*, *да и́ кáжсѐм*, *ил јá ил òн*, *јá б га вѝдџò*, *ни́су м дòшли* и сл., завршно *и се*, дјелимично или у потпуности, нарочито често редукује у облицима инфинитива глагола. Исп.: *бѝшч*, *вѝдишч*, *вòдишч*, *дүбѝшч*, *жѐнишч*, *и́шч*, *и́лџавшч*, *сѝйáшч*, *сѝáвáшч*, *срѐстч*, *узáјмитч*, *чѝстѝитч*, *шѝшáшч* и др., односно: *благосòвити*, *врѝшишáиџ*, *врѝшáиџ*, *врѝшиџ*, *глѐдáиџ*, *гòниџ*, *гүлиџ*, *дòвесиџ*, *дòдијáиџ*, *дòбѝ*, *дүбѝџ*, *жѐниџ*, *знáиџ*, *и́граиџ се*, *изáиџ*, *издржáвáиџ*, *имáиџ*, *исѝйáриџ*, *и́ш*, *кашџáиџ*, *клејáиџ*, *кòйáиџ*, *кòситиџ*, *күиџиџ*, *күидовáиџ*, *лòжитиџ*, *мѐшáиџ*, *мѐшнѝиџ*, *мòлиџ*, *мòшáиџ*, *набијáиџ*, *намириџиџ*, *найравѝиџ*, *нáрезáиџ*, *наручѝвáиџ*, *научѝиџ*, *нòситиџ*, *овршиџиџ*, *òзѝйсѝиџ*, *òсѝарѝиџ*, *осүшиџиџ*, *òшѝасѝиџ*, *òшрѐсѝиџ*, *и́ијүџкаџиџ*, *и́исáиџ*, *и́одложѝиџ*, *и́озáјмитѝиџ*, *и́оклѐйáиџ*, *и́омусѝиџ*, *и́дсѐш*, *и́дчѝстѝиџиџ*, *и́рāвиѝиџ*, *и́рáиџ*, *и́реварѝиџ*, *и́рѐмѐшáиџ*, *и́ресáдиѝиџ*, *и́ресѝиџ*, *и́рѝшѝвáиџ*, *и́ржѝиџ*, *и́ричáиџ*, *и́ушѝшáиџ/и́ушѝшáиџ*, *рáдиѝиџ*, *разговáрайџ*, *разрезáиџ*, *рáсџеѝ*, *рѐш*, *сѝјáиџ*, *сѝйáиџ*, *сједиѝиџ*, *сјѐсѝиџ*, *сновáиџ*, *сѝдáвиѝиџ*, *сѝдáјáиџ*, *и́кáиџ*, *и́рлáиџ*, *и́рѝиѝиџ*, *и́ушáиџ*, *убиѝиџ*, *убосѝиџ*, *у́вүш*, *углѐдáиџ*, *удáиџ*, *узáјмитѝиџ*, *уздатѝ се*, *узѝиџ*, *униѝ*, *у́митѝ се*, *у́ясѝиџ*, *учѝниѝиџ*, *чи́шáиџ*, *шáйнуѝиџ*, *шѝиѝиџ*, *шѝшáиџ*, *шүшѝиѝиџ* и д.

9. Вокал *o*. Иако сам најчешће сусретао нормалну новоштокавску артикулацију овог вокала, у пар наврата забиљежио сам случајеве његовог отворенијег (*кòшò^oвѐ*, *и́дòвò^oрѐ*, *свáшò^oвѐ*), као и затворенијег (*мò^oгá*, *мò^oмак*, *ò^oн*, *ò^oндáк*) изговора. Примјера је, међутим, толико да се може помишљати и на обичне случајности.

Фреквенцију му појачавају већ помињана (т. 7) преовлађивања морфолошких форми у којима изостају промјене *o>e* иза палатала: *са грѐдељом*, *грòжѝом*, *врүѝо*, *жрѝвњови*, *кáмѐњом*, *күџочом*, *күџови*, *кòњом*, *крáјòвá*, *лишѝом*,

мишом, ножом, ножови, шрешњов, љом, учишљов и д.¹⁴, као и обичност у употреби ликова демонстративних замјеница типа: *òшāj, од òшòгā, òшā, òшē, òшòј, òшò* и сл. За случајеве у којима се вокал *o* појављује као супституент других вокала исп. одговарајуће примјере наведене у т. 6, а за оне у којима се јавља као аналошки супституент сонанта *л* в. потврде изложене у т. 30.

Вокал *a* умјесто *o* забиљежио сам у: *йрāцјēй, с̀убайòм, дваје* (=двоје) и *āндā* (=онда), а вокал *e* у поставама: *зā шēбòм, йрē-себòм, нē мерем, нē мере*. Замјене акцентованог *o* вокалом *y* у позицијама уз назале, особину широко распрострањену у говорима западне скупине¹⁵ сјеверозападнoг огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта¹⁶, спорадично сам слушао у изговору замјеничких форми *ун* и *уна*. Неспорно је да данас апсолутну превласт у овдашњем говору имају фонетизми *грòб/грòб^a* и *грòбље*, али биће да нису посве непознати ни они типа: *грēбље*¹⁷. Имам у материјалу и ликове: *с̀йēчана* и *с̀йēлна*, а од облика са редуктованим вокалом *o*: *вāкē, вāкò, вāм ње нāша с̀йāрā к̀у̀ћа, вāмо, воликò с̀йēна, г̀лавина* (<оглавина=оглав), *нāкò, бòлѐ нег^x с̀ада, йā-ндā, с̀овина* (напоредо са: *ос̀овина*), *зāдњòм с̀овинòм, у с̀овини, ш̀а̀к и ј̀естш, ш̀ам-вāм се нòси, ш̀ам извòзла и учи* (=уочи) *Бòжшā*. Неколико потврда за његово губљење изазвано процесима који воде ка укудању хијата наведено је у т. 21д.

10. Вокал у. Фреквенцију му снижавају поменута јављања морфолошког *и* у неким облицима глагола III Белићеве врсте (в. т. 8), а томе доприносе и његове елизије у примјерима типа: *ал с̀ òни, белēгшē с̀ б̀иле, б̀иле с̀ одē ч̀увенē к̀осе и с̀р̀ио-ви, б̀иле с̀ òнē, б̀или с̀ и колāчићи, да с̀ лāкиш, међу коње с̀ ишли ваг̀ири, ш̀ò с̀ б̀или*, и сл. *И* умјесто у често се јавља у облицима именице *с̀урушкa*, а уз: *ју̀у̀йру*, прилично често чују се и ликови: *д̀иш̀тра, д̀иш̀трòс* (=јутрос). С друге стране, могуће је да забиљежени фонетизам *йòнца* (=пуница) представља и случајну омашку информатора. Редовно се говори: *рòгуље*, али исто тако само: *грāбље, грāбљā*. Уз

¹⁴ Нешто потврда за ову појаву наводи се и у одјелцима у којима се говори о акценатским особеностима појединих облика (в. нпр. т. 47. и 49), а далеко више у оним у којима се излажу подаци о морфолошким особинама говора. Исп. нпр. т. 64, 65, 71, 78. и 81.

¹⁵ О могућностима подјеле сјеверозападних говора херцеговачко-крајишког дијалекта на тзв. западну и источну скупину њихову в. Драгичевић 1986, 226–228, Ивић 1996, 146–147. и 1998, 121–122, те Драгичевић 2001^a, 86–87.

¹⁶ Исп. Дешић 1976, 42–52, Петровић 1978, 60, Бјелановић 1978, 24, Драгичевић 1986, 54–60. и 1997, 195–196.

¹⁷ Фонетизам *грēбље*, истина, нисам чуо у спонтаном говорењу мојих информатора (старије особе), а и на директна питања увијек су слиједила ватрена увјеравања по којима „нико код њй тākò не гòворй“. Демантовали су их, међутим, њихови потомци, скренувши ми пажњу на то да те тврдње треба прихватити с резервом, пошто из искуства знају да и понеки од мојих информатора „некад знā рēћ *грēбље*“. Но, да и није било оваквих упозорења, с обзиром на чињеницу да је чување трагова промјене *ro>re* у облицима наведених лексема — у овој или оној мјери — потврђено у низу говора херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Пецо 1964, 37, Дешић 1976, 40. и Драгичевић 1986, 62; 1996, 187. и 1997, 194–195), те „на с̀ијелом (...) ијєšē. подг̀у̀чу“ (в. Брозовић 1966, 134), унутар којег и у говору мјештана из насеља у ближем сусједству (исп. Окука 1973^a, 93. и Вујичић 1985, 29), морало би се претпоставити присуство и у овом говору сличних фонетизама, макар у размјерама које би се слагале са познатом Брозовићевом тврдњом по којој их православни мјештани „ирак познāју иāко иш са̀ми (...) не употрєбљāvāју продуктивно попут кат̀олика и муслимана“ (Брозовић, *ibid.*, 193).

ликове типа: *свѣму*, на *чѣму*, слушао сам и оне типа: *свѣм*, *ò чѣм*. Потврде за упрошћавања секвенце *uo* наведене у т. 20. и т. 21е употпуњавају представе о тенденцијама које воде ка његовој елиминацији из појединих позиција ријечи.

11. *Вокално р*. Нестабилан статус велара *х* у консонантском систему овдашњег говора омогућава му нешто чешћа јављања испред вокола у медијалним положајима ријечи, као и у неким финалним позицијама: *вр̂, в̂ра, на в̂ру, в̂рови, в̂р̂ов̂а̂, В̂р̂овац, В̂р̂овци, в̂р̂ò, òвр̂ò* и д. Чува се у облицима именица *јѣ̂твр̂а* и *свѣ̂кр̂ва*, а уз новије импорте из књижевног језика типа: *гòрак, гòрка, гòрки* и сл., у употреби су и ликови типа: *г̂рк, г̂рка, г̂рки* и д. Доследно је девокализовано у форми *ѣ̂мр̂ò*, баш као што досљедно опстаје у облицима: *ѣ̂мр̂ла, ѣ̂мр̂ле, ѣ̂мр̂ли* и сл.

Рефлекси *ја̂та*

12. За дуго наглашено јат (ѣ̂) под силазним акцентом имам ове потврде:

а) *ѣ̂ > ѣ̂е (ѣ̂је)*:

бр̂ѣ̂ст̂а, в̂ѣ̂ек, в̂ѣ̂ести, òв̂ѣ̂те, вок., жл̂ѣ̂б̂а, ждр̂ѣ̂бе, зв̂ѣ̂ер, з̂ѣ̂ев, л̂ѣ̂ек, р̂ѣ̂еч, св̂ѣ̂ет̂а, с̂ѣ̂ено, с̂ѣ̂ена, на с̂ѣ̂ену, сн̂ѣ̂еж̂, т̂ѣ̂ело, т̂ѣ̂ела, цв̂ѣ̂ет̂а, цв̂ѣ̂еће, цв̂ѣ̂ећа, ц̂ѣ̂ев, цр̂ѣ̂ей;

л̂ѣ̂ев̂а, л̂ѣ̂ей, р̂ѣ̂ет̂ки;

òв̂ѣ̂л̂а, з̂ѣ̂ев̂а;

òв̂ѣ̂је;

л̂ѣ̂ейò, ѣ̂р̂ѣ̂је, р̂ѣ̂ет̂ко.

б) *ѣ̂ > ѣ̂је (јѣ̂)*:

бр̂ѣ̂ж̂еж̂, òв̂ѣ̂те, вок., жл̂ѣ̂б̂а, ѣ̂л̂ѣ̂сањ, р̂ѣ̂јчи, млинови р̂ѣ̂јч̂ња̂ци, св̂ѣ̂јет̂а, св̂ѣ̂јета, с̂ѣ̂јено/с̂јено, на с̂ѣ̂јену, на с̂ѣ̂јѣ̂ну, ц̂ѣ̂јѣ̂ви;

б̂ѣ̂јл̂и/б̂јѣ̂л̂и л̂ѣ̂к, сл̂ѣ̂јѣ̂й м̂иш, сл̂ѣ̂јѣ̂ò цр̂ѣ̂јѣ̂во, т̂ѣ̂јѣ̂с̂н̂и;

л̂ѣ̂јѣ̂ш̂а/м̂јѣ̂ш̂а;

л̂ѣ̂јѣ̂йò, р̂ѣ̂јѣ̂т̂ко.

Овдје спадају и форме ријечи с извршеним јотовањем: *жл̂ѣ̂б̂а* и *л̂ѣ̂к*.

13. Од супституената за дуго наглашено јат (ѣ̂) под узлазним акцентом забиљежио сам примјере у којима:

а) *ѣ̂ > ѣ̂е*:

б̂ѣ̂ѣ̂да, бр̂ѣ̂ст̂а, бр̂ѣ̂ст̂ови, в̂ѣ̂ѣ̂нац, в̂ѣ̂ст̂има, вр̂ѣ̂ѣ̂ме, вр̂ѣ̂ѣ̂ћи, гн̂ѣ̂ѣ̂здо, òв̂ѣ̂ѣ̂те, òл̂ѣ̂ѣ̂йò, òр̂ѣ̂ѣ̂нови, ждр̂ѣ̂ѣ̂бац, зв̂ѣ̂ѣ̂зде, зв̂ѣ̂ѣ̂òа, кл̂ѣ̂ѣ̂ш̂а/кл̂ѣ̂ѣ̂ш̂та, л̂ѣ̂ѣ̂кове, мл̂ѣ̂ѣ̂ко, у мл̂ѣ̂ѣ̂ку, Нл̂ѣ̂ѣ̂ци, òд̂ѣ̂ѣ̂ло, òд̂ѣ̂ѣ̂ла, ѣ̂л̂ѣ̂ѣ̂сак, р̂ѣ̂ѣ̂ке, у р̂ѣ̂ѣ̂ци, р̂ѣ̂ѣ̂ч̂има, с̂ѣ̂ѣ̂ло, с̂ѣ̂ѣ̂на, на сн̂ѣ̂ѣ̂гу, ѣ̂ò сн̂ѣ̂ѣ̂гу, ср̂ѣ̂ѣ̂да, цр̂ѣ̂ѣ̂во;

л̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂а, л̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂е, л̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂йò, р̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂т̂ки, р̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂т̂ко, т̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂сан;

òд̂ѣ̂ѣ̂л̂ò, òд̂ѣ̂ѣ̂лила, ѣ̂л̂ѣ̂ѣ̂вили, ѣ̂л̂ѣ̂ѣ̂в̂сти, ѣ̂òд̂ѣ̂ѣ̂лили, св̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂л̂ѣ̂, св̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂л̂и, св̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂л̂иѣ̂л̂и, с̂ѣ̂ѣ̂ѣ̂к̂у, ус̂ѣ̂ѣ̂ч̂еш.

односно:

б) *ѣ̂ > ѣ̂је (јѣ̂)*:

с̂ѣ̂јѣ̂ци, вр̂ѣ̂јѣ̂ме, òв̂јѣ̂л̂òв̂а/òв̂јѣ̂л̂òв̂а, зв̂ѣ̂јѣ̂òа, л̂ѣ̂јѣ̂кови, с̂ѣ̂јѣ̂на/с̂јѣ̂на, у ц̂ѣ̂јѣ̂ви, у ц̂ѣ̂јѣ̂л̂ости, цр̂ѣ̂јѣ̂во, цр̂ѣ̂јѣ̂ва, цр̂ѣ̂јѣ̂в̂а;

*б^чјела, б^чјелом, л^чјѐе, ш^чјесне/ш^чјесне;
д^чјѐлли/д^чјѐлли, исц^чјѐдиш, л^чјѐчио, м^чјѐнали се, од^чјѐлио/од^чјѐлио, иод^чјѐ-
лила, иод^чјѐлли, ирим^чјѐиши/ирим^чјѐиши, ирос^чјѐцали, ирос^чјѐцо, ц^чјѐнили/ц^чјѐни-
ли.*

Напомињем да се обавезно говори: *љѐнчина*, а у неколико наврата забиље-
жио сам и употребу форми: *њѐси* и *усѐчеш*.

14. Примјере за хетерогене фонетске реализације — оне типа: *шѐ/ше* (*ијѐ/ије*),
као и оне типа: *ч^јѐ* (*јѐ*) — биљежио сам и код супституената дугог неакцентованог
јата (ѓ). Исп.:

а) *к^ршѐн, љ^сшѐно, к^рш-сн^шѐг^к, љ^сшѐв;
д^дн^шѐла/д^дн^шѐла, д^дн^шѐш, д^дн^шѐша, д^дн^шѐшо, д^дн^шѐшмо, об^шѐлѐ, одни-
јѐла, одни^шѐши, иодни^шѐш, разди^шѐли, иром^шѐни, ирос^шѐриѐши, расц^шѐиш, умри-
јѐш/умри^шѐши, умри^шѐше;*

об^шѐвије;

в^шѐвѐк/в^шѐвијѐк, к^ссн^шѐ, иодслије (напоредо са: *иодслѐ* и *иодслѐ*), *и ирије;*

са:

б) *з^шѐвѐд^ш, з^шѐвѐди, к^ррѐн, к^ррѐње, и^рѐцѐи;*

*об^шјѐли/об^шјѐли, иод^шјѐлене, иром^шјѐни/иром^шјѐни, ирос^шјѐца/ирос^шјѐца, расц^шјѐ-
иѐ, уб^шјѐли се/уб^шјѐли се;*

об^шѐвѐ;

в^шѐвѐ/в^шѐјѐ, љ^шѐ, љ^шѐк/љ^шѐк.

Од форми с извршеним јотовањем спорадично сам слушао: *д^дѐла, д^дѐле*
и *од^дѐли*. О случајевима у којима се секвенца *ше* јавља као резултат чувања на-
ставака некадашњих старих тврдих основа (тип: *младше, с^шѐршѐм*) в. неколико
примјера наведених у т. 78. и т. 81.

15. Доследну замјену кратког ѓ секвенцом *је* потврђују бројни примјери:

*бѐсѐда, у бѐсѐди, вѐврѐча, вѐрен^чѐа, вѐрѐнѐча, вѐшѐар, вѐшѐрењѐк, дѐвѐр, дѐвојѐка,
дѐвојѐци, дѐвојѐкѐ, дѐд^ш, дѐдови, дѐшѐшом, дѐѐа, дѐѐѐ, дѐѐци, дѐѐо, вок., мѐ-
ра, мѐсѐц, мѐсѐци, мѐсѐа, мѐсѐима, мѐсѐшо, мѐѐр, мѐѐри, мѐшина, мѐши-
не/мѐшѐне, иѐсѐма, ирандѐд^ш, свѐдок/сѐдок, свѐдоци/сѐдоци, свѐшла, сѐиѐни-
ѐа, цѐшѐови, цѐди^шѐка, цѐиѐаница/цѐиѐаница;*

вѐнѐан, вѐрѐкѐ, дѐдова, дѐѐи, иѐшѐчѐки;

*бѐжѐш, бѐжѐала, бѐжѐи, бѐжѐо, вѐнѐала се, вѐрујѐ, дѐѐѐ, исѐјѐраш, ис-
шѐрѐмо, осѐчене су, иѐѐѐ, иѐѐѐм, свѐдѐчио/сѐдѐчио, сѐѐе, сѐѐѐ, сѐѐише,
сѐѐш, сѐѐѐм се, иѐѐрѐм, иѐѐраш, убѐѐиѐвѐ, љдѐнуш;*

ниѐдѐ, иѐѐиѐѐ, иѐѐкѐ.

Слушао сам: *иѐѐме* и *иѐѐѐме*, а уз спорадично јављање књижевних ликова:
ѐвѐк, ѐвѐком и др., обично се говори: *ѐѐк, ѐѐѐка, ѐѐѐе, ѐѐѐком* и сл.

Секвенцу *је* као супституент продуженог кратког ѓ потврђују облици: *бѐ-
сѐдѐ, мѐрѐ, мѐсѐѐ, смѐнѐ, иѐѐѐ* (<пјехе=пјешке), као и форме: *кѐѐнѐ, мѐѐѐдѐ,*
у којима се редовно остварује јекавско јотовање.

О домашајима јекавског јотовања, иначе, в. грађу изложу у т. 39.

кође, и: *рѣзай̄, рѣжѣ̄, н̄арезай̄, одрезай̄, одрежѣ̄, ѓ̀р̀орезѣ̄, рѣжњови, рѣђѣ̄, рѣ̄-йа, рѣ̄у*, односно: *срѣ̄ш̄и, срѣ̄ла, срѣ̄ћа, срѣ̄шан, срѣ̄ш̄ни/срѣ̄ћни* и сл.

Обично је и: *ѓ̀р̀евоз̄с, ѓ̀р̀елаз̄с, ѓ̀р̀енос, ѓ̀р̀ећ, ѓ̀р̀ећем, ѓ̀р̀ећѣ̄, ѓ̀р̀ећӯ, ѓ̀р̀еш̄о, ѓ̀р̀е-шле*, али се понекад могу чути и икавске форме типа: *ѓ̀р̀ишла* (=прешла), *ѓ̀р̀ишле*.

Редовни континуант префикса *нѣ-* је секвенца *не-*: *нѣко, нѣкав/нѣкакав, нѣ-каквӣм, нѣкӣ, нѣко̄г̄с, нѣшӣо/нѣшӣто, нѣкад̄м* и д.

Екавски континуанти јата обично се јављају и у овим лексемама:

Београд̄м, из Београда, у Београд̄м;¹⁹

ѣ̄с̄ѣ̄ша/ѣ̄с̄ѣ̄ша, кра̄ј ѣ̄с̄ѣ̄иѣ̄, н̄а ѣ̄с̄ѣ̄и;

з̄ѣ̄ница, на о̄чно̄ј з̄ѣ̄ници;

обећа̄ње, обећа̄иш̄, обећа̄вала, обећа̄ѣ̄;

озлѣ̄до̄ш̄о, ѓ̀озлѣ̄до̄ш̄о га.

Топоним *Сѣ̄нењак* (ајмо на *Сѣ̄нењак*), такође се појављује само у том - екавском лику.

Чешће се говори: *на ѓ̀р̀имѣр*, али сам у пар наврата забиљежио и: *на ѓ̀р̀имѣр*.

19. Од форми у којима се јавља тзв. секундарно *ѣ̄*, постојан је фонетизам лексеме *в̄од̄иѣ̄р*.

Ликови типа: *кӯмӣш̄ѣ̄р/кӯмӣјѣ̄р, кумӣш̄ѣ̄ри* и сл. још увијек нису посве ишчезли, али су их из употребе увелико потиснуле књижевне форме ове ријечи: *кр̄о̄мӣш̄р, кром̄ӣш̄ри* и др. Уз чешће: *мӣр̄овина/мӣр̄овна, на мӣр̄овну*, слушао сам и: *на м̄јер̄овну*.

Само спорадично именица *ѓ̀ѓ̀р* (=свадбена гозба) појављује се у гласовним ликовима *ѓ̀ѓ̀ѣ̄р* и *ѓ̀ѓ̀јѣ̄р*. Напореда са: *дӣрек — дӣреци* (<тур. *diğek*)²⁰, говори се и: *дӣрјек — дӣрјечи — дӣрјек̄а*, а уз : *сӣро̄ш̄ӣња*, забиљежио сам и поставу: *с̄јер̄о̄ш̄ӣ-ња*.

Форме именице *д̄јѣ̄ш̄елина* редовно се остварују у екавским ликовима: *д̄ѣ̄-ш̄елина/д̄ѣ̄ш̄елна, у д̄ѣ̄ш̄елни* и сл.

Уз мјестимично чување раније уобичајеног: *до̄ган* (<тур. *doğan*), данас се говори: *ја̄с̄т̄ӣр̄ѣ̄б̄м* (чешће) и *ја̄с̄т̄ӣр̄ѣ̄б̄м* (рјеђе).

Судбина вокалских скујина²¹

20. Акцентоване вокалске скупине чувају се, углавном, добро:

¹⁹ Информатори памте да су „стари људи“ обично говорили *Бѓ̀оград̄м*. Овакв гласовни лик поменуте именице, који је — као што је познато — обично употребљавао и Вук Караѓић, прије неких тридесетак година, забиљежио је и Дешић у говору мјештана више западнобосанских насеља (в. Дешић 1976, 124). Данас, међутим, у Врућици нико тако не говори.

²⁰ Овако се овдје обично означава сваки већи и јачи дрвени стуб или колац. Мањи кочићи, па и они што се „с̄адѣ уз стрӯкове парад̄јаза“, најчешће се означавају облицима збирне именице *ко̄ље*, а дуже мотке „уз гра̄ тркља̄ш“ називом *ѓ̀р̀ӣш̄ке* (ном. једн. *ѓ̀р̀ӣш̄ка*). Тзв. сијенско коље, тј. два дужа коца „за нош̄ење пла̄ста“ називају се *ѓ̀д̄вори* (ном. једн. *ѓ̀д̄вор*).

²¹ Ради се, првенствено, о тзв. новијим вокалским скупинама — онима које су настале било вокализацијом финалног *-л*, било губљењем појединих сонаната или сугласника из интервокалних позиција ријечи, односно приликом грађења неких твореница.

аукусѝ, аушо, аушом, баук, Београд, заова, јаук, клаонѝца, у клаонѝцу, мау-
на, мјеур, мјеури, јаук, јаун, иреокреѝи, ириуза, ириузом, ириузе, ириуза, саонѝце,
на саонѝцама, сљеиооѝица, снаа, шеоѝи, шеоѝа, шеоѝима, уо (<ухо), чѝек, чѝече;
неакѝиѝван, неодгѝоврна, неѝжеѝен, иреѝозбиѝан, сеѝоски;
дваес/дваесѝи, ирѝе;
ѝао, зѝао, зѝао, зрѝе, јаукала, лае/лае, маучѝе, научиѝи, иѝао, иѝуе, иѝеде, иѝ-
есѝи, ирѝеорѝ, ирѝаѝо, ирѝоѝдала, ирѝоѝдали, ѝеѝо, чѝо;
заѝедно / заѝедно.

Осим у стандардним облицима типа: мѝг(а), иѝвѝг(а), свѝм(е), двѝга и сл.,
односно у онима типа: гѝ, вѝ сѝ, као и ликовима именице иѝс (<поас<појас), кон-
тракција оваквих секвенци обична је још само у неким изолованим лексичким
случајевима: Дѝви (= Духови), ѝр (<уор<ухор/хухор=креста), Шѝр (=Шехер)²²,
кѝсе шѝрке, бе-шѝркѝе, шѝрку. Фонетизми ријечи заѝа, зѝа, сна и чѝи (=чији) јављају
се спорадично.

Секундарно в на мјестима старог интервокалног х готово је обавезно у: бѝ-
ва, дѝвѝан, кѝвѝар, кѝвѝ се, мѝва, иѝјевѝе (<пјехе = пјешке), сѝирѝеѝа и д., а исто тако
умјесто већ поменутих ликова именица уѝо и снаа/сна, далеко су чешћи у употре-
би ликови типа ѝво и снаја. У осталим случајевима разбијања акцентованих во-
калских секвенци интерполацијом секундарних сонаната су прилично ријетка:
аѝушо, иѝаѝун, шѝаѝоѝи, шѝаѝоѝа.

21. Неакцентоване вокалске секвенце обично се упрошћавају, и то најче-
шће контраховањем. Тако нпр.:

а) Ликови бројева од '11 до '19 редовно се остварују са -ѝ- (< -ае-): јѝдѝ-
нѝс(ѝи), јѝдѝанѝсѝиѝи, двѝанѝс(ѝи), иѝринѝсѝиѝи, иѝѝинѝс(ѝи), шѝснѝс(ѝи), седѝамнѝсѝиѝеро,
осѝамнѝс(ѝи) и сл.

Секвенца -ае-, међутим, опстаје у форми броја дваес и кад формално није
под акцентом: дваес дрѝгѝо, дваес иѝѝиѝи, дваес ѝсмѝо.

б) Фреквентна финална секванца -ао готово увијек се сажима у -ѝ: баѝаѝ се (= баѝао се), баѝѝо, биѝавѝо, бѝјѝжѝо, бѝрѝѝо се, виѝкѝо, даѝвѝо, диѝгѝо се, дѝшѝо, дрѝжѝо, дрѝкѝиѝо,
изѝаѝѝо, имѝо, ишѝо, каѝивѝо, клѝѝѝо, клѝѝѝо, кѝѝѝо, кѝѝѝо, кѝѝѝо, кѝѝѝо, кѝѝѝо, кѝѝѝо, лѝгѝо, мѝгѝо, мѝрѝѝо,
ѝрѝѝо (=орао), иѝкѝо, иѝвѝѝѝо, иѝкѝисѝо, иѝкѝлеѝѝо, иѝѝѝо, иѝриѝѝо, иѝриѝѝо, рѝкѝо, сараѝивѝо, си-
шѝѝо, смѝѝѝо, смѝѝѝо се, иѝрѝѝѝо, иѝрѝѝѝо, убѝеѝѝѝо, уѝѝѝо, чѝѝѝѝо, чѝѝѝо, иѝлаѝирѝѝо се и др.

Истина, у поредбеном везнику као секвенца се понекад чува (као јаѝруга,
као мѝѝмак), или разбија интерполацијом секундарног в (каѝо бѝанѝе), али су и у та-
квим случајевима контраховани ликови најфреквентнији: ко дрѝѝѝѝѝоѝи, ко ѝѝѝа,
ко саѝѝа, ко у кѝѝѝлу, ко ѝѝѝа.

в) Форме ријечи са контрахованом неакцентованом секвенцом -ео такође
су сасвим обичне: вѝѝѝо, дѝѝѝо, ѝѝѝѝо, иѝѝѝо, уѝѝѝо и д., али овдје, изгледа, ни оне у који-
ма се поменута секвенца чува не заостају по фреквентности: дѝѝѝеѝо, дѝѝѝеѝо, кѝѝѝеѝо,
ѝѝѝеѝо, ѝѝѝеѝо.

²² У мјесном говору ова форма представља уобичајен назив за насеље Нови Шехер, са чијим су становницима пословни и други контакти раније били врло чести.

Слушао сам једино ликове: *а̀нђео, з`асеоци, у з`асеоц`ма*, а чешћем јављању наведене секвенце доприноси и то што се овдје, према фреквентној инфинитивној постави *са̀гђѡи се*, обично остварује и одговарајући лик глаголског придјева радног м. рода типа: *са̀гео се*.

г) Као ни другдје, ни овдје се досљедно не остварују екстраполације интервокалног *-ј-* у позицијама између два *и*, али ако до њих дође, секвенца *ии* (<ији) редовно се контрахује. Разумљиво је отуда присуство пралелизма ликова типа: *д`ивѡи* и *д`ивѡи*, *зд`равѡи* и *зд`равѡи*, *н`овѡи* и *н`овѡи*, *ст`арѡи* и *ст`арѡи*, итд.

д) Неакцентована секвенца *-ао-* увијек се реализује као *-а-* у облицима : *рђ-зерв`ар*, *крај рђзерв`ара*, *у рђзерв`ару* и д.

е) Мање-више досљедно спроводи се и сажимање неакцентоване скупине *-уо* у примјерима типа: *б`оцн`о га*, *г`урн`о*, *д`игн`о*, *и`з`о се*, *кр`ен`о*, *м`ѡн`о*, *н`ас`о*, *и`огин`о*, *ск`ин`о*, *скр`ен`о*, *у`с`о*, *уш`ин`о*, *ш`аин`о* и сл.

22. Секвенца *ио* и у акцентованим и у неакцентованим позицијама обично се изговара једнако: *б`и`о*, *д`и`о*, *њ`и`ов*, *њ`и`ов`ом*, *ћ`и`о*, односно: *бђс`јед`и`о*, *в`ид`и`о*, *в`од`и`о*, *в`оз`и`о*, *гов`ор`и`о*, *дон`ос`и`о*, *ку`и`ш`о*, *на`уч`и`о*, *одр`ед`и`о*, *о`ж`ен`и`о*, *и`оклон`и`о*, *ра`д`и`о*, *р`од`и`о*, *с`једи`и`о*, *сл`уж`и`о*, *ћу`и`ш`о* и сл.

Разлике у изговору ове секвенце у наведеним дјелимичних или потпуних редукција вокала *и* у неакцентованим позицијама, чиме се стварају претпоставке за изразитију артикулацију прелазнога *ј* и дужење завршног вокала *о*: *в`ол`и`ј`о/в`ол`ј`о*, *гов`ор`и`ј`о/гов`ор`ј`о*, *заборав`и`ј`о/заборав`ј`о*, *на`уч`и`ј`о/на`уч`ј`о* и д.

23. Самогласничке секвенце у сантхијским везама: *-а е*, *-е е*, *-о е* и *-у е*, настале као посљедица губљења сонанта *ј*- из клитике *је*, чувају се или упрошћавају сажимањем, што, изгледа, понајвише условљава природа казивања у датом тренутку. Исп.:

б`ила е бања, *зн`ам да е ма`ишера зн`ала*, *м`ал`а е св`адба б`ила*, *ма`ишера е зн`ала*, *д`обадв`а е с`ина*, *и`лд`ска е б`ила*, *Т`ома е р`од`и`о Ј`овч`не*, *ц`ура е дошла*;

б`ољ`е е ч`уо, *св`е е ш`о ш`ако*, *у`ж`е е ш`о б`ило*;

ако е ј`ач`а, *ако е у`ж`а*, *б`ило е б`ило*, *в`одло се рачуна ко е ст`арѡи*, *ишло е ш`о*, *како е с`аш*, *како е ш`о б`ило*, *ко`лк`о е ку`ћ`а б`ило*, *ми`до е ку`ћ`а*, *н`еко е зв`ао*, *он`о иш`ио е б`ило*, *Р`ис`и`о е наш р`од`и`о*, *С`имо е ш`у*, *ш`о е амин*, *ш`о е с`игурно*;

б`ило му е ш`ешко, *п`огу е и`озл`ед`и`о*, *св`е му е ш`у*;

са:

бања б`ила и ирије, *башк`а и`д`и`ка а башк`а основа*, *б`ил`а б`олесна*, *б`ил`а заручена*, *б`ил`а ш`у ири дана*, *д`јев`ојк`а н`осла кошуљу*, *имал`а она више ћерѡи*, *мазалац`а б`ила за кв`ашење*, *ма`ишера зн`ала*, *и`лд`ска била*;

бр`ж`е рад`и`о, *св`е ш`о б`ило у`ско*, *ш`уд`е б`и`о*;

б`и`о ст`ан, *б`ил`о њ`и`а*, *д`обр`о кл`еј`о*, *зн`ал`о ш`о и`д`и`рајаш*, *им`о ош`ел*, *Л`аз`о р`од`и`о Р`ис`и`ч`не*, *Н`ед`и`љк`о б`и`о ш`амо*, *св`ако им`о*, *ш`о његово б`ило*, *ш`о ш`ала*, *ш`олк`о б`ило ј`арм`ов`а*;

св`е му зд`рово, *ш`о му ку`м*.

Секвенца -и и (<-и их), дабогме, у сличним спојевима се не контрахује: *буди* и *ра̀но*, *но̀си* и *сва̀ки да̀н*, *они* и *не волѐ*, *ра̀ни* и *до̀бро*, *тра̀жи* и *до̀го*.

СУГЛАСНИЦИ

Найомена о инвентару

24. Сугласнички инвентар овога говора, слично као и сугласнички инвентари других босанскохерцеговачких говора²³, садржи у основи оне исте фонемске јединице које налазимо и у српском књижевном језику. Природу гласовних реализација појединих сугласничких фонема у појединим позицијама, као и дистрибуцију њихову, међутим, карактеришу и одређене посебности. Управо на те посебности упућује грађа изложена у одјељцима који слиједе.

Судбина сугласника х и ф

25. О томе да је судбина велара х у овдашњем говору у основи онаква какву сусрећемо и у главнини других српских народних говора — оних из ближег и ширег окружења, као и оних даљих и најдаљих, рјечито говоре потврде у којима:

а) *х > ø*:

ајва̀н, *ајва̀нчѐшу*, *ајде*, *ајмо*, *аљине*, *евџа*, *евџи*, *Ерцего̀вна*, у *Ерцего̀вну*, *ерцеговачко*, *иљада/иљеда*, *иљаде*, *иљаду*, *иљедиш*, *Ишлер*, *ла̀д^м*, *ла̀дан*, *ла̀ди*, *ла̀дна*, *ла̀днӣа*, *ла̀дно*, *ла̀че*, *љѐб^м*, *љѐшак* (<хаљетак), *ода̀*, *ода̀ју*, *ода̀ши*, *орџ^с*, *ошѐл*, *о̀ђе*, *о̀ћемо*, *о̀ћеш*, *о̀ћу*, *ра̀на*, *ра̀нӣмо*, за *ра̀ну*, *ра̀си* (<храст), *ра̀сиовна*, *Рва̀ш*, *Рва̀ши*, *Рва̀шима*, *Рва̀цка̀*, *рва̀цки*, у *Рва̀цку̀*, *ћѐла*, *ћѐли*, *ћѐо/ћӣо*, *ћѐш/ћѐши*, *Усѐин*:

вра (<врха), *врѐ*, на *врѹ* (<на врху), у *гра̀у*, *До̀ви* (<Духови), *изла̀ди/изла̀дӣ* *изла̀дӣмо*, *изла̀дӣш*, *исирела̀живали се*, *ма̀уна*, *мјѐур*, *мјѐури*, *оврѐ*, *ола̀ди*, *ола̀дӣ*, *ола̀дӣм*, *ор* (<ухор=креста), *уо* (<ухо), *Шѐр* (<Шехер), *у Шѐр*, у *Шѐру*, *ко̀са шѐрка*, *шѐркама*, *шѐрке*, *шѐрки*;

вр̄, *гра̀*, *да̀до му*, *до̀брӣ кома̀да̀*, *до̀ђо та̀мо*, из *ду̀бокӣ планѝна*, *ка̀квӣ о̀ћеш*, *крѹ*, *лѐго ту*, *нико од мла̀ђӣ*, *мо̀јӣ родитѐља̀*, на *њӣ*, *не би ја̀*, *одо̀ ја̀*, *о̀дма̀/о̀ма̀*, *о̀сӣадо*, *ѝеко*, *ѝдедо̀ о̀но̀*, *ѝочѐ ја̀*, *о̀ш̄ ѝрӣӣрѐмљенӣ др̀ва̀*, *рѐко му ја̀*, *од р̄ӣје̄ӣкӣ даса̀ка̀*, *сва̀каквӣ бѝло*, *о̀ш̄ свӣ сѐла̀*, *сво̀јӣ кра̀ва̀*, *сла̀ӣкӣ ко̀ла̀ча̀*, *шӣӣ ло̀на̀ца̀*, *увр гла̀вѐ*.

б) *в* се јавља на мјестима ранијег *х*:

бу̀ва, *бу̀ва̀*, *бу̀ве*, *глу̀ва*, *ду̀ва̀н*, *ду̀ва̀на*, *кру̀ва*, *кру̀вом*, *ку̀ва̀*, *ку̀вали*, *ку̀вало се*, *ку̀ва̀но*, *му̀ва*, *му̀ве*, *ѝазува̀*, *ѝазуво̀м*, *ѝјѐвѐ* (<пјехе), *ску̀вало се*, *стѝрѐва*, *стѝрѐве*, *су̀ве*, *су̀ви*, *у̀во*, *иза̀ ува̀*, *на̀ уву̀*;

ва̀здѹв, *глу̀в*, *Јела̀в/Јела̀в* (<Јелах), *кру̀в*, *о̀ћу̀в*, *ѝазу̀в/ѝазу̀в*, *ѝасѝу̀в*, *су̀в*;

в) *ј* се јавља на мјестима ранијег *х*:

грѹ̀о̀ша̀, *ма̀ђӣа̀*, *ма̀ђӣӣ*, *ма̀ђӣин*, *Мѐо* (<Мехо), у *Мѐјѐ*, *Мѐјина̀*, *њӣа̀ су̀ шрѝ*, *за̀ њӣа̀*, *њӣа̀ дво̀јица̀*, *њӣов*, *њӣови*, *њӣовӣм*, *њӣово̀м оцу̀*, *сна̀ја̀*, *сна̀ја̀*.

²³ Исп. Пецо 2001, 613.

г) $x > k$:

сиромāk, сиромáку, шēйик.

Напомињем да се старије *кѝ/кћ* добро држи у: *дркѝаѝ(и), дркћē* и д., те да се редовно употребљавају и ликови форми: *орас, ђраса, ѝод ђрасом* и сл.

Обично се говори: *рвāли, рвē се/рве се, рђа* и сл., а спорадично јављање ликова типа: *хрвāли се*, биће да је резултат хиперкорекције потакнуте употребом протетског *х-* у сличним формама у данашњем хрватском и бошњачком књижевном језику.

Судбина грује хв-/хв- видљива је из примјера наведених у т. 40.

26. Општа процјена по којој сугласник *х* у овоме говору има судбину као и у главнини других наших говора, дабогме, не значи и да је он посве непознат. Добро знана дејства оних посредника који шире норму књижевног језика о којима су писали многи — међу којима и проф. Мато Пижурица²⁴ — и овдје резултирају његовим јављањем у спонтаним казивањима чак и најрепрезентивнијих информатора: *хаљина, хаљине, хемѝјскā ђлѓвка, хѝљада, хлāче, хлѓр, Хрвāѝ, оѝ Хрвā-шā, Хрвāѝкā, хрвāѝкѝ, Хрвоје; ѝо врху, кѝхиња, ис кѝхиње; вāздѓх, ѝаѝшѝх, Сāлих* и сл. Фреквенција тих јављања, међутим, је таква да се и употреба сугласника *х* у говору врућичких Срба може уврстити у ред оних језичких појава за које проф. Д. Брозовић тврди да их „prav[oslavci] ипак рознају иако ih sami (...) ne употребљавају продуктивно poput (...) muslimana“²⁵. Оваквој рестаурацији „умјереног интензитета“ велара *х* у сугласнички инвентар говора овдашњих Срба — сличној оној коју је проф. М. Пижурица биљежио у говорима околине Колашина²⁶ — изгледа, у најновије вријеме доприноси и чињеница да је у новоформираном бошњачком књижевном језику овај сугласник добио статус неке врсте заштитног националног знака. На моје честе провокативне опаске због изостављања сугласника *х*, информатори су углавном реаговали „скромним“ полуироничним признањима типа: „*А шѝā мѓремо — са х слāбо сѝдѓмо!*“²⁷

27. Реинтеграција сугласника *ф* у консонантски систем овога говора спроведена је знатно досљедније. Исп.:

фāбрика, фāбрике, фāмѝлѝа/фāмѝлѝа, фāмѝлѝе, фāмѝлѝи, фāмѝлѝју, фāрѝаѝ (према њем. Feuerzeug), фѝāкер, фѝāкере, фѝāкери, Филѝѝовић, фѝлѝан/финѝан, фѝн, фѝнѝē ѝлāѝно, фѝно, флāша, гѓри се флѝйери шēсали, фрѝшка, фрљāкā, фрљōкнѓ, фрѝѝāѝ, фрѝѝѝук, фрѝѝѝуѝи, фѝруна, фѝрунама, фѝруне, фѝчѝа;*

карāнфил, кѝфла, кѝфлѝ, кѓфа, офѝѝѝр, ѝлāфѓн, ѝлафѓнā, ѝрѓфесор, сѓфра, ѝѝфлѝнге;

²⁴ В. Пижурица 1981, 82.

²⁵ Исп. Брозовић 1966, 193.

²⁶ Пижурица 1981, 82.

²⁷ На то да о поменутом детаљу, као чиниоцу који може утицати на брзину процеса реинтеграције сугласника *х* у консонантски инвентар говора босанских Срба, треба водити рачуна, скренуо сам пажњу и у раду у коме су разматране особине говора мјештана села Бранешци из околине Челинца. Исп. Драгичевић 2003, 309.

грѣф (= потковица), *дòл̄ѣф* (=весећа кухиња), *ча̄шаф*.

На мјестима сугласника *х* спорадично сам га слушао у: *кѣфина*, *кѣфинѣ*, *кѣфињу*, *ѹ куфињу*, а уз обавезно: *каф̄ана*, *каф̄анѣ*, *у каф̄ану*, говори се: *кафа* и *кава*.

Једнако тако могуће је чути у говору сваког појединца ликове типа: *јѣф̄ӣн*, *јѣв̄ӣн* и *јѣй̄ӣн*.

За свођења *хв-/хв->ф-/ф-* в. потврде наведене у т. 40.

Укупно узевши, дакле, положај сугласника *ф* у сугласничком систему овога говора нешто је стабилнији него у главнини других говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта²⁸, али је, изгледа, још увијек прерано да се говори о његовој пуној реинтеграцији у систем. Ово не толико због тога што се и овдје, као и у другим нашим говорима, супституције *ф>в* стабилно чувају у облицима оних ријечи које припадају категорији архаизама (тип: *ѣв̄ӣша*=седмица, *ѣв̄ӣш̄ӣ*), већ првенствено стога што нису необичне ни у формама неких ријечи које припадају тзв. активној лексици: *асвал̄ӣ*, *асвал̄ӣом/асвол̄ӣом*, *ио асвал̄ӣу* и сл.

Сонант̄ӣи

28. Сонант *ј* се углавном стабилно чува у иницијалним позицијама ријечи:

ја̄ње, *ја̄њци*, *ја̄сле*, *Јѣв̄ӣо*, *јѣдан*, *јѣдна*, *јѣдн̄оч*, *јѣжш*, *Јелена*, *Јѣлка*, *Јòво*, *јѹчѣ* и сл. Фреквенција примјера типа: *ѣдан*, *ѣдна*, *ѣднѣ*, *ио ѣдно два*, *ѣдну бомбòну*, је таква да се њихово јављање може сматрати и чистом случајношћу. У сваком случају, ни изблиза нема оне размјере какве нпр. има у говорима западније скупине сјеверозападног огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта²⁹.

Поменуто је већ да се из интервокалних позиција, посебно између два *и* (т. 21г), *-ј-* понекад губи, након чега долази до контракција секвенци *ии*: *здрав̄ӣ*, *зрѣл̄ӣ*, *нòв̄ӣ*, *с̄ӣѣр̄ӣ*, *чӣ*. Речено је, међутим, и то да се у наведеним позицијама сонант *ј*, макар и у форми слабог прелазног гласа, често и чува: *д̄ив̄ӣӣ*, *зд̄рав̄ӣӣ*, *нòв̄ӣӣ*, *с̄ӣѣр̄ӣӣ* и сл. Слабо прелазно *ј* редовно се остварује и унутар вокалске секвенце *ио*: *бӣӣо*, *дӣӣо*, *бѣс̄јед̄ӣо*, *в̄ид̄ӣо*, *вòл̄ӣо*, *говòр̄ӣо* и др. Ако се у оваквој секвенци вокал и дјелимично или у потпуности редукује, артикулација сонанта *ј* постаје изразитија: *вòл̄ч̄ӣјò/вòл̄јò*, *говòр̄ч̄ӣјò/говòр̄јò*, *науч̄ч̄ӣјò/науч̄јò*, *ӣд̄ӣјò*, итд.

У финалним позицијама ријечи губи се иза вокала *и* у примјерима типа: *òб̄ӣ*, *ӣӣ*, *ӣд̄в̄ӣ*, *ӣд̄ӣӣ*, *с̄акр̄ӣ*, *сӣ*, *см̄ӣ се* и сл. Ако му у сличним формама претходи неки други вокал, обично се чува: *д̄а̄ј*, *мòш̄а̄ј*, *ӣѹц̄а̄ј*, *ӣѹӣѹј*, *сл̄уш̄а̄ј*, *ч̄ѹј*. До његовог губљења долази и у сантхијским везама типа: *бӣла е*, *м̄ал̄а е св̄адба*, *ѹ̀ра е д̄ишла*, односно у оним типа: *д̄а̄-је њѣму*, *мò-је њ̄а̄ња*, *ш̄вò-је òшац*, *сл̄уш̄ӣа̄-је дòбро* и сл.

О његовим јављањима на мјестима ранијег *х* било је ријечи у т. 25. Напомињем да се, напоредо са *гòс̄ӣо̄ћа*, говори и *гòс̄ӣо̄ја*, напоредо са *ка̄ж̄с̄ѣ*, такође, и *ка̄ј̄ѣ*, а уз *с̄ја̄њна*, слушао сам и: *с̄ја̄јна*.

²⁸ Исп. нпр. Петровић 1973, 67–68, Дешић 1976, 138–140, Петровић 1978, 67, Бјелановић 1978, 24. и Драгичевић 1986, 98–99.

²⁹ Исп. Дешић 1976, 144–148, Петровић 1978, 68, Бјелановић 1978, 24. и Драгичевић 1986, 89.

Протетичко *j*- обично се остварује у облицима именице *jūlār*, а нису ријет-ка ни његова јављања у форми *jōīē* (напоредо са : *ōīē*). У финалним позицијама секундарно *-j* остварује се у прилошкој форми *īūj*.

29. Супституције типа *v > љ*, за које знају многи наши говори, овдје су, изгледа, непознате. Редовно сам биљежио: *црвен/црвени, црвена/црвенā, црвен-кас(и)*. Исто тако, обавезно је: *вагѝр, вагѝра, вагѝри, вагѝрā, вагѝрима*, а обично се говори и: *жувāнце, од жувāнцѝта*.

Потврде за случајеве употребе сонанта *v* у интервокалним позицијама на мјестима сугласника *x* наведене су у т. 25, а оне у којима се јавља умјесто сугласника *ф* у т. 27. За неке друге случајеве његовог јављања у интервокалним позицијама имам у прикупљеној грађи: *аушо, јануар, иаун, сѝдона, иѝоци иѝоца*. Хијатског је поријекла, нема сумње, и секундарно *v* у облицима ген. мн. *ногү-ва/ногүва* и *рукүва*³⁰. О појавама губљења изворног *v* и јављања секундарног *v*, до којих долази у процесима упрошћавања сугласничких група, свједочи неколико потврда наведених у т. 40.

30. Од интересантнијих детаља који карактеришу употребу осталих сонаната помињем само ове:

а) Фреквенцију сонанта *л* знатније снижавају прилично чести случајеви његових аналошких вокализација оличених у примјерима типа: *глѝдаоца, дваоц, дваоца, күйоц, күйоца, молиоц, молиоца, ирайшоц, руководшоца, слушаоца, сѝаросјѝоца, ишоц, ишоца* и д. *Л* умјесто *н* редовно се јавља у формама: *дүлум* (<тур. *dönüm*), *дүлүма* и сл.

б) Фреквенцију сонанта *р*, као и у многим другим нашим говорима, појачавају честе промјене *же > ре* у : *море, морем, моремо, не мерем, не мерел/ не море*. Прилог *одозго* обично се остварује у постави са партикулом: *озгөр*.

в) Секундарно *љ* често се јавља у компаративним формама *вишљи* и *вишље*, а обавезно, умјесто *л*, у облицима позајмљенице *фрѝаљ* (< њем. *Viertel*).

Уз рјеђе: *ијеме*, обично се говори: *иљеме*.

г) Секундарно *м* слушао сам у *окиѝмбар, ирамбаба* и *скором нишѝа*, а секундарно *н* у облицима именице *ирандјед*³¹. Напоредо се употребљавају именички ликови *брадвин* и *брадвѝљ, филцаи* и *финдан*, а уз *иу* и *иуј* (в. т. 28) слушао сам и: *иуне*.

Неколико других појединости, које, такође, на извјестан начин утичу на проширивање или сужавање поља дистрибуције појединих сонаната, илуструју потврде наведене у т. 40.

Африкайивни сугласници

31. Да говор чува стабилан систем африката, потврђују и ове, методом случајног узорка, изабране потврде:

а) *ħāvō, ħāk, ħōn, dōħe, lēħa, mēħa, mēħāsh, ĩrēħa, çāħ/çāħa;*

³⁰ В. Дешић, 1976, 232, Реметић 1985, 251. и тамо поменути литературу.

- б) *ħāħa, ħēr/ħérka, ħīlim, ħōšak, ħūšaiš, vrēħa, kūħa, īlēħe, nōħ*;
 в) *čvīēiš, čr̥kva, čr̥n, čūrē, nōvci, ōvca, kōlač, lōnač, ōšaič*;
 г) *čānak, čāša, čvārci, čōban, čūnak, vēčē, kīčma, ōčev, žsūč, krēč*;
 д) *čāk, čāmija, čēi, čīgara, āmiče, bāčo, dājča, dōča, dōčāk, īēnčer*.

Од именских ликова *жандар* и *цандар* овдје су, изгледа, обичније фонетске поставе са африкатом *ɟ*: *čāndār, čāндари*. С друге стране, слушао сам само фонетизме форми: *Maħār, Maħāri, Maħarškā, у Maħarškōj* и сл. Ђ умјесто *ɟ* редовно се јавља у облицима именице *ħēm* (=врста пекмеца), *ħ* умјесто *č* обично у облицима *moskvīħ* — *moskvīħa* (= врста аутомобила) и *Ōħaūš* — *Ōħaūša* (= село *Ōčaūš*), а о томе да се *ɟ* умјесто *ħ* понекад остварује у ријечи *gōsīoja* било је ријечи у т. 28.

О осталим сугласницима

32. И остали сугласници изговарају се углавном као у књижевном језику, а извјесне посебности испољавају се претежно у виду чешћих дјелимичних десоноризација финалних опструената: *бубреж^ж, бућ^ћ, гáж^ж, глáд^д, граб^б, град^д, грдб^б, зглдб^б, зуб^б, јéж^ж, кōмáд^д, кúруз^з, лúж^ж, лъéb^б, мēħед^д, нōж^ж, ѓрōз^з, ĩарадáјж^ж, снĳéж^ж* и сл. Потпуне десоноризације наведених сугласника у поменутих позицијама, међутим, представљају, знатно рјеђу појаву: *граш^ш* (=град), *лѣш^ш* (=лед), *млáш^ш* (=млад).

33. Од других појединости које — на овај или онај начин — доприносе ширењу или сужавању поља дистрибуције појединих консонаната, издвајам ове:

а) Честа су, разумије се, асимилациона прилагођавања по звучности у везама типа: *бес шѣркѣ, дваез дрѹгѣ, ħe гѣш су сĳāновáли, з брĳцѣм, з бурáзером, з даскама, з двĳма, з дјѣвером, з дѣбрĳм, з добрѣм, з дрѹгѣ сĳāнѣ, ис кѹхињѣ, каѣш се краде, нĳкаш се нѣ знá, нис ĳѣшѣок, ош колицá, ош криѣљушá, ĳрĳш кућу, ĳрĳш кућѣм, шĳѣо гѣш се мѣгло*, као и она (асимилација по мјесту изговора) типа: *бѣж њѣга, ĳж њѣ, ш њĳма, ш њѣма, ш њѣме, ш ħáħѣм, ш ħѣри, ш Чѣдѣм, ш чĳм, ш чĳме* итд. Даљинска асимилација предодредила је фонетизам именице *шубаша*.

б) Сугласник *б*- умјесто *й*- понекад се јавља у ријечи *брѣзѣме* (=презиме), а, као и у главнини других наших говора, и овдје је према њем. *Wirtshaus* формирана лексема *бĳрĳшија*. На то да се поставе прилога *оĳѣш* каткад остварују и без финалног *-ш* (*оĳѣ/јѣш*) скренута је пажња у т. 28, а напомињем да се уз *шĳ, шĳј* и *шĳне* (в. т. 30г), не мање често, говори и: *шĳуде* (понекад и: *шĳуди*). Једнако тако, у употреби су ликови прилога: *ѳвјѣк, вáвѣк* и *ѳвјѣ, вáвјѣ/вáјѣ* (в. т. 14), односно они типа: *ѣндá* и *ѣндáк*.

в) Губљења завршног *-д* (испред безвучних *-ш*) обична су у везама типа: *ка-дѣлазĳ, ка-дрѹгĳ ĳушá, ка-сам јá, ка-сам рáдĳѣ, ка-сам у шкѣлу ĳшѣ, ка-се гребѣнá, ка-смо бĳли, кá-ħѣ дѣш, ко-дјѣвера, ко-ħáкá, ку-се ĳрѣвлáчĳ, о-дáскѣ, о-дрѣвѣшá, о-дѣбрѣ фáмѣлĳѣ, о-сúкна, о-шѣлѣшá, о-шĳфуса, о-цĳглѣ, сá-шĳ сѣби, сá-ħѣ ѣни и д., а финалног *-з* и *-с* у онима типа: *дáна-се, зĳмĳ-се чѳли, ĳ-сѣбѣ, ĳ-шĳалѣ, ĳ-шумѣ, јĳшрѣ-се нѣ видĳ, крѣ-земљу, крѣ-зĳд, нĳ-зĳд* и сл.*

О групама *st' (*zd'), *sk' (*zg') и резултатима новог и јекавског јошовања

34. Секвенцу *шћ* < *st' слушао сам у: *буњџише, годџише, грабљџише, грабљџишом, дворџише, зџмџише, на зџмџишу, зџбџише, јџчмџише, клиџиша, косџише, кромџирџише/кумџирџише, лџнџише, џгњџише, крај џгњџиша, за џгњџишом, на џгњџишу, џрџрџише, џрџрџишама, џрџишћ, џрџишћом, сјџџише, сџџлише/ш џџлише, сџрџише, сџрџиша, ушћай/ушћай, шћай, шћайма, шћайовима/шћайовма, шћене.*

Напомињем да је сугласник *ш* у овој секвенци *шћ* редовно знатно мекши од стандардног, због чега би, можда, било правилније говорити о сугласнику *ш* 'ћ.

Поједине лексеме из ове групе забиљежио сам и у ликовима у којима се остварује рефлекс *ћ* < *st': *буњџише, годџише, грабљџише, зџмџише, косџише, лџнџише, џрџрџишама, ш џџлише, сћай*, односно само *с* < *st': *грабљџише, јџчмџише, џрџрџишама, сћай, ш џџлише*.

Рефлекс *шћ* < st', такође, није непознат: *годџише, грабљџише, дворџише, зџмџише, на зџмџишу, џгралџише, клиџиша, косџише, кромџирџише, кџукусџише, лџнџише, џгњџише, на џгњџишу, џрџишћ, џрџишћом, сјџџише, џо-сјџџишћом, сџрџише, шџнџише, шћай, шћене*.

Лексеме *зџшћер* и *кућџише* слушао сам увијек само у том штакавском лику.

35. Степен „штакавизације“ појединих информатора вјероватно је главни разлог што честота јављања напријед презентованих различитих супституената старе сугласничке групе *st' варира од говорника до говорника. У говору неких појединаца, на примјер, рефлекси *шћ* и *сћ* преовлађују у толикој мјери да се ликови ријечи са *шћ* могу чути само спорадично (углавном у лексемама *зџшћер* и *кућџише*). Код других је ситуација обрнута, а, изгледа, да је највећи број оних у чијем је говору наизмјенична употреба и једних и других ликова таква да је о превласти појединих фонетизама бесмислено и говорити. Извесне разлике у годинама између појединих информатора нису од пресудног значаја кад је у питању ова одабрана група представника³¹. Генерално гледано, међутим — ако се узме у обзир цјелокупна старосједилачка популација — генерацијски раскол је несумњив. У говору млађих потомака врућичких старосједилаца *шћ* какавске форме ријечи представљају данас праве раритете.

36. Кад су у питању неки други интересантнији случајеви у којима се остварују групе *шћ* и *шћ*, стање изгледа овако:

а) Обично се говори: *врџишћай/врџишћити, врџишћим, врџишћи, врџишћџ, врџишћџ, врџишћџили/врџишћили*, али исто тако и: *кришћити, кришћи, кришћили*.

б) Уз чешће: *џшћџ, џшћџ* и сл., спорадично се јављају и форме: *џшћџ* и *џшћџ*, али је, изгледа, једино: *џрџишћџ, џрџишћџ, џрџишћџ*.

в) Потврђено је: *шћџџ, шћџџџ и шћџџџ, шћџџџџ*, али и само: *ушћџџџ/ушћџџџџ*.

г) Уз: *џсџишћити, џсџишћим, џсџишћити, џсџишћџо*, биљежио сам и: *џушћишћити, џушћџџо*, те мање-више уравнато: *џушћџџити/џушћџџити — џушћџџџ/џушћџџџџ*.

³¹ Најстарији информатор из ове групе рођен је 1922, а најмлађи 1937. године. Највећи је број у скупу оних који су рођени у раздобљу од 1928. до 1934. године.

-пк-	Обавезно је: <i>кљуко</i> (=крупко), <i>кљука</i> ;
-пн-	<i>канѐ, канииш</i> ;
пс-/пс-	<i>совали, сјују, шевсија</i> , али: <i>исѝ</i> ;
пт-/пт-	Редовно је: <i>шѝца, шѝце</i> , али и: <i>лѝшѝр, лѝша</i> .
пч-/пч-	Обично је: <i>чѝла, чѝле</i> , те: <i>ковча, ковчѝ</i> , али и: <i>зѝкоичѝ</i> .
пш-/пш-	<i>шѝница/шѝнца, шѝничнѝ йѝгачу</i> ; <i>лѝшѝа</i> , и: <i>лѝвшиѝ, лѝвшѝлѝ/лѝшѝвѝ</i> .
-пшт-	Досљедо је: <i>ѝшѝшина, у ѝшѝшѝни</i> .
свј- (<свѝ-)	<i>свјѝдок, свјѝдоци, свјѝдочиѝо</i> , и: <i>сјѝдок, сјѝдоци, сјѝдочиѝо</i> ;
свр-	<i>шврѝака, шврѝаке</i> ;
сл-/сл-	Уобичајено је: <i>слѝва, слѝш, слѝка</i> и <i>шѝшѝва</i> , а такође и: <i>гѝсле, гѝслѝр</i> , односно: <i>блѝгосѝв, благосѝвишѝ</i> .
-см-	<i>шѝсмо, шѝсма, чѝсма</i> , али и: <i>шѝљѝбѝшѝмо, шѝѝшѝмо, рѝкошѝмо</i> ;
ст-/ст-/ст	<i>стѝајѝти, стѝакло, стѝѝмак</i> ; <i>кѝсти, лѝстѝавѝца, шѝстѝѝн, рѝстѝала се, ѝстиа</i> ; <i>влѝсти, кѝсти, крѝсти, мѝсти, нѝрѝсти, йѝсти, чѝсти</i> , уз: <i>мѝстиан</i> и <i>мѝсан, свѝстѝан</i> и <i>свѝсан</i> , те: <i>дѝанѝсти</i> и <i>дѝанѝс, јѝданѝсти</i> и <i>јѝданѝс, шѝсти</i> и <i>шѝс</i> .
стр-/стр-	<i>стѝранѝца, стѝранѝче</i> , као и обавезно: <i>ѝшѝра, ѝшѝришѝ</i> .
-сц-	<i>шѝрѝце, шѝрѝци</i> , напореда са: <i>дициѝлина, дициѝлинѝ</i> ;
тк-/тк-	<i>шѝкашѝ, шѝка, шѝкала, шѝканѝца, мѝшка</i> , али и редовно: <i>кѝ, нѝко, нѝко</i> ;
-тс- (<дс-)	<i>ѝсјѝкѝ, ѝсјѝши/ѝсјѝшѝ, ѝсјѝчена, шѝсјѝдѝнѝк</i> , уз: <i>ѝселла</i> и <i>ѝшѝселла</i> ;
-тск-	<i>лѝцки, Рѝаѝкѝ, у Рѝаѝкѝ, свѝцки рѝшѝ</i> ;
-тст-	<i>дѝвѝстиѝ, шѝстиѝ</i> ;
-тстѝ-	<i>бѝгѝштиѝво/бѝгѝштиѝво, срѝстиѝво, срѝстиѝво</i> ;
тх-	Према <i>шѝхор-<дѝхор-</i> обично се говори: <i>шѝвѝришѝ</i> .
-ћк-	<i>вѝћке, срѝћке</i> ;
-ћн-	<i>бѝжѝшѝниѝ, вѝћниѝ, нѝћниѝ</i> , па и: <i>срѝћна, срѝћни</i> , напореда са обичнијим: <i>срѝйна, срѝини</i> ;
хв-/хв-	<i>фѝла, фѝлишѝ, фѝлѝо</i> , те: <i>шѝфѝлиѝ, шѝфѝлиѝ га, шѝфѝлен</i> , уз: <i>вѝшѝлиѝ, вѝшѝлѝ, шѝваѝлиѝ, шѝваѝшѝо</i> ;
чл-	<i>члѝнак, члѝнци</i> ; о томе да континуант старијег <i>чловѝк</i> најчешће гласи <i>чѝек</i> в. примјере наведене у т. 15.
шк-/шк-	<i>шкѝла, шкѝле</i> ; <i>мѝшко, шѝшка, шѝшке</i> ;
-шств-	<i>дрѝшѝтиѝво, сјѝдѝ са дрѝшѝшѝвом</i> .

Неке друге ѝособностиѝ

41. Осим у формирању поставе: *сѝв*, удио метатезе огледа се и у спорадичном јављању ликова: *лѝшѝвѝа, лѝшѝвѝлѝ, нѝде/нѝде* и *ѝвѝдѝдѝ*³².

Упрошћавањима хаполошке природе стабилизовани су фонетизми именичких форми: *кѝрузѝ, кѝруза, курѝза-курѝзѝ, кѝрѝзѝа, кѝрузе, кѝрузи, курѝзѝма, крузѝвина/крузѝвна*, а и замјеничких ликова типа: *шѝкав, нѝкав, свѝкав*, који се употребљавају напореда с пуним ликовима: *шѝкав, нѝкав, свѝкав*.

³² Исп. за све: Дешић 1976, 196–197.

Облике *рòдишѐљу* (вок.једн.) и *рòдишѐљи* (ном. мн.) чуо сам и у ликовима: *рòшѐљу, рòшѐљи*.

Сасвим су обична и упрошћавања типа: *брзо-ш ии́и, брзо-ш чўи́и, гòре-ш би́и, дòле-ш на́и, нѐ-ш сїи́и, ии́и-ш ш̄амо, ш̄о-ш иòгледаи́и, ш̄иò-ш ш̄у?*, односно: *би́и-а ш̄амо, да́и-а ви́ше, дòи́-а и́рије, зна́и-а ш̄о, и́и-а, на́и-а ш̄ебе, рѐи́-а њòј, сїи́и-а дòле, чўи́и-а* и сл.

АКЦЕНТИ

Основи сисѐма

42. Као и у другим новоштокавским говорима, па и књижевном језику нашем, акценатски инвентар овога говора чине четири акцената који се међусобно разликују по интонацији и трајању: краткосилазни (˘), дугосилазни (˘˘), краткоузлазни (˘˘˘) и дугоузлазни (˘˘˘˘), као и поста акценатска дужина (—). Природа акцената је новоштокавска, а и дистрибуција њихова углавном стандардна. Акценти силазне интонације (˘ и ˘˘) обавезни су у једносложним облицима ријечи (*бра́и, гра́, ко́и, иòи, ра́и, са́и, смр́и, џе́и, ш̄е́к; вл̄ас, га́ј, зна́, зна́ш, зòб̄а, лу́к, мла́д но́и, òи, и́еи, са́и, с̄и́вар, ш̄о* и д.), а у двосложним и вишесложним, принципски гледано, везани су за први слог: *ба́квица, бун̄ар, ва́и́ра, вре́ћа, гра́бље, жи́шо, за́вòраи́, и́љада, је́дòм, кўа́и́и, кўка́и́и, с̄и́òи́ина; бра́вч̄аòд̄а, гу́жва, за́дру́га, ка́јлама, ма́јс̄и́ори, но́са, ска́ч̄е, с̄и́арòга* и д. Узлазни акценати (˘˘ и ˘˘˘) у двосложним и другим вишесложним ријечима могу се јавити на било ком слогу ријечи, осим на посљедњем који, по правилу, обично није наглашен: *во́да, гòзба, да́скама до́лази́и(и), до́маи́н, же́ниò, кла́дурна, ко́лачи́и, кри́ељуша, и́редлòжи́и(и), сирòи́иња, увуч̄ена, цим̄еру́ша; ба́зени, би́јавò, во́јска, гре́дељ, кле́јац, кр̄мци, мо́рò сам, и́рес̄ед̄ник, и́регов̄арати́и(и), разми́шља́ју* и д. Примјери који упућују на спорадичне појаве нарушавања ових основних дистрибуционих правила углавном су онакви какве налазимо и у низу других говора херцеговачко-крајишког дијалекта. Ради се о случајевима јављања силазних акцената ван првог слога (укључујући ту и посљедњи) у сложеницама типа: *Ауст̄роу́гарск̄а, до Ауст̄роу́гарск̄е, ауст̄роу́гарск̄у во́јску, Југосла́вија* (напоредо са: *Југòсла́вија*), *иòлòи́ривреда, иòлòи́ривреди, иòлòи́ривредòм, самои́òслуга, у самои́òслугу, ш̄елеви́зија*, и д., затим у облицима ген. мн. типа: *богомòл̄а́ца, губи́и́ак̄а* (напоредо са: *губи́и́ак̄а*), *доброво́л̄а́ца, кома́рца́, комуни́ста, недос̄т̄а́и́ак̄а, омла́дин̄а́ца, и́равосла́вца́* и сл., те у формама неких других лексема, претежно стране провенијенције: *амбаса́дор, де́и́рц̄ени́и, о-де́и́рц̄ени́и, де́и́рц̄ени́и́а, забу́шани́и, забу́шани́и́а, комада́ни́и, комада́ни́у, и́арада́јз̄, и́ревар̄ани́и, и́ројага́и́тор* и др.

Случајеви чувања непренесених силазних акцената, какве сам имао прилике да спорадично чујем у говору требавских Срба³³, овдје су, изгледа, посве непознати.

³³ В. Драгичевић 2004, 455–456.

43. Добро чување поста акценатских дужина у свим оним акценатским категоријама у којима су обавезне и у књижевном језику³⁴ потврђују ове — такође на сумице биране потврде:

а) форме ген. мн. деklinационих ријечи типа: *дана̄, коња̄, момака̄, ијаса̄, Руса̄, Срба̄; зубӣ, мјесецӣ, људӣ, мравӣ, саијӣ, црвӣ; гизда̄, хаћа̄; врашӣа, звона̄, јаја̄, имена̄, кола̄, крила̄, илећа̄, ребара̄, села̄; баба̄, бува̄, врећа̄, глава̄, дасака̄, зви́езда̄, кила̄, кућа̄, оваца̄, руда̄, цура̄, шума̄; кокошӣ/кокошијӯ, костӣи/костиијӯ, ноћӣ, ћерӣ; мојӣ/моји́е, нашӣ, швојӣ, свакаквӣ, ош̄ сводӣ; добрӣ, из дубокӣ, ош̄ прии́рёмљенӣ, од р̄јеткӣ, сти́арӣ/сти́арӣ, црнӣ; двајӯ, двию̄, о-дру́ги и д.*, као и оне типа: *адешӣа, бакова̄, волова̄, врагова̄, гдубова̄, ду́лума̄, зидова̄, јармова̄, ко́наца̄, конои́аца̄, лакашӣа, ло́наца̄, мо́сурова̄, но́кашӣа, о́раса̄, и́дслова̄, свайшова̄, синова̄, ша́вова̄; буква̄а, гдоина̄, грабаља̄, гусака̄, дјевојак̄а, крушак̄а, наћава̄, ма́чка̄, и́риуза̄, се́дмица̄ и д.*

б) облици ген. и инстр. јед. оних именица ж. и м. рода које у ном. јед. завршавају на -а: *брље̄ — брљом̄, воде̄ — иод̄ водом̄, из војске̄ — са војском̄, главе̄ -глав̄ом̄, земље̄ — са земљом̄, косе̄ — косом̄, ош̄ керамик̄е — керамиком̄, култиуре̄ — култиуром̄, лојатӣе — лојати́ом̄, сикире̄ — сикиром̄, сланине̄/сланне̄ — за сланном̄, о-ци́гळे̄ — ци́глом̄; бри́цо — з бри́цом̄, код Јове̄ — с Јовом̄, Лазе̄ — за Лазом̄, Симе̄ — са Симом̄, хаће̄ — ш̄ хаћом̄, Чед̄е̄ — ш̄ Чедом̄ и д.*

в) падежне форме оних ријечи које се деклинирају по промјени придјева одређеног вида: *богатӣи — богати́ог̄(а) — богати́ом̄(е), високӣ — висок̄ог̄* — висок̄ом̄, врућ̄о — врућ̄ог̄* — врућ̄ом̄, гво́зденӣ — гво́зден̄ог̄*, дрвенӣ — дрвен̄ог̄* — дрвен̄ом̄, зёмљанӣ — зёмљан̄ог̄* — зёмљан̄ом̄, краи́ккӣ — краи́кк̄ог̄(а), љуцкӣ — љуцк̄ог̄* — љуцк̄ом̄, нискӣ — ниск̄ог̄(а), сти́арӣ — сти́ар̄ог̄(а) — сти́ари́ом̄(е), шеничнӣ — шеничн̄ог̄(а); бјељӣ — бјељ̄ом̄(е), бољӣ — бољ̄ог̄(а), вишӣӣ/вишљӣ — виш̄ог̄(а)/виш̄љог̄(а), ја́чӣ -ја́чег̄(а)/ја́чог̄(а), љућӣ — љућ̄ог̄(а)/љућ̄ег̄(а) — љућ̄ом̄(е), сти́арӣ — сти́ари́ог̄* — сти́ар̄ом̄, швр̄ћӣ — швр̄ћ̄ог̄(а) — швр̄ћ̄ом̄(е); најбољӣ/најбољӣ — најбољ̄ом̄/најбољ̄ом̄, најкраи́ӣ — најкраи́ог̄* — најкраћ̄ом̄, најсти́арӣ — најсти́ар̄ом̄; некакво̄г̄* — некакв̄ом̄(е), његово̄г̄(а) — његов̄ом̄(е), њи́вовог̄к — њи́вовом̄; свакӣ — свак̄ог̄(а) — свак̄ом̄(е); једно̄г̄* — једно̄м̄(е), и́рвӣ — и́рво̄г̄(а) — и́рвом̄(е), се́дмӣ — се́дмо̄г̄* — се́дмом̄(е), че́твр̄тӣӣ — че́твр̄ти́ог̄* — че́твр̄ти́ом̄ и д.*

г) облици презента оних глагола који чувају квантитет завршног самогласника основе: *вѣлим̄ — вѣлиш̄ — вѣлӣ, ви́дим̄ — ви́диш̄, глѣдам̄ — глѣдаш̄, др̄жѣм̄ — др̄жѣш̄ — др̄жѣ̄, зовѣм̄ — зовѣ̄ — зовѣмо̄, и́дем̄ — и́деш̄ — и́демо̄, им̄ам̄ — им̄аш̄ — им̄аше̄, ка́жѣм̄ — ка́жѣ̄/ка́ѣ̄, но́сим̄ — но́сиш̄, мѣш̄нем̄ — мѣш̄неш̄ — мѣш̄не̄, о́йаз̄ѣм̄ — о́йаз̄ѣш̄, ра́змакнѣм̄ — ра́змакнѣш̄, си́ава̄м̄ — си́ава̄ш̄, чи́ӣам̄ — чи́ӣаш̄ и д.*

Одсуство потврда за дужи изговор вокала *а* у наставцима имперфекта не треба посебно образлагати, с обзиром на то да је и у овом говору, као и у другим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта³⁵, наведени глаголски облик ишчезао из система глаголских облика (в. т. 86).

³⁴ Исп. Николић 1970, 13.

³⁵ Исп. Петровић 1973, 119. и 1978, 104, Дешић 1976, 265, Павлица 1984, 403, Драгичевић 1986, 163. и 1997, 198. и Далмација 1997, 131.

44. Од осталих интересантијих појединости које су у вези са јављањем по-стакценатских дужина у овоме говору — издвајам ове:

а) Двојства деминутивних образовања суфиксима *-ић* и *-ић̄*, присутна, иначе, и у многим другим нашим говорима³⁶, и овдје се остварују углавном у случајевима у којима наведеним суфиксима претходи слог са краткоузлазним акцен-том (`): *зубић : зубић̄, комадић : комадић̄, ијетић̄лић : ијетић̄лић̄, синчић : синчић̄, цр-вић : црвић̄*, и д.³⁷

У облицима ном. и ак. јед. изведеница на *-ост̄и* суфикс је редовно дуг без обзира на то да ли му претходни дуг или кратак слог: *будућност̄и, глупост̄и, жалост̄и, младост̄и, ишлост̄и, сличност̄и* итд., а обично губи дужину у облицима осталих косих падежа: у *будућност̄и*, у *жалост̄и/жалост̄и*, зависло е од *могућност̄и*, са својом *ишлост̄и*, боји се *стариост̄и*, због њијовѐ *шкрт̄ост̄и* и д.³⁸

Ако се изузме усамљени примјер: *неким газдам тојим*, у коме је дужина на наставку најјероватније секундарног поријекла, немам других потврда за присуство старе дужине на наставку *-ама* у облицима дат., инстр. и лок. мн. именица на *-а*, чије су чување потврдили истраживачи неких источнијих српских новоштокавских говора³⁹.

б) Понио сам утисак да се суфикс *-ав* у придјевским образовањима чешће јавља са дужином: *бал̄ав, бљӯтӣав, г̄рав, г̄рб̄ав, ж̄ил̄ав, к̄ил̄ав, слӣнав* и д., али сам слушао само: *кр̄вав, кр̄вава*, било *кр̄ваво*, а у бржем темпу говорења забиљежио сам и ликове: *бљӯтӣав, ж̄илав* и *к̄илав*.

Уравнато је: *Ан̄ђин, ба̄бин, г̄здин, Ђор̄ђин, Јов̄ин, Лаз̄ин, Мар̄ин, На̄дин, Нӣкин, Руж̄ин, сес̄ирин, С̄ио̄јкин, ш̄еӣкин, ц̄урин, Чед̄ин, Чуб̄рин* и сл., односно: *бр̄е-стӣов, вр̄б̄ов, г̄раб̄ов, л̄еск̄ов, рас̄ӣов*, али је, изгледа, само: *д̄обар, м̄окар, д̄иш̄ар*.

в) Осим у добро знаним презентским формама типа: *мо̄гу/мо̄рем/не̄ мерем — мо̄реш — мо̄ре, о̄ћу — о̄ћеш — о̄ће — о̄ћемо — о̄ћетӣе (не̄ћу — не̄ћеш — не̄ће — не̄ћемо — не̄ћетӣе)* и *јесам — јеси (нисам — ниси)* и д., завршни самогласник презентске основе не зна за дужину ни код многих других глагола прве Стевановићеве врсте: *везем — везеш* и д., *вршем — вршеш* и д., *вучем — вучеш* и д., *гризем — гризеш* и д., *зебем — зебеш* и д., *крадем — крадеш* и д., *иредем — иредеш* и д., *усӣечем — усӣечеш* и д.

Разумије се, завршни вокал 3. л. мн. презента главнине наведених глагола обавезно је дуг: *мо̄з̄у, о̄ћ̄е (не̄ћ̄е), вез̄у, врш̄у, вук̄у, зеб̄у, крад̄у, иред̄у* и сл.

г) Као и у неким другим нашим говорима⁴⁰, извјесна колебања у чувању по-стакценатских дужина осјећају се у облицима презента глагола с основом на *-је*,

³⁶ В. нпр. Ружичић 1927, 122, Вуковић 1940, 205, Станић 1982, 115. и Николић 1991, 93–94.

³⁷ Слично је и у Лици (исп. Драгичевић 2001^б, 179).

³⁸ Тако је и у Лици (в. Драгичевић 2001^б, 179–180). У српским говорима Баније и Кордуна „су-фикс *-ост̄и* дуг је ако је претходни слог кратак“ (Петровић 1978, 24), а у говору Тршића чува се дужина „на наставку и у косим падежима“ (Николић 1968, 386).

³⁹ Исп. нпр. Вуковић 1940, 226, Николић 1972, 637. и 1991, 79–81, Станић 1982, 76, Реметић 1985, 69–72. и тамо поменути литературу.

⁴⁰ В. нпр. Вуковић 1940, 319, Николић 1972, 636. и 1991, 91, Петровић 1978, 23, Симић 1978, 18, Ђуровић 1992, 235, Далмација 1997, 45. и Драгичевић 2001^б, 181.

али је утисак да и овдје преовлађују ликови са дугим вокалом. Исп.: *вјерујем, гри-је, добвијеш, добвије, забвијеш, забвије, казујеш, казујемо, кујује, највије се, ивије, ирџлије, свијемо, сакрвије, швијем*, са, изгледа, рјеђим: *брије се, не вјеруемо, кује, ивијемо, иљује, чујемо, швије* и д.

Постакценатске дужине типа: *гледāйи, гледāла* и сл., какве су налазили истраживачи у појединим другим нашим говорима⁴¹, овдје су, изгледа, посве непознате.

д) Мјестимично се јављају и секундарна дужења завршног вокала у облицима глаголских придјева радних: *бавиџ, биџ, видиџ, волиџ, доствиџ, најравиџ, одниџ, ирениџ, смјиџ, ћед/ћиџ, чуџ* и д. За случајеве у којима су такве дужине настале као резултат сажимања вокалских секвенци дато је доста потврда у т. 21–23, а за оне које се јављају као последица преношења дугосилазног акцента на проклитике у т. 45.

Природа говорења у датом тренутку омогућава да се секундарне дужине понекад остварују и ликовима појединих енклитика: *води и шијмо, чува-и добро, већинџ и Цијгани ирџели, да-иџ шиџ, гони је враџу, каџи јџ* и сл.

45. Да говор зна за оба начина преношења акцената на проклитике — старо (прасловенско) и ново (новоштокавско) — свједоче ови примјери:

а) *из воза, кроз гај, у гај, из града, у град^м, за дана, ирико дана, за зџом, кро-зид, на зид^м, ни-зид, за зуб^а, у лад^м, у мјесџ, у мрак, у нџс, до ијаса, на ред, кро-сниџџ, у шијан, у шџр;*

за брџом, на брџу, у грлу, у грџбље, иџ кола, од мџса, на оку, иџ оком, у иџоље, на раме, у свијено, за срџе, на уво;

иџ воду, у воду, на главу, у главу, кро-земљу, на земљу, у зору, ириџ џвце, на рџке, у рџке; од глади, од жеџи, у јесџн, у лажџш, иред нџћ, у нџћ, иџ раџш, у циџев;

за мнџм, са мнџм, за шџџџм/шеџџм, иредџ њу, уза њу;

из два иуџа, у два саџа, на шри сџрџне, у девџи, у десџи, дваџџи и иџи;

да не би њџга, није га ни било, да не извџче, не ирџџи ми рџку, не рече, не скоџи;

и ирије.

б) *од браџа, на вр, у грџџ, на длан, са длана, на коџма, за крувом, на ирџи, од раџа, у раџи, у Теслиџ, у Теслиџу, у џеи;*

на дну, ири дну, у гџвна, на колма, у сџнџе;

иџџ букву, за ваџру, у ваџру, на воџку, од вунџ, на годну, у јагоде, коџи куџџ, окџ куџџ, ириџ куџџ, ириџи куџу, у куџу и-сџџџ, у сџџџама, на џесџи, у џрџку, и-шу-мџ, у шуми, у шуму, и-шиџалџ; ире-сџрџи;

и ја, ни ја, за мене, од мене, у мене, на мени; ни ши, бес шебе, џ шеби; бџџ њџга, за њџга, од њџга, за њџм, на њџму, у њџму; до њџ, иџ њџџ, окџ њџ, на њџџ; коџ нџс, крај нџс, у нџс, иред нама; кџ ви, од вџс, џ вама; за њџџа, на њџи, за њџма, џ њџма; са себе, џ себи; од мџџџ џџа, за шџџџџа даџу, џ сџџџ шрџџџџу; до шџџџџа, са

⁴¹ В. Станић 1982, 77, Реметић 1985, 72. и Николић 1991, 83.

šīm/šīwēm чџеком, *ò šomē* чџеку, *zà šū* свадбу, *zà šē* цуре, *ù šīm* фурунама; *ò* чем; *zà nekōž** *šāmo*;

na други *dān*, *ī* *stīārī* су знāли, *ù* *šreñī* *rāzred*;

nē видī, *nē* волīm, *nē* дām, *nē* дā, *nē* знā, *nē* знајū, *nē* идē, *nē* једē, *nē* мерем/морем, *nē* мере, *nē* мōrā, *nē* оdā, *nē* рādī, *nē* *šrāžī*, *nē* *šrebā*; *nē* *stīade*, *nē* чу;

nī *vāmo* — *nī* *šāmo*, *ko* *ī* *sad*⁴².

Ваља, међутим, нагласити да и овдје — као и у другим нашим говорима, па и књажевном језику — ова помјерања акцената нису и обавезна, па се због тога сваки од наведених примјера, као и многи други који нису ни наведени, могу чути и у ликовима са непренесеним акцентом.

Познате су и проклитичко-енклитичке везе типа: *krōzā* ме, *ūzā* ме, *īrē-dā/īrīdā* ше, *mēñū* се, *īdōdā* се, *īrēdā/īrīdā* њга, као и оне типа: *zā* њ, *zā* њга, *īō* њ, односно: *zā* ме, *īō* ме, *nā* ше, *ū* ше, *nā* се, *ū* се и сл.

Примјери типа: *dā* *dāna*, *dā* *sāša*, *īē-šēs* *lūdī*, *īō* *kilē*, *svū* *nōh* *rādī*, *šīšā* *jā* *znām*, потврђују да се у овоме говору и неке друге ријечи укључују у проклитичке односе⁴².

О акценцима неких облика

46. Именице м. рода које припадају акценатској категорији *vrāg* — *vrāga* (в. Даничић 1925, 19–22) обично чувају неизмијењен основни акценат у облицима једине ако означавају нешто живо: *vūk* — *vūka* — *vūku* — *o* *vūku*, *drūg* — *drūga* — *drūgu* — *o* *drūgu*, *knēz* — *knēza* — *knēzu* — *o* *knēzu*, *kūm* — *kūma* — *kūmu* — *o* *kūmu*, *sīn* — *sīna* — *sīnu* — *o* *sīnu* и д. Ако, пак, означавају нешто неживо у лок. јед. основни акценат замијењују дугоузлазним: *na* *glāsu*, *u* *grādu*, *u* *kļūnu*, *na* *zīdu*, *na* *zūbu*, *u* *lādu*, *īo* *mṛāku* *u* *sīānu* итд. Рјеђе се остварују акценатска двојства каква оличавају примјери: *o* *nāšom* *vrāgu* и *krēnlo* *īo* *vrāgu*.

У дужим множинским формама наведених именица основни акценат најчешће алтернира у краткосилазни ("): *brkovi* — *brkōvā* — *brkov(i)ma*, *vragovi* — *vragōvā* — *vragov(i)ma*, *vukovi* — *vukōvā* — *vukov(i)ma*, *gradovi* — *gradōvā* — *u* *gradov(i)ma*, *zidovi* — *zidōvā* — *īo* *zidov(i)ma*, *sīnovi* — *sīnōvā* — *sīnov(i)ma* и д., али нису посве непознате ни множинске форме типа: *brkōvā* — *brkōv(i)ma*, *vragōvā* — *vragōv(i)ma*, *sīnōvā* — *sīnōv(i)ma* и сл.

47. У облицима лок. јед. оних именица из акценатске категорије *bōg* — *bōga* (Даничић 1925, 23–24) које означавају нешто неживо, редовно се остварују алтернације " > ` : *na* *brōdu*, *u* *krāju*, *na* *krōvu*, *na* *mōsīu*, *īo* *nōsu*, *u* *īōdru* и сл., а краткоузлазни акценат (`) у дужим множинским формама имају све именице ове ак-

⁴² „Синтагме типа *dā* *sāša*“ М. Николић сматра „типичном особином југоисточне гране источнохерц. дијалекта“, а разлогом „можда и зато што није стара“ коментарише Брозовићево изостављање ове особине из списка дискриминанти „за (...) северозапад-југоисток“ (исп. Николић 1991, 41, у напомени под текстом). Присуство појаве у говору мјештана Врућице, затим личке говорне прилике (в. Драгичевић 2000, 405–406), као и спорадично јављање случајева у говорима Баније и Кордуна (в. Петровић 1978, 27), назнаке су, ако ничег другог, а оно тога да је ареал појаве знатно шири од оног за који је везује Николић.

ценатске категорије: *бòгови* — *бòгòвā* — *бòгов(и)ма*, *крòвови* — *крòвòвā* — *иò крòвов(и)ма*, *крајови* — *крајòвā/крајèвā*, *нòсови* — *нòсòвā* — *нòсов(и)ма*, *шòрови* — *шòрòвā* — *шòров(и)ма* и др.

Акцент главнине јединских облика чувају и множински облици именица акценатске категорије *рòб* — *рòба* (Даничић 1925, 25–26): *бакови* — *бакòвā* — *баков(и)ма*, *грòбови* — *грòбòвā*, *ћòнови* — *ћòнове*, *кòшови/кòшеви* — *кòшòвā* — *кòшоаве*, *йòйови* — *йòйòвā*, *џèйови* — *џèйòвā* — *у џèйов(и)ма*, а, такође, и они од именица из акценатске категорије *стíриц* — *стíрица* (Даничић 1925, 22): *гајев* — *гајеве*, *кључови* — *кључòвā* — *кључове*, *лучеве* — *с лучев(и)ма*, *нóжови/нóжèви* — *нóжòвā/нóжèвā* — *нóжове/нóжèве*, *илáстии/илáстйови* — *илáстйе/илáстйове*, *йушèви/йушйови* — *йушèве/йушйове*, *стíрици/стíричеви*, *шћайови* — *шћайове* — *шћайовма* и д.

48. Напоредо са: *лāн* — *лāна*, прилично често јављају се и облици ове именице у прозодијским ликовима: *лāн* — *лāна*.

Дугосилазни акценат (˘) имају облици двосложних мушких имена на -ко: *Брāнко* — *Брāнка*, *Гòјко* — *Гòјка*, *Жèљко* — *Жèљка*, *Здрāвко* — *Здрāвка*, *Јāнко* — *Јāнка*, *Мāрко* — *Мāрка* и *Рāјко* — *Рāјка*. Обавезно је, међутим: *Вèљко* — *Вèљкè* и *Стйòјко* — *Стйòјкè*.

Облици неких ближих топонима гласе: *Дòбòј* — *до Дòбоја* — *у Дòбоју*, *Тèслић* — *ис Тèслића* — *у Тèслићу* *Теслић* — *у Тèслићу* *Теслићу*, али: *Јелāв* — *из Јелāва* и *Јелāв* — *Јелāва*, *Тешањ* — *ис Тешња* — *у Тешњу*, и: *Тешањ* — *ис Тешња* — *у Тешању* *Тешањ*.

Иницијални акценат се обично чува у облицима лок. јед. вишесложних именица типа: *у гòвору*, *иò дòговору*, *у зāвичāју*, *на кāмену*, *у мјèсèцу*, *иò обичāју*, *у илāмену* и д., али да у томе може бити и изузетака свједоче потврде: *иò гòвору/гòвòру* и *иò ђавòлу*.

49. И главнина именица средњег рода у лок. јед. чува акценат на иницијалном слогу: *на брòду*, *на врèлу*, *на дрвèйу*, *нā оку*, *у йòљу/у йòљу*, *на сйèну/сйèну*, *нā уву* и сл.

Говори се: *бòгáстйво* и *богáстйво*.

Уз мање-више уравнато: *гвòжжè/гвòжжè* — *гвòжжòм/гвòжжòм*, *сйè* — *сйè* — *жòм*, односно: *грòбље* — *грòбља* — *грòбљу*, *здрāвље* — *здрāвља*, *зèље* — *зèља*, *лишйè* — *лишйа* и *йруйè* — *йруйа*, двојаке акценте забиљежио сам у формама: *грòжжè/грòжжè* — *грòжжòм/грòжжòм*, *снòйље/снòйље* и *уље/уље* — *уљòм/уљòм*.

О акцентима облика неких других именица средњег рода в. грађу изложено у т. 70. и 71.

50. Изгледа да су укупни домашаји квалитативних алтернација у појединим облицима именица ж. рода из акценатске категорије *змија* — *змијè* (Даничић 1925, 2. и 6–8) и *глава* — *главè* (Даничић 1925, 2. и 4–5) блиски стандардним приликама. Исп. форме акуз. јед. и ном.-акуз. мн. типа: *бўву* — *бўве*, *вòду* — *вòде*, *дāску* — *дāске*, *зèмљу* — *зèмље*, *змију* — *змије*, *йглу* — *йгле*, *кòсу* — *кòсе*, *мўву* — *мўве*, *нòгу* — *нòге* и д., са одговарајућим формама: *жèну* — *жèне*, *кòзу* — *кòзе*, *сèстйру* — *сèстйре*, *снāју* — *снāе* и сл., односно оне типа: *вòјску* — *вòјске*, *главу* — *главе*, *грāну*

— *грāне, грēду* — *грēде, дѹшу* — *дѹше, зѹму* — *зѹме, ђвцу* — *ђвце, рѹку* — *рѹке* и д., са одговарајућим: *брāду* — *брāде, врбу* — *врбе, клѹју* — *клѹје, куму* — *куме, ѿругу* — *ѿруге, ѿорбу* — *ѿорбе* и др.

Колебања у акцентима облика акуз. јед. и ном.-акуз. мн. запазио сам у: *свињу/свињѹ* и *свиње/свиње*, а од облика дат. јед. именица наведених акценатских категорија у којима се јављају колебања имам у материјалу: *вђди* и *вђди*, односно *вђјци/вђјци* и *глāви/глāви*.

Обавезно је, дабогме: *жѐљо, жѐно, зѐмљо, кђзо, сѐстиро* и д., односно: *глāво нѐсретѹнā, дѹшо, кумо, рѹко моја* и сл.

Осим у уобичајеним поставама облика именице *рука: рѹкама, са рѹкама* и *на рѹкама*, скраћивање акцената у множинским форма забиљежио сам и у: *грāнама* и *ѿо грѐдама*.

51. Као *глāва* — *глāвѐ* акценте у овоме говору имају женска имена и хипокористици типа: *Анђа* — *Анђѐ*, вок. *Анђо; Гђсиа* — *Гђсиѐ*, вок. *Гђсио; Дāда* — *Дāдѐ*, вок. *Дāдо, Зђра* — *Зђрѐ*, вок. *Зђро, Мāра* — *Мāрѐ*, вок. *Мāро; Миѹира* — *Миѹирѐ*, вок. *Миѹиро; Рѹжа* — *Рѹжѐ*, вок. *Рѹжо; Сѹāна* — *Сѹāнѐ*, вок. *Сѹāно* и д., али се, изгледа, код двосложних женских имена на *-ка* јављају двојства. Исп. мање-више устаљено: *Јѐлка* — *код Јѐлкѐ*, вок. *Јѐлко; Мѹлка, ђде моја Мѹлка* — *код Мѹлкѐ* — *ђђде Мѹлки*, вок. *Мѹлко*, са, такође, уобичајеним: *Зђрка* — *Зђркѐ*, вок. *Зђрка, Йвка* — *Йвкѐ*, вок. *Йвка* и *Сāвка* — *Сāвкѐ*, вок. *Сāвка*.

52. Свега једном потврдом: *на ѿамѐѹи*, засвједочено је присуство међусловних алтернација " > ' у облицима лок. јед. именица акценатске категорије *врлѐѹи* — *врлѐѹи* (в. Даничић 1925, 80–81).

Нешто је више потврда за интерсилабичке акценатске промјене " > ` у формама типа: *у болѐсти*, *у жалѐсти*, *у сѹарѐсти*, али ваља нагласити да су овакве форме овдје обичне и у ликовима са очуваним акцентом на почетном слогу: *у бђлести*, *у жāлости*, *у млāдости*, *о сѹарости* и сл.

Обични су и облици типа: *у влāсти*, *на мāсти*, *ѿо ћѹди*, *у цѹјѐви* и д., као и они типа: *виѐстиѹи/вѹјѐстиѹи* — *виѐстиѹима/вѹјѐстиѹима*, *влāстиѹи* — *влāстиѹима*, *мāстиѹи* — *мāстиѹима*, *рѹѐчи/рѹјѐчи* — *рѹѐч(и)ма/рѹјѐч(и)ма*, *сѹварѹи* — *сѹвар(и)ма* и сл.

53. Због чешћег јављања облика суперлатива придјева који имају по два акцента, овај се говор знатније разликује од прилика које владају у књижевном језику: *нāјбђљѹи/нāјбђљѹи* — *нāјбђљђм/нāјбђљђм*, *нāјвѐћѹи*, *нāјзгђднѹѐ*, *нāјнђвѹѐ*, *нāјсѹарѹи*, *нāјѹврћђ*, *нāјчишћā* и др.

Иначе, акценатске разлике између облика неодређеног и одређеног придјевског вида у главнини случајева јасно су изражене. Исп.: *висок* — *висђки*, *висђка* : *висђки*, *висђкā*; *врѹћ*, *врѹћа*, *врѹћо* : *врѹћѹи*, *врѹћā*, *врѹћђ*; *мѐк/мѐкан*, *мѐка/мѐкана* : *мѐкѹи/мѐканѹи*, *мѐкā/мѐканā*; *млāд* — *млāди*, *млāда* : *млāдѹи*, *млāдā*; *низак*, *ниска* : *нискѹи*, *нискā*, *сѹар* — *сѹари* : *сѹарѹи*; *сѹв* — *суви* : *сѹви*; *црвен*, *црвена* : *црвенѹи*, *црвенā* и д. Извјесна колебања испољавају се у томе што се придјевске форме *јāкѹи* и *мāлѹи* понекад употребљавају и у неодређеном и у одређеном придјевском виду: *биђ јѐдан јāкѹи*, *ѿ-ђндā ѿāј јāкѹи*, *мāлѹи ђн*, *ѹи мāлѹи знāјѹ биѹи нѐзгодни*, и то

упркос чињеници да је овдје сасвим обична и употреба ликова типа: *кад је јаџ би-ја, она била мала, мали с они још*, односно оних типа: *о̀нај ја̀ки, до̀дај оној ја̀кој, о̀шај ма̀ли, ѝријази ш̣у ма̀лу* и сл.

Обично се говори: *др̣вен/др̣вена, з̣ем̣љан/з̣ем̣љана* — односно: *др̣вени/др̣вена, з̣ем̣љани/з̣ем̣љани*.

Чешће се употребљавају прозодијски ликови форми: *го̀рњи, до̀њи*, али нису непознати ни они типа: *го̀рњи, до̀њи*.

Уравнато је: *кра̀ша̀к, кра̀шѝка*, односно: *кра̀шѝки, кра̀шѝка*.

54. У облицима косих падежа личне замјенице редовно имају краткосилазни акценат на првом слогу: *мѐне — мѐни, шѐбе — шѐби, њѐга — њѐму, сѐбе — сѐби*.

Поменути акценат слушао сам каткад и у ликовима форми показних замјеница типа: *о̀вај/о̀ви, о̀во, од о̀вог, о̀ви на̀ши, о̀ни, о̀но, о̀ног, с о̀не сѣ̀ране, о̀не жѐне* и д., али је чињеница да се облици ових замјеница неупоредиво чешће јављају са краткоузлазним акцентом: *о̀вај/о̀ви, о̀ва, о̀во — од о̀вог*, од о̀ве — о̀ви, о̀ве, о̀ва; о̀нај/о̀ни, о̀на, о̀но — о̀нога, о̀не, са о̀ним — о̀ни, о̀не* и сл.

Слушао сам само: *њѐзин чо̀ек, крај њѐзну ку̀ће, њѐзну тка̀нцу*.

За остале замјеничке облике исп. грађу изложену у т. 76–79, а прозодијске особине неких бројева видљиве су из примјера презентованих у т. 83. и 84.

55. Употреба акценатских ликова инфинитива типа: *до̀вести, за̀коича̀ши*, *исѣ̀ћи, убо̀сти, увѐсти* и д., као и оних типа: *до̀вести, за̀коича̀ши, исѣ̀ћи, оѝле-сти, убо̀сти* и д., таква је да је тешко процијенити који су ликови фреквентнији. У покраћеним формама инфинитива акценат је обично на иницијалном слогу: *до̀вести, за̀коича̀ш, исѣ̀ћ, убо̀ст, увѐст* и сл., а наведена двојства акцената јављају се и у облицима презента наведених глагола: *до̀ведем, до̀ведемо, за̀коича̀, изведѣ мла̀ду, исѣ̀че ја̀ње, убо̀де га* и д., напореда са: *ка-се до̀ведѣ мла̀да, до̀ведемо, доне-сѣш* и шумѣ, *за̀коича̀, изведѣ дијете, исѣ̀ку кр̣ме, ѝнесѐуракију, увѐду* и та̀мо и сл.

Дугосилазни акценат (˘) из покраћених облика инфинитива типа: *ву̀ћ, до̀ћ, на̀ћ, ѝдо̀ћ, ѝрѣ̀сти* и д. пренио се и у неокрњене инфинитивне форме, па се напореда са: *ву̀ћи, до̀ћи, на̀ћи, ѝрѣ̀сти* и д., говори и: *ву̀ћи, до̀ћи, на̀ћи, ѝрѣ̀сти* и сл. Раширена употреба покраћених инфинитивних ликова ствара утисак да се форме с дугосилазним акцентом чешће употребљавају.

Према инфинитиву *ко̀шша̀ти(и)* долазе и ликови презента: *ко̀шша̀ши* мно̀го, *ко̀шша̀*, а имам у материјалу и ликове облика: *са̀ња̀ти(и) — са̀ња̀м и са̀ња̀ти(и)- са̀ња̀м*.

56. За разлику од прилика које владају у западнијем крилу говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта⁴³, овдје се облици презента глагола *јес̀ти* јављају у стандардним акценатским ликовима: *јѣ̀дем — јѣ̀деш — јѣ̀де — јѣ̀демо*.

Одрични облици презента глагола *има̀ти* јављају се са двојаким акцентима — онима типа: *нѐма̀м — нѐма̀ш — нѐма̣ — нѐма̀мо*, као и онима типа: *нѐма̀м — нѐма̀ш — нѐма̣ — нѐма̀мо*.

⁴³ В. Драгичевић 2001^a, 87.

Уз обичније акценте презентских облика: *izlāđīm — izlāđiш — izlāđī — izlāđiмо*, забиљежио сам и ликове: кад *izlāđīm*, да с ђнџ *izlāđī*.

Обавезни су акценти форми: *жєлїмо — жєлїше, їмāмо — їмāше, їчємо — їчєше, чїйāмо — чїйāше* и др.

57. Радни придјев глагола *звāиш* јавља се у различитим акценатским ликовима: *звāо*, али: *звāли* смо њ, мї смо зāвџрањ *звāли*, фијакери се *звāли*, односно: гурāбије се *звāле*, *звāла* се тā пāрјеница, ђнџ се *звāло*, па се тџ *звāла* као прѣврата, прѣкљукa се *звāла*, шāјкаче се *звāле*, те: Врућица се *звāла*, *звāли* су, свѣ *звāло*.

Тако је и: *брāла/брāла/брāла* и *брāли/брāли/брāли*, а имам у прикупљеној грађи и ликове: *їйāла* и *їйāла*.

Облици глаголских придјева трпних који се граде суфиксом *-ен* често се изговарају са финалним акцентом: *добїєна, исїучєна, їџосєвєна, їлєшєна, їлєшєне, їлєшєно, сакривєна, сакривєно, сатїрєна, увучєна, увучєно* и сл.

Б. ДИСКУСИЈА

58. Бољи познаваоци српских ијекавских говорних комплекса и овлашним увидом у напријед изложене податке о важнијим особинама гласовног и прозодијског система говора Срба Бање Врућице могу закључити само једно — то да стање у овоме говору, у том погледу, не одудара много од оног стања које би се могло назвати одговарајућим просјеком карактеристичним и за главнину осталих говора који чине сјеверозападни огранак херцеговачко-крајишког дијалекта⁴⁴, и то првенствено оних говора који чине источнију скупину његову⁴⁵. Главнина евенталних посебности које се јављају у овоме говору спада у ред оних ситуацијских разлика какве се, и иначе, увијек могу наћи унутар говора који чине ком-

⁴⁴ О особинама говора који чине сјеверозападни огранак говора херцеговачко-крајишког дијалекта постоје данас бројни подаци у научној литератури. Осим низ краћих прилога у којима се разматрају неке карактеристичне појединости, о њима је написано и више цјеловитијих приказа монографског типа. Међу такве радове спадају радови М. Поповића (в. Поповић 1938), Д. Петровића (Петровић 1973. и 1978), М. Дешића (Дешић 1976), Д. Павлица (Павлица 1984), М. Драгичевића (Драгичевић 1986), С. Далмације (Далмација 1997) и Д. Козомаре (Козомара 2005). Топонимију и антропонимију Буковце савјесно је описао и лингвистички интерпретирао Ж. Бјелановић (Бјелановић 1978. и 1988, а в. и његов *Rječnik antroponima Bukovice*, Ономатолошки прилози, књ. X, Београд 1989, 175–363), о рефлексима старог вокала љ у личким говорима опширно је писао М. Драгичевић (Драгичевић 1980), С. Далмација је израдио солидан диференцијални рјечник говора Поткозарја (Далмација 2004), а у најновије вријеме појавила се и студија Д. Павлице, *Творба именица у говору Срба југоисточне Лике*, Српски дијалектолошки зборник, књ. LIII, Београд, 2006, 1–187. Корисне податке о акцентима појединих говора овог поддијалекта у засебним радовима пружили су Н. Симић (в. *Nastavni vjesnik*, књ. VIII, Zagreb, 1999–2000, 15–26, 103–114), Д. Павлица (в. Прилози проучавању језика, књ. 7, Нови Сад, 1971, 69–103), те у низу краћих радова М. Драгичевић. Два од тих радова наведена су попису литературе (Драгичевић 2000. и 2001^б), а о осталима в. Јужнословенски филолог, књ. XLIV (1988), 73–88. и књ. XLIX (1993), 155–174, Зборник МС за филологију и лингвистику, књ. XXXIV/1 (1991), 143–154. и књ. XXXVI/1 (1993), 153–158, Нови љетопис СКПД „Просвјета“, бр. 1, Загреб, 1990, 26–34. и Зборник II, Педагошка академија, Бања Лука, 1994, 201–215. Од прегледних радова синтетског типа в. Кашић 1972, Ивић 1988, 1996. и 1998, те Драгичевић 2001^а.

⁴⁵ О дискриминантима које дијеле поменуте говоре на источну и западну скупину в. Драгичевић 2001^а, 86–88.

пактан, могло би се рећи и јединствен говорни идиом, па отуда и не захтијевају посебан коментар. Двије појединости се, ипак, не могу заобићи. Ријеч је о рефлексима старог вокала јат (џ) и тзв. шћакавизмима — појединостима које не само што спадају у ред актуелних проблема наше научне дијалектологије, већ се убрајају и међу важне дискриминанте помоћу којих се утврђују размеђе између херцеговачко-крајишких (ијекавскоштакавских) и источнобосанских (ијекавскошћакавских) говора. А оно најважније, што о њима треба рећи — своди се на ових неколико напомена.

59. Изложена грађа о рефлексима старог дугог јат (џ) у говору вруничких Срба интересантна је утолико што свједочи о чврстој повезаности овога говора са другим говорима сјеверозападног огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта, као и по томе што додатно потврђује присуство оних тенденција које су увелико захватиле и све друге наше ијекавске говоре. А кад то кажем, имам на уму следеће. Ранији општеприхваћени стереотип о „ијекавском“ југоистоку и „ијекавском“ сјеверозападу, заснован на опозицији *говори мајичне области : миграциони говори*⁴⁶ и резону по коме је могућа само еволуција од једносложног ка двосложном рефлексу, али не и у обрнутом смјеру⁴⁷, већ су уздрмала озбиљнија дијалектолошка истраживања ијекавског говорног комплекса спроведена махом у другој половини XX вијека. Разоткрила су, наиме, сву сложеност проблематике везане за замјене некадашњег дугог џ, при чему се показало да је теорија о уравнатим *је*-рефлексима старог дугог џ у говорима ијекавског сјеверозапада, и уравнатим *ије*-рефлексима у говорима ијекавског истока (укључујући ту и говор Вуковог Тршића) и југоистока (додајући овима и оне најјужније, ван ареала који захватају херцеговачко-крајишки говори) изграђена на климавим темељима⁴⁸. Дана, опет, присуство оних тенденција чије дјеловање најнепосредније протежира превласт једнослужних супституената старог дугог џ, а које су прилично давно, из разноразних — знаних и незнаних — разлога, захватиле многе наше ијекавске говоре, те у низу посљедњих деценија, махом под утицајем језика урбаних средшта, снажно преправиле и читав ијекавски говорни комплекс, могу оспоравати само они лингвисти који развитак појединих језичких иновација посматрају искључиво кроз унапријед постављене кабинетске схеме, независне од времена и простора па, ваљада, и од људи који тим језиком говоре. Због свега тога неспорну истину представља чињеница да се, упркос томе што је о ортоепским вриједностима замјена старог дугог џ у штокавским ијекавским говорима нашег језика дискутовано засигурно више него о било ком другом проблему у нашој науци о је-

⁴⁶ Белић 1972, 93.

⁴⁷ В. Маројевић 1996, 137.

⁴⁸ Исп. нпр. грађу коју су у својим радовима из говора ијекавског сјеверозапада презентовали: Петровић (1973, 49–50. и 1978, 43–47), Дешић (1976, 99–109), Драгичевић (1980, 163–169), Павлица (1984, 372–373) и Далмација (1997, 26–29), и ону коју су из говора ијекавског истока и југоистока изложили: Милетић (1940, 241–244), Пецо (1962, 303), Б. Николић (1968, 397–398), М. Николић (1972, 652–653. и 1991, 226–228), Тешић (1977, 188–189), Симић (1978, 41), Ђуровић (1980, 272–277), Ђукановић (1995, 34, 37–38), Јахић (2002, 64–67), Халиловић (2002, 291, 297) и др.

зику, ни данас не може рећи да су наведена питања дефинитивно искључена из круга тзв. актуелних лингвистичких проблема. Један од приоритетних задатака нових дискусија о овој проблематици, између осталог, биће и тај да се већ једном рашчисте недоумице око тога колико Вуково „тројство“ двосложних рефлекса старога дугог љ у различитим позицијама (*љје-ије-ије*) представља уистину тачан дијалектолошки факат, а колико само добро рјешење једног врсног (иако приученог) стандардолога.

60. Одређен значај за утврђивање напријед поменутих размеђа између говора херцеговачко-крајишког и источнобосанско-ијекавскошћакавског дијалекта има потпуно одсуство из овога говора јекавизама типа: *рјѣѣа, одрјезѣну, срјѣћѣм*, односно: *смјѣјати се, огрјѣј се, смиѣјемо се* и др., које Брозовић убраја међу типичније особине говора источнобосанског дијалекта⁴⁹.

Мањи, или готово никакав, осјетнија концентрација екавизама (в. т. 18) и икавизама посебног типа (т. 17), зато што се сви они — истина донекле с другачијом дистрибуцијом — јављају и на другим, знатно западнијим просторима које захватају говори сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта⁵⁰.

Свакако никакав одсуство секвенце *ње-<нѣ* (в. т. 18), пошто ова особина и по Брозовићу спада међу „*двје опсејјекавскошћакавске crte kojih никоји prav[oslavci] nisu primili*“⁵¹.

Све у свему, дакле — гледане у цјелини — замјене старог вокала јат (ѣ) у говору врућичких Срба у основи су онакве какве налазимо и у главнини других говора ијекавског сјеверозапада.

61. Јављање шћакавских супституената старих сугласничких група **st'*, (**sk'*) и **zd'* (**zg'*), међутим — како то и примјери наведени у т. 34. и т. 36–37. говоре — представља говорну реалност о којој се и данас мора водити рачуна. Истина, будући да су процеси штакавизације говора узели маха, особина јесте у нестајању, али је њено присуство још увијек више него очито. Судећи према досадашњим, разумије се и непотпуним, дијалектолошким сазнањима, изгледа да је говор Срба Бање Врућице уједно и један од најистуренијих српских говора на западу кога у изразитијој мјери карактерише наведена особина. Даље на запад, не узимајући у обзир по много чему нејасну ситуацију у говорима насеља уз горњи ток ријеке Врбање — на коју је прије нешто више од педесет година скренуо пажњу И. Брабец⁵² — шћакавски рефлекс поменутих сугласничких скупина представљају особину која углавном карактерише говоре католичког и муслиманског становништва. У српским говорима размјештеним на просторима до Врбаса, и западније од Врбаса — ако се занемаре нека добро позната уопштавања (тип: *ју-*

⁴⁹ В. Брозовић 1966, 133–134.

⁵⁰ Исп. нпр. Петровић 1973, 53–56. и Дешић 1976, 118–126.

⁵¹ Брозовић 1966, 193.

⁵² В. Брабец 1959, 421–422. Новија истраживања Б. Кршића, студента Одсека за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Бањалуци, упућују на то да од српских становника у том предјелу шћакавизам у свом говору чувају мјештани села Крушево Брдо.

шћаиши) — поменути рефлекси су или потпуно непознати, или се јављају спорадично⁵³.

62. А кад се све ово напријед наведено узме у обзир, онда се — хтјели ми то или не хтјели — никако не може заобићи ни рутинско питање: „Да ли у презентованој особини, која, ето, и данас карактерише говор вруничких Срба, треба гледати органску, аутохтону црту, или, напросто, импорт из сусједних (ближих и даљих) локалних говора несрпског становништва.“? Одговор на овакво питање и не мора бити тако тежак, као што на први поглед изгледа. А ево и зашто. О ранијим разноврсним дугогодишњим везама овдашњег становништва са шћакавцима католичке и муслиманске провенијенције, и то не само са онима из најближег сусједства (данашња теслићка општина), већ и са онима из недалеког Тешња и Јелаха често сам слушао од својих информатора приликом рада на терену. Те везе су, између осталог, диктирале и раније другачије административне подјеле ових простора, односно чињеница да се данашње општинско сједиште Теслић релативно касно (крај 19. вијека) почело уобличавати у насеље урбанијег типа. Биће, отуда, да се овдје ради првенствено о импортованој језичкој особини, која се у говору вруничких Срба могла нешто чвршће укоријенити из истих оних разлога којима и Реметић објашњава устаљивање шћакавизама у говору какањских и земничких Срба⁵⁴. То да ли је понеки од овдашњих стариначких родова примио шћакавизам на неком од претходних станишта, прије доласка у Вруницу, или је, пак, шћакавизација проведена након досељавања, од маригиналног је значаја. И у једном, и у другом случају ради се о накалемљеној особини — усамљеној међу оним језичким одликама које би овај говор могле повезивати са говорима ијекавскошћакавског типа. Периферни географски положај Бање Врунице у односу на друге, досљедо штакавске, комплексе српских говора теслићког краја — доприноси је томе да се ова особина дуже очува, баш као што ће и касније измијењене животне околности подстаћи снажан замах тенденција које воде ка њеном радикалном укидању. Једнако, као што ни раније прихватање шћакавизама није представљало појаву која се „десила“ одједном, тако се и њихово одбацивање одвија кроз процесе који трају већ дуже вријеме. Незахвално је говорити о томе колико ће још тачно времена ти процеси потрајати, али се може рећи то да су заправо и данас њихови крајњи исходи сасвим јасни и предвидљиви. С изумирањем помнутих старијих генерација вруничких старинаца и шћакавица ће се највјероватније у говору вруничких Срба задржати углавном само у сјећањима понеког из реда њихових млађих потомака.

⁵³ Исп. Драгичевић 2003, 309, Козомара 2003, 639. и 2005, 43, Петровић 1973, 76–77, Дешић 1976, 172–174. и Далмација 1997, 77.

⁵⁴ В. Реметић 2000, 947–948.

Други дио

ОБЛИЦИ

А. ГРАЂА

ИМЕНИЦЕ

Именице мушког рода на сонант̄и и консонант̄и

63. Именице ове категорије са тврдим сугласником у основи граде облике вокатива јед. наставком *-е*: *а̀нџеле, бра̀ише, в̀дле, Вру̀ћича̀не, гѐнерале, г̀длѹбе, го̀сиддине, д̀једе, Ду̀шане, ђа̀воле, зѐше, ку̀ме, ло̀йове, ма̀јмуне, мѐђеде, Мѝлане, Нѐна̀де, сѝне, со̀коле, Ср̀бине, ш̀ујане, Тур̀чине, чо̀бане* и д., с тим што се код оних чија основа завршава на веларни сугласник испред тога *-е* редовно остварују алтернације по првој палатализацији: *бѐже, бѹ̀же, Вла̀ше, во̀јниче, вра̀же, вѹ̀че, дру̀же, ђа̀че, ју̀наче, мо̀мче, оче, ѝресједниче, ѝуковниче, ро̀ђа̀че, сѝромаче, сѹ̀риче* (уз обичније: *амѝца, у̀ја̀че* (напоредо са обичнијим: *да̀јца*), *чо̀че* (уз, утисак је, чешће: *љу̀дино*) и сл.

Дабогме, код оних које имају предњонепчани сугласник у основи — као и у главнини других наших говора — преовлађује наставак *-у*: *бра̀ишићу, Бо̀рићу, Ва̀јићу, Ђу̀кићу, Јѐлићу, ко̀њу, кра̀љу, Ла̀зићу, мла̀дићу, Нѐдићу, ѝрѡа̀шељу/ѝрѡѐшељу, Рѝстићу, ро̀дишељу/ро̀шељу, сѐстирићу, синчићу, сѹ̀воришељу, учѝшељу, Шѹ̀ирићу* и д., али да су у наведеним вокативним формама могућа и двојства наставака, свједоче потврде: *зна̀ш Мѝлошу, и: о̀стави то̀, Мѝлоше*, односно: *му̀жу мо̀ј, и: му̀же дра̀ги*.

За двојаке наставке у вок. јед. знају и оне именице чија се основа завршава сонантом *р*: *лѐйишѝре и лѐйишѝру, лѐшина̀ре и лѐшина̀ру, ма̀јоре и ма̀јору, млѝна̀ре и млѝна̀ру, ѝйсаре и ѝйсару, сѐкрейша̀ре и сѐкрейша̀ру, чу̀варе и чу̀вару* и д., али биће да у укупном збиру у говорној пракси, ипак, преовлађују форме с наставком *-е*: *дјѐвере, до̀кшо̀ре, ма̀јсто̀ре, ѝро̀фесоре, свѐкре, сѹ̀во̀ре, ца̀ре* и сл.

Новоимпортоване именице *г̀рѡба̀р* и *зв(ј)ез̀да̀ш*, којима се именују присталице фудбалских клубова Партизана и Црвене звезде, такође се у облицима вок. јед. могу јавити у различитим ликовима. Форме вок. јед. прве од њих слушао сам

и са наставком *-e* (*грѡб̄аре*) и са наставком *-у* (*грѡб̄ару*), а вокативне форме друге само са наставком *-у*: *зв(ј)ѣзд̄а̄шу*, али најчешће и једну и другу у ликовима у којима се њихови облици вок. јед. подударају са облицима ном. јед.: не жури, *грѡб̄ар!*, причај сад, *грѡб̄ар!*, *ђе си, звјезд̄а̄ш!?*, *шта си се уозб̄иљио, звезд̄а̄ш?*, и сл.

Уз обичнију употребу у обраћању покраћене форме *бур̄азе*, спорадично сам биљежио и употребу ликова *бур̄азоре* и *бур̄азеру*, код којих је, вјероватно, ди-стрибуцију наставака предодредила и природа вокала у претходном слогу.

С облицима ном. једн. понекад се подударају и ликови вокативних форми именице *друг* (*ѣ, мѡј дрӯзк*), неких именица на *-ак* и *-ац* (*дођи мом̄ак, ка̄жи рођ̄ак, зд̄рво ш̄ѣш̄ак, ч̄ѣка̄ј Вровац*), као и вокативне форме презимена: *гос̄ѡдине С̄шѡјчӣћ, ѡс̄шави ш̄ѡ Ђукӣћ, слуш̄а̄ј Борӣћ*, и др. Разумије се, обавезно имају вокатив једнак ном. јед. оне именице мушког рода на *-о* које се деклинирају по парадигми прве деклинационе врсте: *Бѡшко, Бр̄анко, Гѡјко, Душко, Јанко, М̄арко, Ра̄јко* и сл.

Облик *сӣнко*, као форма за интимније обраћање старије особе млађој, употребљава се у разноразним говорним ситуацијама.

64. Именице с тврдим сугласником у основи, дабогме, имају редовно облике инструментала јед. с наставком *-ом*: *з бра̄ш̄ом, вѡзом, гра̄дом, д̄ш̄мом, з д̄јѣдом, з дрӯгом, зид̄ом, зуб̄ом, ка̄јмаком, кра̄м̄иом, са мом̄ком, лӯгом* (=пепелом), *но̄кш̄ом, ир̄сш̄ом, ра̄дом, с унуком, ш̄ чѡбаном* и д.

Уопштавање овог наставка на штету наставка *-ем* и код именица с некадашњим меким основама — какво, иначе, налазимо и у бројним другим нашим говорима⁵⁵ — узело је такве размјере да се облици инстр. јед. с наставком *-ем* јављају само спорадично. Исп. ријетко: *за бра̄ш̄ӣћем, ӣред гре̄дељем, с ко̄њем, с млад̄ићем, с мӯжем, са ир̄ја̄ш̄ељем, са секрет̄арем*, са далеко обичнијим: *аш̄ѡвчӣћом, з Борӣћом, з бра̄ш̄ӣћом, ӣред Ва̄ићом, гњѡјом, са гре̄дељом, жр̄вњом, жӯљом, ка̄иш̄ом, кључом, ко̄њом, ко̄ја̄чом, кр̄ечом, лѡјом, с мӣшом, с млад̄ићом, са мом̄чићом, с мӯжом, но̄жом, иӣш̄иѡљом, с ир̄ја̄ӣељом, ир̄иш̄иѡм/ир̄иш̄иѡм, са род̄иш̄ељом, са син̄чићом, сӣӯжом, ӯљом, са учӣшељом, за ѡӣш̄ӣ ц̄иљом, ч̄ешљом* и д., односно: *з бур̄азером, з д̄јѣвером, з до̄кш̄ором, са мајѡром, са офицӣром, с ир̄ѡфесором, са секрет̄аром, с ца̄ром, те: с ја̄рцом, ква̄сцом, с новцом, са ѡцом, с иунцом*, и сл.

Познате су форме *иӯш̄ем* и *иӯш̄ом*, а утисак је да се ова друга чешће употребљава.

65. Највећи број једносложних именица проширује множинске форме формантима *-ов*- (чешће) или *-ев*- (рјеђе): *ба̄кови — ба̄кове, бе̄гови/бе̄гови — бе̄гѡв̄а, бӣкови — бӣкове, бѡгови — бѡгове, брӣѣс̄тови, брѡдови — брѡдове, вӣрови — вӣрове, во̄лови — во̄лове, вр̄ови — вр̄ове, га̄јеви — га̄јеве/га̄јове, гра̄дови — гра̄дове, грѡбови — грѡбове, д̄ш̄мови — д̄ш̄мѡв̄а, д̄јѡдови — д̄јѡдове, ѡнови — ѡнове, жӯљеви/жӯљови, з̄ѣчеви/з̄ѣцови, зид̄ови — зид̄ѡв̄а, кључеви/кључови — кључеве/кључове, кра̄јеви/кра̄јови, крѡвови — крѡвове, кӯкови — кӯкове, лӯчеви — лӯчеве, мӣшеви — мӣшеве, мѡс̄тови, но̄жови — но̄жове, нос̄ови, иӯшеви/иӯш̄ови — иӯшеве/иӯш̄ѡ-*

⁵⁵ Исп. за ово нпр. Реметић 1985, 223, Драгичевић 1986, 129. и тамо поменути литературу.

ве, ра̀шови — ра̀шове, р̀бови — р̀бове, св`а̀шови — св`а̀шове, с`инови — с`инове, сн`ѐгови — сн`ѐгове, ср`иови, ш`ѝдови — ш`ѝдовӣ, ш`орови — ш`орове, џеј`ешови — џеј`ешове, џејови — џејове, ша̀вови — ша̀вовове, и др.

Неке од њих, осим у дужим, понекад се јављају и у краћим множинским формама: бр̀ци — бр̀цима, уз чешће: бр̀кови — бр̀ковӣ/бр̀ковӣ — бр̀кове; вра̀зи, уз обичније: вра̀гови — вра̀говӣ; в`уци — в`уцима, уз: в`укови — в`уковӣ — в`уков(и)ма — в`укове; ил`ас`ици — ил`ас`ице, уз: ил`ас`ици — ил`ас`ицӣ, р̀зи — р̀зӣ, уз: р̀гови — р̀говӣ — р̀говӣ — р̀гов(и)ма, те: ш`а̀йа̄ — ш`а̀йа̄ма, напореда са: ш`а̀йови — ш`а̀йове — ш`а̀йов(и)ма. Забилежио сам и форме: с`ирици и с`иричеви, али се умјесто њих још увијек чешће употребљавају (в. и т. 63) множинске форме именице амица: амице, амицама и сл.

Само са краћим множинским формама употребљавају се: г̀сци — г̀сцӣ — г̀сцима, Грци — Грке — Грцима, д`ани — д`ана̄ — д`ане, ха̀ци — ха̀ке, з`уби — з`убе, к`лини — к`лине, ко̀њи — ко̀ња̄ — ко̀њи(и)ма, мр`ави — мр`аве, ир̀сци — ир̀сцӣ — ир̀сцима, иси — иса̄ — ис̄е, Руси — Русе, цр̀ви — цр̀ве и др.

Од дужих множинских облика двосложних именица, с једносложном или двосложном основом, наводим потврде само за неколико интересантнијих случајева: буб`њеви/буб`њови — буб`њове, г̀лубови — г̀лубов̄а̄ — г̀лубов(и)ма, жр̀вњеви/жр̀вњови, ј`армови — ј`армов̄а̄, о̀нови — о̀нове, сир̀чева̄ с`увӣ, с̀колови, ир̀шкови — ир̀шкове. Ту спадају и форме: ко̀шлови — ко̀шлов̄а̄ и ѝслови — ѝслове, пошто се именице ко̀ша̄ и ѝса̄ оvdје обично у ном. јед. јављају као двосложне (в. т. 21).

Уз: д`еверѝ — д`евере, слушао сам и: д`еверовѝ — д`еверове, а уз: о̀бручи — о̀бруче, и: о̀бручовѝ — о̀бручов̄а̄ — о̀бручове. Исто тако, билежио сам ил`аци и ил`ачеви, а уз р`еђе: о̀ци — о̀шацӣ, и обичније: о̀чеви/о̀чеви — о̀чев̄а̄.

66. Облици генитива мн. ових именица најчешће се граде наставком -а̄. Да бих илустровао апсолутну превласт образовања са овим наставком, наводим оvdје нешто више потврда, међу којима и неке од оних поменутих у претходним одјељцима приликом представљања појединих других говорних особина. Исп.:

а̀деш̄а̄, од Ва̀ӣћа̄, д`ана̄, д`у̀лума̄, ха̀во̀ла̄/ха̀во̀ла̄, ха̀ка̄, ко̀ња̄, ло̀йов̄а̄, мѐжд̄а̄, о̀бича̀ја̄, о̀рас̄а̄, ир̀ша̀ше̄ља̄, Ру̀са̄, Ср̀ба̄, у̀ченика̄, чѐшник̄а̄;

богом̀ља̄ца̄, губѝша̄ка̄/губѝша̄ка̄, добров̀ља̄ца̄, ком̀ра̄ца̄, ко̀на̄ца̄, ко̀ноӣа̄-ца̄, ла̀ка̄ша̄, л̀на̄ца̄, мом̀ака̄, н̀ва̄ца̄, н̀ка̄ша̄, ил`ас̄а̄;

ба̀ков̄а̄, бег̀ов̄а̄, бр̀ков̄а̄/бр̀ков̄а̄, бр̀дов̄а̄, в̀лов̄а̄, вра̀гов̄а̄/вра̀гов̄а̄, в`у̀ков̄а̄, дч-јел̀ов̄а̄, зид̀ов̄а̄, ј`армов̄а̄, ко̀шлов̄а̄, мѝше̄ва̄, м̀сур̀ов̄а̄, о̀чев̄а̄, ѝслов̄а̄, св`а̀шов̄а̄, с`инов̄а̄/синов̄а̄, ш`ор̀ов̄а̄, ш`ра̀гов̄а̄, џеј`еш̄ов̄а̄, ша̀вов̄а̄.

Наставком -ӣ, као и у главнини других наших говора, облике ген. мн. гради ограничен број именица. Осим оних које означавају неку мјеру или количину: мей̀шерѝ, мјесецѝ, ил`арӣ, с`ицӣ и сл., њиме се обично граде генитивне форме: з`убѝ, мр`авѝ и цр̀вѝ, а, дабогме, обавезан је и у суплетивној постави љ`удӣ.

Облици ген. мн. именице ир̀сцӣ гласе: ир̀сцӣ, ир̀сцӣш̄ӯ и, р`еђе: ир̀сцӣ, именице г̀сцӣ: г̀сцӣ и г̀сцӣш̄ӯ, а уз обичније: р̀гов̄а̄ (в. т. 65), забилежио сам и : око р̀гӯ/о̀ко р̀гӯ.

67. Форме датива, инструментала и локатива множине редовно се јављају са завршецима *-има*, *-ма* или *-ма*, при чему у поставама *-ма* и *-ма* треба гледати аломорфне ликове основног наставка *-има*, настале као посљедица бројних — дјелимичних или потпуних — редукција неакцентованог вокала *и*, о којима је било ријечи у т. 8. Исп. потврде:

а) за облике датива: *баковима/баков^чма/баковма*, *биков^чма/биковма*, *богов^чма/боговма*, *волов^чма/воловма*, *врагов^чма/враговма* и *врговима/враговма*, *вуковима/вуковма/вуцима*, *гдубов^чма/гдубовма*, *гдстима*, *Грцима*, *ђацима/ђацма*, *крмцима*, *људима/људма*, *момцима/момцима*, *ндов^чма/ндовма*, *Рвајтима*, *синов^чма/синовма* и *сидовима/сидовма*, *сиромацима*;

б) за облике инструментала: за *баков^чма/баковма*, за *биковма*, *брков^чма/брковма* и *брковима/брковма*, за *воловма*, *кудиљу направљш грѣбенма*, *са заворњевама*, *с коњима*, *ланцима*, *с лучевма*, *са људима/људма*, *с момцима*, *ноктима*, *ирстима*, *с Рвајтима*, *шђајма* и *с шђајов^чма/шђајовма*;

в) за облике локатива: у *градовима/градов^чма/градовма*, *на вагон^чма/вагонма*, *на грѣбенма*, *по зидов^чма/зидовма* и *по зидовма*, *по зуб^чма/зубма*, *на коњ^чма* и *на коњама*, *по крововима/кровов^чма/крововма*, *на ноктима*, у *иаршизан^чма*, у *шоров^чма/шоровма*.

Немам потврда за образовања наставком *-ије*, какве су, иначе, биљежили истраживачи у низу других говора ијекавског сјеверозапада⁵⁶, а ни оних за облике датива множине са старим наставком *-ом*, чије је присуство у западнобосанским ијековским говорима давно уочио М. Решетар⁵⁷, а потврдили и други истраживачи ових говора⁵⁸.

68. Од појединости које карактеришу поједине именице, или групе именица, помињем следеће:

а) Да се и овдје⁵⁹ јављају колебања у употреби форми са сингуларским *-ин* и оних без тога наставка свједоче потврде: *Врућичан^чн*, *душман^чн* — *душман^чна*, *Загрејчан^чн*, *Комушан^чн*, *Теслићан^чн*, *укућан^чн* и др., односно: *Блајичан̄*, *Врућичан̄* — од *Врућичан̄а* — *Врућичан̄у*, *душман̄* — *душман̄а* — *душман̄у*, *Комушан̄*, *Теслићан̄*, *укућан̄* — *укућан̄а* — *укућан̄у*, *Циган̄* — *Циган̄а* — *Циган̄у*, *чобан̄* — *чобан̄а* — *чобан̄у* и сл. У множинским формама наведених именица наставак *-ин* се не јавља: *Блајичан̄и*, *Врућичан̄и*, *душман̄и* — *душман̄а*, *Теслићан̄и*, *укућан̄и* — *укућан̄а*, *Циган̄и* — *Циган̄а*, *чобан̄и* — *чобан̄а* и др. Говори се, дабогме, редовно: *Србин̄* — *Србина̄* — *Србинӯ* — *Србине̄*, односно: *Србӣ* — *Срба̄* — *Србима̄* и сл.

б) Осим у добро познатим случајевима типа: *сједймо уз иџкџнџика/мртџиваца*, синкретизам ген. и акуз. јед. у категорији неживо остварује се и код неких

⁵⁶ В. нпр. Петровић 1973, 100–101. и 1978, 89, Дешић 1976, 220–222, Драгичевић 1986, 134. и Далмација 1997, 97.

⁵⁷ В. Решетар 1907, 159.

⁵⁸ Исп. Петровић 1973, 99, Дешић 1976, 220. и Далмација 1997, 96.

⁵⁹ Слично је и у Лици. В. Драгичевић 1986, 135.

именица које означавају поједине врсте аутомобила: слуп̄о је *гџлфа*, ко кад би сѧд^г кúпио *мерџедеса*, там̄ан ја кúпио *москвића*, глѣд̄а *џйела*⁶⁰.

У т. 30. наведено је више потврда које упућују на то да продирање аналошког *о<л* у облике ном. јед. и ген. мн. именица на *-лац* има шире размјере.

в) Облици збирне именице *браћа* представљају једине множинске форме именица *браћ*, а, исто тако, множинске форме именице *камѣн* редовно гласе: *камѣње*, *камѣња*, на *камѣњу* и сл.

г) Именица *раћ* увијек је мушког, а именица *глад* женског рода. Именица *йазухо* остварује се у облицима обају поменутих граматичких родова: *йазуџ/йазуџ* — *йазуџа* — *йазуџом*, односно: *йазуџа* — *йазуџе* — *йазуџџом*.

д) Издиференциране нијансе значења лексема: *круџ/круџ* (ген. *круџа*) = „круџ от кúрузног брашна“, *йџгача* (ген. *йџгаче*) = сваки (ферментирани и неферментирани) хљеб „от шѣничног брашна“ и *љѣба*^а (ген. *љѣба*) = хљеб купљен у продавници, какве сам раније примијетио у говору житеља сусједног прњаворског краја⁶¹, присутне су и у свијести овог старијег дијела врућичке популације. Сазнање да су некад „круџ зв̄али *сџмун*“ носе из своје ране младости.

О ост̄алим именицама мушког рода

69. Својеврсно укрштање форми прве и треће деклинационе врсте забилежено сам код имена: *Милоје* — од *Милоја* — *Милоји*, *Радоје* — код *Радоја* — *Радоји*, *Сѧсоје* — до *Сѧсоја* — *Сѧсоји* и *Сѧноје* — код *Сѧноја* — *Сѧноји*. Име *Васкрсије*, међутим, деклинира се редовно као именице женског рода на *-а*: *Васкрсиѣ* — *Васкрсиџи* — *Васкрсију*, и д.

По образцу промјене именица женског рода на *-а* деклинирају се и све именице мушког рода на *-а*: *балија* — *балиѣ*, *Бариша* — *Баришѣ*, *владика* — *владикѣ*, *вџћа* — *вџѣ*, *војвода* — *војводѣ*, *гџзда* — *гџздѣ*, *Ђука* — *Ђукѣ*, *Илија* — *Илиѣ*, *кџмишија* — *кџмишиѣ*, *кџсибаша* — *кџсибашѣ*, *Лука* — *Лукѣ*, *Мића* — *Мићѣ*, *Нѧкица* — *Нѧкицѣ*, *Нѧкола* — *Нѧколѣ*, *сџбаша* — *сџбашѣ*, *сџдија* — *сџдиѣ*, *Тџма* — *Тџмѣ*, *ћаћа* — *ћаћѣ*, и д. Код главнина ових именица облици вок. јед. једнаки су облицима ном. јед., али да се и ту јављају извјесна колебања потврђују забиљежене вокативне форме: *балија* и *балиџо*, *владика* и *владико*, *вџћа* и *вџџо*, те: *војвода* и *војводо*.

По овој промјени деклинирају се и оне двосложне именице на *-о* или *-е* које имају дугоузлазни акценат на првом слогу: *бриџо* — *бриџѣ*, *брџко* — *брџкѣ*, *Вѣљко* — *Вѣљкѣ*, *Ђџрђо* — *Ђџрђѣ*, *Ђџуро* — *Ђџурѣ*, *Јџво* — *Јџвѣ*, *Лџзо* — *Лџзѣ*, *Мџле* — *Мџлѣ*, *Нџдо* — *Нџдѣ*, *Нџко* — *Нџкѣ*, *Пџро* — *Пџрѣ*, *йџјано* — *йџјанѣ*, *Раџде* — *Раџдѣ*, *Рџсџто* — *Рџсџтѣ*, *Саџво* — *Саџвѣ*, *Сџмо* — *Сџмѣ*, *Сџџјко* — *Сџџјкѣ*, *џмџздро* — *џмџздрѣ*, *Чџдо* — *Чџдѣ*, *Шџáбо* — *Шџáбѣ* и сл. У облицима вок. јед. оне се обично јављају с дугосилазним акцентом: *бриџо*, *брџко*, *Ђџуро*, *Јџво*, *Лџзо*, *Мџле*, *Сџџјко* и д.

⁶⁰ Сличну појаву примијетио је и у говору мјештана недалеке Чечаве Д. Козомара. В. Козомара 2005, 69.

⁶¹ Исп. М. Драгичевић, *О једном љимеру семантичке диференцијације међу синонимима*, Наш језик, књ. XXXII/3–4, Београд, 1998, 198–200.

Овакву промјену у облицима јединине имају и именице на *-ист(а)*: *бициклиста* — *бициклист* — *бициклисти*, *везиста* — *везист*, *комуниста* — *комунист*, *шракториста* — *шракторист* и д., које се у множини деклинирају као именице мушког рода прве деклинационе врсте: *бициклисти* — *бициклиста* — *бицикlistима*, *везисти* — *везистима*, *комунисти* — *комуниста*, *шрактористи* — *шракториста*/шракториста и сл.

Именице средњег рода

70. Једнакосложну промјену имају: *брдо* — *брда*, мн. *брда* — *брда* — *ио брдима*/брдима/брдма; *врело* — *врела*, мн. *врела* — *врела*/врела; *звона* — *звона*, мн. *звона* — *звона* — *звонима*/звонима; *зрно* — *зрна*, мн. *зрна* — *зрна*; *језеро* — *језера*, мн. *језера* — *језера* — *на језера*ма; *крило* — *крила*, мн. *крила* — *крила* — *крилима*/крилима; *крчало* — *крчала*, мн. *крчала* — *крчала*; *лице* — *лица*, мн. *лица* — *лица* — *лицима*; *мјесто* — *мјеста*, мн. *мјеста* — *мјеста* — *мјестима*; *ишло* — *ишла*, мн. *ишла* — *ишла* — *ишима*; *село* — *села*, мн. *села*/села — *села*/села — *селима*/селима; *црјево*/црјево — *црјева*, мн. *црјева* — *црјева* и д., а неједнакосложну: *вјеме* — *вјемена*, мн. *вјемена* — *вјемена*, *врјеме* — *врјемена*, мн. *врјемена* — *врјемена* — у *гдн*им *врјеменима*/врјеменима, *име* — *имена*, мн. *имена* — *имена* — *именима*/именима; *раме* — *рамена*, мн. *рамена* — *рамена* — *раменима*/раменима/раменима; *сјеме*/сјеме — *сјемена*/сјемена, мн. *сјемена*/сјемена — *сјемена*/сјемена — *сјеменима*/сјеменима и сл.

По неједнакосложној промјени иду у јединици: *бјеланце* — *бјеланце*, *брдашце* — *брдашце*, *буре* — *буре*, *говече* — *говече*, *гушце* — *гушце*, *дишце* — *дишце*, *дрво* — *дрво*, *дугме* — *дугме*⁶², *ћубре* — *ћубре*, *жуванце* — *жуванце*, *звонце* — *звонце*, *јаје* — *јаје*, *јање* — *јање*, *јаре* — *јаре*, *крилце* — *крилце*, *крме* — *крме*, *мјестанце* — *мјестанце*, *ишле* — *ишле*, *ипраше* — *ипраше*, *селце* — *селце*, *сирће* — *сирће*, *шеле* — *шеле*, *ујесе*⁶³ — *ујесе*, *чељаде* — *чељаде*, *шћене*/шћене — *шћене*/шћене и д.

У облицима множине, пак, остварују се у разноликијим формама. Тако на примјер, у регуларним непроширеним множинским облицима остварују се: *бјеланца* — *бјеланца*, *брдашца* — *брдашца*, *жуванца* — *жуванца*, *звонца* — *звонца*, *јаја* — *јаја* — *јаја*ма, *крилца* — *крилца*, *мјестанца* — *мјестанца*, *селца* — *селца*, сва разна *сирћа* и *ујеса* — *ујеса* — *ујесима*. Функцију множинских облика ове посљедње понекад врше и облици збирене именице *ујеса*⁶⁴, а, исто тако, кад се именица *ћубре* употребљава с пренесеним значењем, у служби њених множинских облика појављују се облици збирне именице *ћубра*⁶⁴. Облици збирних именица на *-ад*: *бурад*, *дугмад*, *чељад* и *шћенад*/шћенад, најчешће се јављају и као форме множине именица: *буре*, *дугме*, *чељаде* и *шћене*/шћене. Напоредо са облицима колективна на *-ад*: *гушцад*⁶⁵, *јањад*⁶⁵, *јарад*⁶⁵, *крмад*⁶⁵, *ишлад*⁶⁵, *ипрасад*⁶⁵ и *ишелад*⁶⁵, оствару-

⁶² Раније се обично говорило: *иула*/иулаца (ген. *иула*/иулаца), „за дугмад на капућу“, а ону на кошуљи звали су: *сѣдеф*/сѣдеи, односно: *сѣдефи*/сѣдеи.

⁶³ Обично се овако зове „само уже за везање шења“. Остала „се зову ириуза“.

ју се и множинске форме типа: *гѷшчићи* — *гѷшчић̄а*, *ј̄ањци* — *ј̄ањ̄ац̄а* — *ј̄ањцима*, *ј̄арићи* /*јарићи* — *ј̄арић̄а* /*јарић̄а*, *к̄рмчићи* — *к̄рмчић̄а*, *ӣлићи* /*илићи* — *ӣлић̄а* /*илић̄а*, *ӣрашчићи* — *ӣрашчић̄а* и *ӣѳоци* — *ӣѳоц̄а* — *ӣѳоц̄ма*. Множинске форме именице *гѳвече* гласе: *гѳведа* — *гѳвѳд̄а* — *гѳвед(и)ма*, а облици колективне именице *дјѳца* врше редовно функцију множинских облика именице *двѳѳѳе*. Облици типа: *др̄ва* — *др̄в̄а* — *др̄в(и)ма*, обавезни су кад именица *др̄во* означава „*ono što je isječeno za vatru i za građu*“⁶⁴, а ако означава „*ono što raste iz zemlje sa stablom i granama*“⁶⁵, умјесто праве множине обично се употребљавају облици збирне именице *др̄вѳѳе*.

Од облика множине колективних именица на *-ад*, који се не јављају тако често, имам у материјалу: у *бур̄адма*, *ј̄ар̄ад̄ма* /*јар̄ад̄ма*, *к̄р̄мад̄ма* /*кр̄мад̄ма*, те: *чељ̄ад̄и*, *чељ̄ад̄ма* и *ӣћен̄ад̄и*, *ӣћен̄ад̄ма*.

71. У облицима инструментала јед., дабогме, наставак *-ом* преовладава и код оних именица чија основа завршава на палатал: *гвѳж̄ѳом* /*гѳж̄ѳом*, *гр̄аб̄љ̄иш̄ѳом*, *грѳж̄ѳом* /*грѳж̄ѳом*, *здр̄ав̄љ̄ѳом*, *зѳљ̄ѳом*, *ӣњ̄ѳом*, *кам̄ѳњ̄ѳом*, *лӣиш̄ѳом*, за *ѳгњ̄иш̄ѳом*, *ӣиш̄ѳом*, *ӣѳљ̄ѳом*, *ӣруш̄ѳом*, *с̄ӣањ̄ѳом*, *с̄уш̄ѳом*, *ӣр̄њ̄ѳом*, *уљ̄ѳом* /*уљ̄ѳом*. Облици типа: *ӣиш̄ѳем*, *ӣѳљ̄ѳем*, јављају се само спорадично.

Именице *ѳко* и *ѳво* јављају се у овим карактеристичним облицима: *крај ѳка*, *на ѳку* и *иза ѳва*, *на ѳву*, односно: *ѳчи* — *ѳчӣу* и *ѳши* — *ѳшӣу*. Говори се, такође, обично: *ӣлеће* — *ӣлећа*, мн.: *ӣлећа* — *ӣлећ̄а* — на *ӣлећ̄има* /*ӣлећ̄ма*, као и: *рѳбро* — од *рѳбра*, мн.: *рѳбра* — *рѳбар̄а* — *ио рѳбрима*. Облици ген. мн. именица *ӣисмо* и *с̄ӣабло* гласе: *ӣис̄ам̄а*, *с̄ӣаб̄ал̄а*, а познате су и форме типа: *небѳс̄а*, *чудѳс̄а*. Присуство именице *ѳба* потврђују ови примјери: у *мѳја ѳба*, у *ӣѳиас̄на ѳба*, у *с̄ӣа-рѳ ѳба*, у *ӣѳ/ӣа ѳба* и у *ӣѳмѳ ѳбу*.

Изгледа да се и именица *ӣѳднѳ* најчешће јавља као непромјенљива: *до иза ӣѳднѳ*, *ӣ ӣрије ӣѳднѳ*, *ѳи ӣѳднѳ до ӣѳднѳ*, *ӣѳслѳ ӣѳднѳ*, и сл. Свега једном успио сам „искамчити“ форму: *до ӣѳднева*.

Облици неких pluralia tantum гласе: *вр̄аӣа* — *вр̄аӣа̄* — *вр̄аӣ(и)ма*, *кѳла* — *кѳла̄* — *кѳлима* — на *кѳлима* /*на колма*, *лѳћа* — *лѳћ̄а* — на *лѳћ(и)ма*, *ӣрса* — *ӣрс̄а* — *ӣрсима*, *ӯсӣа* — *ӯсӣа̄* — *ӯсӣӣма*.

Именице женског рода

72. Именице женског рода на *-а* у облицима вокатива јед. имају или наставак *-о*, или им је вокатив једнак номинативу. Исп.:

буд̄ало, *вѳјско*, *гла̄во*, *гѳсиѳѳо*, *дјѳвѳјко*, *дѳшо*, *жѳљѳо*, *жѳно*, *зѳмљѳо*, *кѳзо*, *кѳмо*, *кѳрво*, *кѳњѳо*, *мајко*, *ѳвѳѳо*, *руко*, *сѳсѳиѳро*, *срѳћѳо*, *ѳѳро* и д., односно: *Анѳѳо*, *Гѳсиѳѳо*, *Д̄адо*, *Зѳро*, *Јѳлко*, *Ма̄ро*, *Мӣлко*, *Мӣшѳро*, *Рӯжѳо*, *С̄ӣа̄но* и сл.

са:

ба̄ба, *гѳсиѳѳѳа*, *ма̄ма*, *ӣѳѳѳѳа*, *ӯјна* и д., те: *Зѳрка*, *Ӣѳѳѳа*, *Јѳлена*, *Ма̄риѳа*, *Ра̄јѳѳѳа*, *Са̄ѳѳѳа* и др.

⁶⁴ Маретић 1963, 160.

⁶⁵ Ibid., 160.

Код вишесложних именица на *-ица* преовлађују, такође, вокативне форме на *-о*: *ба̀лавџо, другарџо, ку̀кавиџо/ку̀кавџо, учѝшељџо* и д., али није занемарљив ни број оних на *-а*: *ко̀мшиница, њро̀фесорџа*, односно: *Данџа, Драгџа, Зорџа, Марџа, Милџа* и сл.

У новије вријеме, вјероватно посредством посредника који шире норму књижевног језика, продиру у говор и форме на *-е* типа: *го̀спођице, другарџице, њри-јашељџице, учѝшељџице* и д., али је њихов укупни удио у говорној пракси још увјек изразито скроман.

Позната колебања у употреби фонетизама облика датива и локатива јед. изазвана честим изостајањем сугласничких алтернација *з/з* и *к/ч*, за која знају и бројни други наши говори⁶⁶, илуструјем навођењем свега неколико од мноштва забиљежених потврда. Исп.: *војсџи, дјевџи, мајџи*, односно: у *Бањалуџи, у војсџи, на да̀сџи, у за̀друџи, на но̀зи, на њру̀зи, у ру̀зи* и д., са: *војски, гуски, дјевџи, ма̀чки, Милки, шешки, ћерки*, те: у *Бањџ Луки, у војски, на да̀ски, о за̀друџи, на њруџи, на ру̀ки* и сл.

73. У т. 43а наведено је више примјера који упућују на то да ове именице облике генитива мн. најчешће граде наставаком *-а̄*. Показују то и ове потврде: *ба̀ца̄, бешѝка̄, биба̄, верѝга̄, го̀спџа̄, гра̀на̄, гу̀ра̀бӣа̄, др̀жа̀ва̄, дуж̀сӣна̄, ду̀ша̄, жѐна̄, кѝша̄, књѝга̄, ко̀вча̄, ко̀за̄, ко̀џѝва̄, ко̀са̄, ку̀дѝља̄, ла̀ђа̄, лѝсӣца̄, ло̀џа̀ша̄, мјеш̀ӣна̄, њланѝна̄, сџра̀ња̄ча̄, шѝца̄, ча̀ша̄, чѐла̄, ца̀ка̄, шко̀ла̄* и д., односно: *брџса̀ка̄, ва̀џа̀ра̄, ига̀ла̄, зема̀ља̄, ко̀но̀џа̄, њјџса̀ма̄, њу̀ша̀ка̄, сџџа̀ра̄, шеш̀а̀ка̄, њрџеш̀а̄* и сл.

Од генитивних форми на *-ӣ* имам: *ба̀шѝџӣ/ба̀шѝчӣ, во̀жњӣ, ѐвџӣ, кѝфлӣ, но̀шњӣ и ћер̀кӣ*. Чуо сам и форму *но̀га̄*, алн ће од именица *но̀га* и *ру̀ка* обичнији бити облици ген. мн. *но̀гу̀ва̄/но̀гу̀ва̄* и *ру̀ку̀ва̄*.

То да је у облицима датива, инструментала и локатива мн. наведених именица уравнат наставак — *ама*, потврђују ови примјери:

ба̀бама, гускама, жѐнама, кра̀вама, о̀вцама, свѝњама, сџџра̀ма, ћеркама; з да̀скама, з дјевџама, са жѐнама, са он̀џӣ ка̀јама, но̀ама, за о̀вцама, њрџџра̀ма/њрџџрѝшама, њру̀зама, ру̀кама, за џу̀рама, ша̀кама, и о ба̀бама, на верѝгама, на вѝлама, њо гредама, њо зема̀љама, на но̀гама, у ња̀џу̀чама, на ру̀кама, на са̀онџама/са̀нкама, у собама, у џѝџӣ фу̀рунама, у њу̀мама, и д.

Свега једном записао сам: *њ̀о шума*.

74. Говор, иначе, познаје именичка образовања типа: *Ђорђиница* (=Ђорђина жена), *Јовиница* (=Јовина жена), *Стојкиница* (=Стојкина жена), *учѝшељџица* (=учитељева жена) и сл. У њему се именице *бедрџа, кила* и (-) *лѝџица* увијек јављају као именице женског рода: за *бедрџу, на бедрџи, њогледа̄-јџ бедрџе, да̀ј килу, џрӣ киле, њродџ лѝџицу, ва̀ди дво̀лиџицу* и д. Карактеристични облици неких *plurālia tantum* из ове именичке категорије гласе: *вѝле — вѝла̄ — вѝлама, гра̀бље — гра̀ба̀ља̄ — гра̀бљама, гусле — гусала̄ — гуслама, ја̀сле — ја̀сала̄ — у ја̀слама, на̀џе — на̀џа̀ва̄ — у на̀џама и ро̀гуље — ро̀гуља̄ — ро̀гуљама*.

⁶⁶ В. нпр. Дешић 1976, 189–190, Петровић 1978, 93, Реметић 1985, 247–248, Драгичевић, 1986, 142, Николић 1991, 355, Ђукановић 1995, 134, Далмација 1997, 101. и тамо поменути литературу.

ПРИДЈЕВИ

80. Обиље потврда за придјевске облике типа: *бòгайòг(а), брайшовòг**, *висò-кòг**, *врућòг(а), гòрњòг**, *дајиноòг(а), дòбрòг**, *дòњòг(а), жèднòг(а), живòг и здравòг(а), крайкòг, ладнòг**, *лудòг(а), младòг**, *мршòг**, *ружнòг(а), сèстиринòг**, *стйарòг**, *црнòг**, *цуринòг** и д., односно: *бчјелòм, буковòм, висòкòм, газдинòм(е), глэднòм(е), дòњòм(е), живòм(е), жушòм, јакòм(е), лудòм(е), младòм, расшòвòм, стйарòм* и сл. потврђује апсолутну превласт деklinационих форми одређеног придјевског вида. Облици именске промјене јављају се спорадично и мање-више углавном у посебним говорним ситуацијама: преко *бчјела свјета*, из *ведра нèба*, èно га *жива и здрава*, *луда* чòека, имала è *стйара* чòека, от *стйрна* жита; *младу* чòеку, *стйару* кукавèљу, о *субу* круву, у *чийшаву* сèлу.

Придјевии одређеног вида јављају се понекад у ген. и дат. јед. и у поставама типа: *младшòг** — *младшòм, стйаршòг** — *стйаршòм* и сл.

81. Као и код придјевских замјеница (в. т. 78), и овдје у облицима инстр. јед. и ген., дат. инстр. и лок. мн. преовлађују форме с наставцима меких основа: *вунèним* влакном, з *гвозденим* плугом, *зэдњим* штèлом, *каљавим* путом, за *ниским* грмом, са *стйарим* свàтом, *црним/црним* кòнцом; *добрш*, из *дубокш* планина, *жељèзш*, *ош* *прирèмèнш* дрва, *йушничкш* вагòнà, од *рчјèтшкш* дасакà, *стйарш/стйарш*, *црнш*; *дòбрш* лудима, *мàлш* прàшчшима, *младш* цурама, *стйарш(а)*; з *дòбрш* лудима, с òним *гвòжжèнш* шћàповма, с *òшшрш* крововма, са *стйарш*, са *субш/субш* шљйвама; на *жèнскш* прèгачама, на *љèвшш* мјèстима, о *стйарш* времèнима и сл. Фреквенција облика с наставцима старих тврдих основа је таква да се може рећи како се приближава оној граници када ће они постати прави раритети: *мèтлама брèзовшèм, жушшшèм* мравш, *жушшшèм* мравима, *младшè, младшèм, из рàзншè* мјèстà, *ншя сàмшè, стйаршè, стйаршèм/стйаршèм, црншè*.

С друге стране, наставци меких основа (с вокалом *е*) у примјерима типа: *јèдно вèшè* и *јèдно мањè, јачèг(а), лòшè* вриèме, *љућèг(а), најсстйаријè* сèло, *шшшè* диèте, и д., не јављају се ни изблиза тако често као наставци некадашњих тврдих основа (с вокалом *о*): *бјèльòг(а), бјèльòм, бòльòг(а), вèћò* мјèсто, *вшшòг(а)/вшшòг(а), врућò/врућò, врућòг**, *врућòм, о врућòм, гòрњòг**, *дòњòг(а), дòњòм(е), јачòг(а), ковачòв, крайòг**, *крайòм, лаганшò, лòшò* вриèме, *љућòг(а), лудòм(е), на мекшòм, Милошов/Милошов, млаћòг(а), слаћòм(е), шврћò, шврћòм(е), учшшèльòв* шћàп, *шшшè* дрво и сл.

Нисам се нашао у прилици да придјев *шшшè* чујем у облицима неодређеног придјевског вида.

82. Ако се занемаре утицаји локалне фонетске козметике на формирање појединих облика, о којима је било ријечи у т. 21г (форме типа: *здравш, нòвш*), т. 30б (тип: *вшшшè/вшшшè*), т. 40 (тип: *љèвшш/љèвшшè*) и т. 81 (тип: *бјèльò* платно), за компарацију придјева би се могло рећи да је стандардна: *бòлш/бòлш, бржш/бржш, вшшшè/вшшшè, јачш/јачш, млаћш/млаћш, слаћш/слаћш, шврћш/шврћш; здравшш, нòвшш, стйаршш; мекшш/мекшш* и д. На најважнију посебност у компарацији, ону која се

тиче чешћег јављања двају акцената у облицима суперлатива (*најбољѝ/најбољѝ*) скренута је пажња у т. 53⁷⁰. Напомињем, да ни разбијања суперлативних форми, слична оном какво налазимо у примјеру типа: *нај бѝла е вреднија сѝвар*, нису необична у овом говору⁷¹.

Од двосложних личних имена и хипокористика типа: *Јово, Миле*, присвојни придјиви се овдје редовно граде наставком *-ѝн*: *Ваѝн, Милѝн, Раѝн, Риѝн, Савѝн, Сѝмѝн* и сл. Исп. за ово и неколико потврда наведених у т. 446.

БРОЈЕВИ

83. Редовно се по придјевској промјени деклинира кардинални број *један/једна*: *једнѝг(а) — једнѝм(е) — с једнѝм*, односно: *једнѝ — једнѝј — с једнѝм*. На спорадичне случајеве јављања наведеног броја у ликовима без иницијалног *ј*- (тип: *едан, една, едну* и сл.) скренута је пажња у т. 28. Обичне су у употреби и множинске форме овога броја са значењима неодређених замјеница *неки* и *неке*: *једни (= неки) ѝдѝ, једнѝма (= некима) нѝ бѝ прѝво, једне (= неке) су бѝже сачѝвај*.

Облици косих падежа основног броја *два (двајѝ — двама)* су познати, али је промјена овога броја ријетка. И то не само због тога што су обичне у употреби конструкције типа: *с ѝшѝ два, ш ѝшѝ два*, већ што су честе у употреби и форме бројне именице *двоѝца*: *двоѝце — двоѝци — з двоѝцѝм* и д. Исто тако, обичније ће бити: *од ѝшѝ/од ѝ ѝ обѝцѝе, обѝци, с обѝцѝм*, него: *обајѝ, обадвајѝ, обадвама* и сл. Форме косих падежа основног броја *двѝје/двѝ*, међутим, често се употребљавају: *за ѝшѝ двѝѝ, од ѝшѝ двѝѝ, дај ѝшѝѝм двѝма, з двѝма, ш ѝшѝма двѝма* и др. Имам у грађи и потврде за *шрѝшѝ* и *шрѝма*, али ни фреквенција ових облика није нарочита. Основни број *чѝшрѝ*, изгледа, не зна за промјену, а ликови неких других кардиналних бројева гласе:

шѝс/шѝсѝ, једанѝс/једанѝсѝ, двѝанѝс/двѝанѝсѝ (в. т. 21. и 40);

двѝдесѝтѝ, двѝдес/двѝдесѝтѝ и двѝацѝтѝ;

шрѝдесѝтѝ, шрѝдес/шрѝдесѝтѝ и шрѝцѝтѝ;

чѝшрѝдесѝтѝ, чѝшрѝс и чѝшрѝс;

шѝздесѝтѝ, шѝздесѝ^м и шѝсѝтѝ.

Говори се, дабогме: *сѝб*, и: *сѝбѝшина*.

84. По придјевској промјени, разумије се, деклинирају се и сви редни бројеви: *ѝрѝѝ — ѝрѝвѝг* — ѝрѝвѝм, дрѝгѝг* — дрѝгѝм, шрѝѝѝг* — шрѝѝѝм, чѝшрѝшѝѝг* — чѝшрѝшѝѝм — ш чѝшрѝшѝѝм, ѝедѝсѝтѝѝ — ѝедѝсѝтѝѝ, шѝздесѝтѝѝ — шѝздесѝтѝѝ — у шѝздесѝтѝѝј, нас из дваѝс ѝсѝмѝг гѝдѝшѝша, чѝшрѝдесѝтѝ и ѝрѝвѝ, чѝшрѝдесѝтѝ и шрѝѝѝ, чѝшрѝс чѝшрѝшѝѝ, чѝшрѝс дѝвѝшѝѝ.*

⁷⁰ Појаве се сусреће и у многим другим нашим говорима. Исп. нпр. Петровић 1973, 109. и 1978, 102, Драгичевић 1986, 156, Ђукановић 1995, 119, Далмација 1997, 112–113 и др., а присутна је и у књижевном језику у оним случајевима „кад је основни придев вишесложен и акценат компаратива (...) даље од почетка речи“ (Стевановић 1964, 276–277). За објашњење појаве в. Пецо 1971, 71. и Реметић 1985, 283.

⁷¹ Да за појаву знају и други западнобосански говори исп. Петровић 1973, 109. и Далмација 1997, 112.

Од збирних бројева *двоје* и *шроје* забиљежио сам облике косих падежа: *двога* — *двоме* и *шрога* — *шрома/шроме*. Остаје, међутим, само: *четверо*, *петеро*, *седмеро*, *десетеро*, *дванестеро*, *седамнестеро*, *дваестеро* и *петеро*, *шридестеро* и д. Обично се каже: *петера кола* и *петере лаце*.

Раширена је употреба бројних именица са формантом *-ор-* типа: *петорица/петорца*, *шесторица/шесторца*, *седморица/седморца* и д., као и оних које се изводе суфиксом *-ка*, било од основних: *десетка*, *дванеска*, *шринеска* и др., било од збирних бројева: *двојка*, *шројка*, *четворка*. Ништа мање нису честе ни оне на *-ица*: *двјица*, *шрјица*, *четврјица*, *петјица*, *седмица*, итд.

ГЛАГОЛИ

Глаголски облици

85. Инфинитив. Из бројних потврда наведених у т. 8в видљиво је да се облици инфинитива најчешће јављају у ликовима с редуктованим финалним *-и*. Употребљавају се, разумије се, и у ликовима с очуваним финалним *-и*, али је јављање оваквих инфинитивних постава знатно рјеђе: *везајти*, *врвјећи*, *вући/вүћи*, *дигнџти*, *дџи*, *дјећи*, *добићи*, *довести*/*довести*, *доћи/доћи*, *жснџти*, *жсвићи*, *завићи*, *закочајти/закочајти*, *засјајти*, *зејсти*, *изаћи*, *исјећи/исјећи*, *ићи*, *јести*, *кањџти*, *кајајти*, *клејајти*, *клећи*, *кошџајти*, *наћи/наћи*, *однијећи*, *озејсти*, *осџарџти/осџарџти*, *ошџићи*, *ошџасџти*, *идећи*, *илести*, *идејећи*, *ирајти*, *ирести*, *иросџријећи*, *сијајти*, *скнџџти*, *сијасџти*, *шресџти/шресџти*, *убосџи/убосџи*, *увести*/*увести*, *умријећи*, *унџи*, *ући*, *ијџти* и сл.

Према: *вџлим* — *вџлиш* и д., ни овдје⁷² се не јавља инфинитивни облик *вџлџти*. Међутим, према: *гледџм* — *гледџш*, слушао сам инфинитивну форму: *гледџиџ*. Случајеви удвајања инфинитивних наставака, какве су нпр. спорадично налазили проф. А. Пецо и проф. Д. Петровић у неким другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта⁷³, нису познати овоме говору. О раширеној промјени *ну->ни-* у инфинитивним основама глагола III Белићеве врсте в. у т. 8. Инфинитиви глагола *крејајти* и *мејајти* обично се јављају у ликовима *крејајш* и *мејајш*.

86. Глаголска времена. Као и у другим говорима ијекавског сјеверозапада и систем глаголских времена овдашњег говора упрошћен је ишчезавањем облика имперфекта. Радикално напуштање његових облика је тако да и окамењени његови остаци оличени у формама типа: *бјеше* и *бијаше*, какви се, иначе, чувају у неким другим сјеверозападним говорима⁷⁴, овдје представљају праве раритете. Краћи рапорт о временима која се чувају у говору, изгледао би овако:

а) Само због чешћег јављања облика 1. лица јед. презента глагола *моћи* типа: *мџрем* (уз рјеђе: *мџгу*) и *не мерем/не морем*, систем презентских наставака у овоме говору разликује се од прилика које владају у књижевном језику. Иначе се

⁷² Једнако је и у Лици, в. Драгичевић 1986, 161.

⁷³ В. Пецо 1964, 160. и Петровић 1978, 104.

⁷⁴ Исп. Петровић 1973, 119, Дешић 1976, 265, Драгичевић 1986, 163. и Далмација 1997, 131.

тиче чешћег јављања двају акцената у облицима суперлатива (*најбџџи/најбџџи*) скренута је пажња у т. 53⁷⁰. Напомињем, да ни разбијања суперлативних форми, слична оном какво налазимо у примјеру типа: *нај била е вреднија ствар*, нису необична у овом говору⁷¹.

Од двосложних личних имена и хипокористика типа: *Јово, Миле*, присвојни придјевни се овдје редовно граде наставком *-ин*: *Вајин, Милин, Рајин, Ристин, Савин, Симиин* и сл. Исп. за ово и неколико потврда наведених у т. 446.

БРОЈЕВИ

83. Редовно се по придјевској промјени деклинира кардинални број *један/једна*: *једног(а) — једном(е) — с једним*, односно: *једне — једној — с једном*. На спорадичне случајеве јављања наведеног броја у ликовима без иницијалног *j*- (тип: *едан, една, едну* и сл.) скренута је пажња у т. 28. Обичне су у употреби и множинске форме овога броја са значењима неодређених замјеница *неки* и *неке*: *једни* (= неки) *јдју, једнима* (=неким) *нѣ бѣ прѣво, једне* (=неке) *су бѣже сачүвѣј*.

Облици косих падежа основног броја *два (двају — двама)* су познати, али је промјена овога броја ријетка. И то не само због тога што су обичне у употреби конструкције типа: *с ошѣ два, ш њѣ два*, већ што су честе у употреби и форме бројне именице *двоица*: *двоице — двоици — з двоицом* и д. Исто тако, обичније ће бити: *од њѣ/од њѣ обѣице, обѣици, с обѣицом*, него: *обају, обадвају, обадвама* и сл. Форме косих падежа основног броја *двије/двѣ*, међутим, често се употребљавају: *за њѣ двѣу, од њѣ двѣу, дај ошѣм двѣма, з двѣма, ш њѣма двѣма* и др. Имам у грађи и потврде за *шрију* и *шрима*, али нн фреквенција ових облика није нарочита. Основни број *четри*, изгледа, не зна за промјену, а ликови неких других кардиналних бројева гласе:

шѣс/шѣш, једанѣс/једанѣш, дванѣс/дванѣш (в. т. 21. и 40);

двадѣсѣш, дваѣс/дваѣш и *двацеѣш*;

шридѣсѣш, шриѣс/шриѣш и *шрицеѣш*;

четрдѣсѣш, чѣшрѣс и *чѣшрес*;

шездѣсѣш, шездѣс^ш и *шѣсѣш*.

Говори се, дабогме: *шѣб*, и: *шѣбѣина*.

84. По придјевској промјени, разумије се, деклинирају се и сви редни бројеви: *јрви — јрвог* — јрвоѣм, дрүгог* — дрүгоѣм, шрѣћог* — шрѣћоѣм, чѣшвршог* — чѣшвршоѣм — ш чѣшвршѣм, њедѣсѣшѣ — њедѣсѣшѣ, шездѣсѣшѣ — шездѣсѣшѣ — у шездѣсѣшѣј, нас из дваѣс ђсмѣг гѣдишѣ, чѣшрдѣсѣш и јрвѣ, чѣшрдѣсѣш и шрѣћѣ, чѣшрѣс чѣшвршѣ, чѣшрѣс дѣвѣшѣ.*

⁷⁰ Појаве се сусреће и у многим другим нашим говорима. Исп. нпр. Петровић 1973, 109. и 1978, 102, Драгичевић 1986, 156, Ђукановић 1995, 119, Далмација 1997, 112–113 и др., а присутна је и у књижевном језику у оним случајевима „кад је основни придев вишесложен и акценат компаратива (...) даље од почетка речи“ (Стевановић 1964, 276–277). За објашњење појаве в. Пецо 1971, 71. и Ре-метић 1985, 283.

⁷¹ Да за појаву знају и други западнобосански говори исп. Петровић 1973, 109. и Далмација 1997, 112.

Од збирних бројева *двоје* и *тврђе* забиљежио сам облике косих падежа: *двога* — *двоме* и *тврџа* — *тврџма/тврџме*. Остаје, међутим, само: *четверо*, *петеро*, *седмеро*, *десетеро*, *дванестеро*, *седамнестеро*, *дваестеро* и *петеро*, *тридестеро* и д. Обично се каже: *петера кола* и *петеро лаце*.

Раширена је употреба бројних именица са формантом *-ор-* типа: *петорица/петорца*, *шесторица/шесторца*, *седморица/седморца* и д., као и оних које се изводе суфиксом *-ка*, било од основних: *десетка*, *дванеска*, *тврњеска* и др., било од збирних бројева: *двојка*, *тврјка*, *четворка*. Ништа мање нису честе ни оне на *-ица*: *двјица*, *тврјица*, *четврјица*, *петјица*, *седмица*, итд.

ГЛАГОЛИ

Глаголски облици

85. Инфинитив. Из бројних потврда наведених у т. 8в видљиво је да се облици инфинитива најчешће јављају у ликовима с редукованим финалним *-и*. Употребљавају се, разумеје се, и у ликовима с очуваним финалним *-и*, али је јављање оваквих инфинитивних постава знатно рјеђе: *везаџи*, *вријећи*, *вући/вући*, *дигнџи*, *дџи*, *дјеџи*, *добити*, *довести/довести*, *доћи/доћи*, *женџи*, *жсџи*, *завити*, *закочаџи/закочаџи*, *засџи*, *зеџи*, *изаћи*, *исјећи/исјећи*, *ићи*, *јести*, *канџи*, *каџи*, *клеџи*, *клеџи*, *кошџи*, *наћи/наћи*, *однијеџи*, *озеџи*, *остарџи/остарџи*, *ошџи*, *ошџи*, *ијећи*, *илести*, *иосећи*, *ираџи*, *ирести*, *иросџи/иросџи*, *сиџи*, *скинџи*, *сиџи*, *тврести/тврести*, *убосџи/убосџи*, *увести/увести*, *умријеџи*, *унџи*, *ући*, *шџи* и сл.

Према: *вџи* — *вџи* и д., ни овдје⁷² се не јавља инфинитивни облик *вџи*. Међутим, према: *глџи* — *глџи*, слушао сам инфинитивну форму: *глџи*. Случајеви удвајања инфинитивних наставака, какве су нпр. спорадично налазили проф. А. Пецо и проф. Д. Петровић у неким другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта⁷³, нису познати овоме говору. О раширеној промјени *ну->ни-* у инфинитивним основама глагола III Белићеве врсте в. у т. 8. Инфинитив глагола *креџи* и *меџи* обично се јављају у ликовима *креџи* и *меџи*.

86. Глаголска времена. Као и у другим говорима ијекавског сјеверозапада и систем глаголских времена овдашњег говора упрошћен је ишчезавањем облика имперфекта. Радикално напуштање његових облика је такво да и окамењени његови остаци оличени у формама типа: *бјеше* и *бијаше*, какви се, иначе, чувају у неким другим сјеверозападним говорима⁷⁴, овдје представљају праве раритете. Краћи рапорт о временима која се чувају у говору, изгледао би овако:

а) Само због чешћег јављања облика I. лица јед. презент глагола *моћи* типа: *морем* (уз рјеђе: *могу*) и *не мерем/не морем*, систем презентских наставака у овоме говору разликује се од прилика које владају у књижевном језику. Иначе се

⁷² Једнако је и у Лици, в. Драгичевић 1986, 161.

⁷³ В. Пецо 1964, 160. и Петровић 1978, 104.

⁷⁴ Исп. Петровић 1973, 119, Дешић 1976, 265, Драгичевић 1986, 163. и Далмација 1997, 131.

доследно говори: *оћу, нећу*, а за разлику од стања у говорима источне Херцеговине⁷⁵, овдје је уравнато и: *велѝм, видѝм, вѝлим*.

б) Због несигурног положаја сугласника *х* у систему (в. т. 25) облици 1. лица јед. аориста најчешће се јављају без финалног *-х*: *дадо, дођо шамо, лего, не би ја, одо брже, остиадо, иеко, идедо онџ, иочѣ ја, реко*, и д., а као и у другим ијекавским говорима из сјеверозападних предјела⁷⁶, обична је и употреба облика 1. л. јед. аориста без икакве морфолошке ознаке: *виђе ја, даде њему, дијже онџ, дође гори, изађе ирѣда њга, нађе га иу, оде ја шамо, иднесе онџ, рече му, сѝијже га, увуче онџ* и сл. Множинске форме аориста редовно се граде наставцима *-шмо, -шѝе* и *-ше*:

дадошмо, дигошмо, дођошмо, изађошмо, нађошмо, озѣбошмо, остиадошмо, идишмо, рекошмо, скуйшмо, увукошмо, уиадошмо;

дадошѝе ли...?, дођошѝе...ли?, рекошѝе нам;

видише, дадоше, дигоше, дођоше, донѣсоше, зѣвнуше, наѝириаше, одоше, иадоше, рекоше, саѝириаше, узѣше, итд.

в) Перфекат се гради на уобичајен начин (тип: *јѣсам лагџ/лагџ сам*), и то је, несумњиво, најфреквентније претеритално глаголско вријеме у овоме говору. Честу употребу тзв. крњег перфекта потврђујем са свега неколико од мноштва забиљежених потврда: *биџо водѝѣр, биџо и ошкуй, биџо сѝан, биџџ члан Савеза комунистѝа, биле сѝрањаче, били клѣѝац и баквица, гџр жѝвиџо, дјѣвојка нџсла кошуљу, дошџ данас, имџ вѣрош, имџ некѝ ишлану, јѣдан Рѝаѝи ошѝлашѝо иџ звџно, каѝшѝоликиѝе носле кѝиу, коѝе биле шѣрке, куйџо он џвде, нас џстѝало дјѣѣ, нџсли илѝаѝѝе, обувала чѝаѝе и џиѝанке иуѝириѝѣ, џстѝџ ми бѝаѝи млађѝи, илели гѝжѝву, иризнѝвали кџ е кџ, рѝзнѣ гѝре занѝилѝѣ радѝле, с лѝчевма дџчекали млаџу, срѝскѣ жѝне нџсиле у ирѣгачи зѣмљу, сѝиѝаѝа бѝња бѝла џковѝана, шѝкале свѣ*, и д.

С друге стране, плусквамперфекат се ријетко употребљава и, углавном, у оним говорним ситуацијама у којима не може бити адекватно замијењен перфектом⁷⁷. Због чињенице да имперфекат не постоји у систему глаголских облика, гради се редовно помоћу перфекта помоћног глагола *биѝи*: *ја сам бѝла дошла, ја сам бѝла ћѣла, џна бѝла иѝиѝрѣмила, џна сѣ бѝла уџдала* и сл.

г) Футур I се у формама престога глаголскога времена јавља како у случајевима типа: *бићу, бићеш, даће, звѝћеш, исѝаашће, казаћеш, молићу*, и д., тако и у онима типа: *доћу/доћу, доћѣ/доћѣ, наћу, моћеш, џшѝћу, џшѝћеш, џшѝћемо, џшѝћѣ, иѣћу, рѣћеш им* и сл.

Футур II се гради углавном од несвршених глагола и обично употребљава у погодбеним исказима типа: *ако бѝдѝ ишли, ако бѝдѝмо моџли, ако бѝдѝѝе радѝли, ако бѝдѝ иѝраѝили*, и д.

87. Глаголски начини. Облици императива у основи се граде као у књижевном језику: *бјѣжѝ/бјѣжѝи, види, видѝѝе/виѝѝе, глѣдај, дај, дрѝжѝ/дрѝжѝи, иди, идиѝѝе/иѝѝѝе, јѣди, јѣдиѝѝе/јѣѝѝе, куйѝ, моѝиѝај, иѣѝѝѝе/иѣѝѝѝе, ијѣвѝај, иџжѝури, иуѝај, сјѣдиѝѝе/сѣдиѝѝѝе, чуѝај, чуј* и д. На фонетизме облика императива типа: *оби, иѝ, са-*

⁷⁵ В. Пецо 1964, 149.

⁷⁶ Исп. Дешић 1976, 264, Петровић 1978, 105, Павлица 1984, 403. и Драгичевић 1986, 162.

⁷⁷ В. о томе Ивић 1980, 93–100.

криј и сл. скренута је пажња у т. 28, а о неким другим биће ријечи приликом говора о облицима појединих глагола и скупина глагола (т. 90. и д.).

У облицима потенцијала I уравни су облици помоћног глагола у свим лицима: *ја би волио, ја би дошо, ја би реко, могао би седохвати, он би до, она би узела, ми би волили, ми би дошли, ми би стигли, ви би могли, оне би причале*, и д. За потенцијал II имам свега двије потврде: *ја би био реко, и: они би били дошли*.

88. Глаголски придјеви. Радни глаголски придјеви се, као и у књижевном језику, граде наставцима: *-о (<-л), -ла, -ло, -ли, -ле и -ла*, а о томе да процеси упрошћавања самогласничких секвенци утичу на њихово чешће јављање у дјелимично измијењеним гласовним ликовима говори, између осталог, и грађа изложена у т. 21. У наведеној тачки поменуто је и то да се према фреквентној инфинитивној постави *сагѣти се*, обично говори: *сагео се*, а овдје додајем и податак да се, уз обичније фонетизме придјева радних глагола III Белићеве врсте типа: *дигно, мѣтно, идгино* и сл. (в. т. 21е), понекад јављају и они типа: *мѣтноо, идгиноо, скиноо*. За различите прозодијске вриједности радних придјева глагола *браћи* и *звати* исп. грађу презентовану у т. 57.

И глаголски придјеви трпни се граде стандардним наставцима *-н (-ен)* и *-и*, али је дистрибуција форми с поменутим формантима, као и у главнини других наших говора⁷⁸, нешто другачија него у књижевном језику. И овдје, на примјер, глаголи с инфинитивном осномом на *-а* познају двојаке ликове глаголских придјева трпних: *вјенча̀на/вјенча̀ша, да̀но/да̀шо, дѣза̀н/дѣза̀ти, држа̀на/држа̀ша, за̀ко̀йа̀но/за̀ко̀йа̀шо, за̀шрѝа̀на/за̀шрѝа̀ша, зида̀но/зида̀шо, изуда̀ран/изуда̀ра̀ти, ђа̀са̀н/ђа̀са̀ти, ђсно̀ва̀не/ђсно̀ва̀ше, ђшкано/ђшкашо, свѣза̀н/свѣза̀ти, ћѣра̀но/ћѣра̀шо, љда̀на/љда̀ша, љко̀йа̀н/љко̀йа̀ти*, и д., али стоји и чињеница да се форме с формантом *-н* јављају знатно чешће. Код глагола III врсте, разумљиво је, преовлађују форме трпних придјева на *-и*: *зурну̀ша, дигну̀ти, иддигну̀шо, скину̀шо, стѣисну̀ти*, и д., али да су и ту могућа колебања говори примјер: *виле су ма̀ло увр̀њене* (=уврнуте). Уз чешће јављање постава типа: *добѣ̀нен, добѣ̀нена, изу̀вен, љроливѣ̀но, сашѝвен, убѝнен* и сл., спорадично се могу срести и оне типа: *љро̀лѝша, са̀шѝшо*, а уз обичније ликове: *за̀робљени, ја̀вљено, ку̀љена, ку̀љено, најпра̀вљено/на̀пра̀ено, ђжѐнен, ђста̀вљен, ђсу̀ђена, ђђста̀вљене, слђмљен, слђмљено, сѣа̀љено*, и д., и ликови типа: *на̀пра̀вѝшо, ђженѣ̀ти, ђста̀вѝти, слђмѝти, слђмѝшо*. Имам у грађи и потврде за: *довезен и довѣ̀жен, извѣ̀зена и извѣ̀жена*, али само за: *љђмужсена, љђмужсене, ђшрѣ̀шена, шрѣ̀шена, шрѣ̀шене* и сл.

89. Глаголски љрилози. Прилог времена садашњег представља живу категорију, али му честота јављања није нарочита. Обично се остварује у ликовима са формантом *-ћ*: *говорѐћ, жмирѐћ, љду̀ћ, клечѐћ, љљу̀ћ, љљу̀цакају̀ћ, љјевају̀ћ, ра̀дећ*.

⁷⁸ Исп. нпр. Пецо 1964, 157–158, Николић 1966, 274. и 1968, 422, Николић 1972, 682. и 1991, 485–486, Петровић 1973, 122. и 1978, 107–108, Станић 1974, 255, Дешић 1976, 267–268, Тешић 1977, 228, Симић 1978, 80, Пижурица 1981, 170, Павлица 1984, 404, Реметић 1985, 328–329, Драгичевић 1986, 164–165. и 1997, 198, Ђукановић 1995, 152–153, Ивић 1997, 194. и тамо помињану литературу.

сједѣћ, и д., а посве ријетко у поставама с нередукованим завршним -и: *гòворѣћи*, *држѣћи*, *ишѣкајући*, или, пак, у оним у којима је то и дјелимично редуковано: *играјући*, *идући*, *ишјући* .

Прилог прошли, с друге стране, радикално је уклоњен из система глаголских облика. Као и у бројним другим нашим говорима⁷⁹, једини његов траг представља новоимпортована попридјевљена форма *бiвшиi*, чнја је фреквенција, иначе, знатна: *бiвшиа Југослáвiа*, *бiвшем ирiјáишељу*, *бiвшиi дрўгови*, *бiвшиi мiнистiар*, *мòја бiвшиа* и сл.

О ијојединим глаголима и групама глагола

90. Облици презента глагола *ићи* (*ић*) редовно гласе: *идѣм*, *идѣш*, *идѣ*, *идѣмо* *идѣше*, *иду*. Његове форме императива наведене су у т. 87, а у облицима придјева радних уравнато је: *ишò*, *ишла*, *ишло*, *ишли* и сл.

О композитама овога глагола напомињем сљедеће:

а) О напоредој употреби двојакних ликова облика презента глагола *доћи*, *наћи* и *ипоћи* (типови: *òдòћѣм/òдòдѣм*) било је ријечи у т. 38. Облици презента глагола *òишiiћи* гласе: *òдѣм*, *òдѣш*, *òдѣмо* и др., облици императива: *òишiiди/òишiiћи* и *òишiiћише/òишiiћише/òишiiше*, а од облика придјева радних забиљежио сам: *òишiiшò/òишò* и *òишiiшли/òишли*, односно: *òишiiшла/òишла* и *òишiiше/òише*.

Потврде за облике футура I в. у т. 86.

б) Изгледа да се чешће употребљавају форме типа: *изāћ*, *изāћѣм*, *изāћѣш*, *изāћѣ*, *изāћи*, *изашò*, *изашла*, односно: *òбāћ*, *òбāћѣш*, *òбāћѣ*, *òбāћѣмо*, *òбāћју*, *òбашò*, *òбашла* и сл., од оних типа: *изiiћ*, *изiiћѣ*, *изишла*, и: *òбiiћ*, *òбiiћју*, *òбiiћи*, *òбiiшò*. С друге стране, биће да је фреквентнија употреба ликова типа: *сiiћ*, *сiiћѣш*, *сiiћѣ*, *сiiћѣмо*, *сiiћѣш*, *сiiћѣмо*, *сiiћѣ*, *сiiћи*, *сiiшò*, *сiiшла* и д., иако нису посве непознати ни они типа: *сāћ*, *сāћѣм*, *сāћју*, *сашò* и д.

Напоредо са: *ућ/ући/ући*, *ућѣм*, *ућѣш*, *ући*, *ућимо*, *ушò*, *ушла* и д., говори се и: *унiiћ(и)*, *унiiћѣм*, *унiiћју*, *унiiћи*, *унишò*, *унишли* и сл.

91. Од облика глагола (-)врћћи забиљежио сам инфинитивне форме: *врiѣћи*, *врћи*, *вршииi*, *вршiiиi* и *овршииi*, облике презента: *вршем*, *врше*, *вршемо* и *вршиу*, императива: *врши*, *вршиише*, *оврши*, глаголских придјева радних: *врò*, *врли*, *òврò* и *òврли/òврли*, те глаголских придјева трпних: *вршено* и *òвршено*.

Према инфинитивним облицима облицима глагола *дјѣиш/дјѣиш*⁸⁰ иду карактеристичне форме презента: *дјѣњѣм*, *дјѣњѣш*, *дјѣњѣ* — *дјѣњѣмо*, *дјѣњу*, императива: *дјѣњи*, *дјѣњше бржѣ*, и глаголских придјева радних: *дiiò*, *дјѣли*. Од *сàдјѣш(и)*, имам форме аориста: *сàдјѣшмо* (у новије вријеме и: *сàдјѣсмо*), *сàдјѣше*, те облике глаг. придјева радног: *сàдiiò* (напоредо и са хиперкорекцијским ликом: *сàдјѣо*) и придјева трпног: *сàдјѣвено*.

⁷⁹ Исп. Петровић 1978, 109, Реметић 1985, 332, Драгичевић 1986, 166, Ђукановић 1995, 149. и тама наведену литературу.

⁸⁰ Употребљава се напоредо са глаголом *иáсiiшiiш(и)*.

92. Говори се: *јѣсти, изѣсти, наѣсти, идѣсти*. Облици презента гласе: *јѣдѣм, јѣдѣш...јѣдѣмо, јѣдѣ, наѣдѣм се, наѣдѣ, идѣдѣм, идѣдѣ, идѣдѣше*; аориста: *наѣдо се, идѣде, идѣдошмо*; императива: *јѣди, јѣдише/јѣше, наѣди се, наѣдише се/наѣше се, идѣди/идѣ, идѣдише/идѣше*; глаголских придјева радних: *јѣо, јѣла, најо, идѣо, идѣла*.

Изгледа да су непознати облици типа: *ије, ијо* и сл., раширени, иначе, у другим сјеверозападним ијекавским говорима⁸¹.

93. Од глагола: *дић(и), лећ(и), йомоћ(и), рећ(и), сресті(и)* и *ушећ(и)* ријетко се јављају форме презента по I врсти: *кад лѣжѣ, лѣжѣмо, йоможѣм, рѣчѣш, рѣчѣмо, срѣшѣм, ушечѣш* и сл. Обичније су оне по III врсти: *дйгнѣм, дйгнѣ — дйгнѣмо, дйгнѣ, лѣгнѣм, лѣгнѣш — лѣгнѣ, йомогнѣм, йомогнѣш — йомогнѣмо, рѣкнѣм, рѣкнѣш — кад рѣкнѣ, срѣшнѣш, срѣшнѣ — срѣшнѣше, ушекнѣм, ушекнѣ — ушекнѣ*. Такође, умјесто *йасіи* обичније је *ујасі(и)* са облицима презента по III врсти: *ујаднѣм, ујаднѣш, ујаднѣ — ујаднѣ*. Облици аориста и глаголских придјева радних, међутим, од свих наведених глагола обавезни су по I врсти: *дйго, дйжѣ — дйгошмо, дйгоше; лѣжѣ — лѣгоше, йоможѣ — йомогоше/йомогоше, рѣкошмо, рѣкоше, срѣшоше, ујадо, ујаде — ујадошмо, ујадоше; ушече — ушекоше*, односно: *дйгѣ, дйгла, лѣгѣ, лѣгла, йомогѣ, йомогла/йомогла, рѣкѣ, рѣкла, срѣо/срѣо, срѣла, ујѣо, ујала, ушекѣ, ушекла/ушекла*.

На другој страни, опет, изгледа да се од глагола *сјѣсти/сѣсти* чешће употребљавају облици презента типа: *сјѣдѣм/сѣдѣм*, од оних типа: *сјѣднѣм/сѣднѣм*. Облици аориста, дабогме, гласе: *сјѣде/сѣде, сјѣдоше/сѣдоше*, императива: *сјѣди/сѣди, сјѣдише/сѣдише (сјѣше/сѣше)*, а придјева радних: *сйѣ/сѣо* и *сјѣла/сѣла*.

94. За неке карактеристичне облике глагола *дѣниѣти(и)* и *умриѣти(и)* исп. примјере наведене у т. 11. и т. 14. Презент од *йрѣсйриѣти(и)* гласи: *йрѣсйрѣм, йрѣсйрѣш* и д., а облици глаголских придјева: *йрѣсйрѣо, йрѣсйрѣла* и *йрѣсйрѣла, йрѣсйрѣшо*.

Према *сйсаи* говори се: *сйсѣ* и *сѣснѣ*, а придјеви радни гласе: *сѣло* и *идѣсало*. Од форми глагола *клѣти(и)* имам: *кунѣм ии се, кунѣ се, кунѣмо га*, те: *клѣо, клѣла* и *клѣле*.

95. У т. 44г наведено је више потврда за облике презента с основом на *-је* (тип: *брѣѣ се, грѣѣ*), а у т. 8. неколико инфинитивних форми глагола III Белићеве врсте у ликовима с извршеном промјеном *-ну->-ни-*. У ликовима с извршеном поменутом промјеном јављају се и форме футура I наведених глагола: *крѣнѣћу/крѣнѣћу, йѣкиснѣћу, сйѣгнѣ мрѣзѣ* и др., као и њихови облици придјева радних ж. и ср. рода: *зѣвнѣло га, канѣло, крѣнѣла/крѣнѣла, мѣшнѣла, скйнѣла/скйнѣла, шѣйнѣла* итд.

Основа наведених глагола остаје неизмијењена у облицима презента: *дйгнѣм, дйгнѣш, дйгнѣмо, крѣнѣмо, мѣшнѣм, мѣшнѣш, мѣшнѣмо, рѣзакнѣм, рѣзакнѣш*

⁸¹ Исп. Петровић 1973, 120. и 1978, 110, Дешић 1976, 101, Драгичевић 1986, 169. и Далмација 1997, 128.

нѣш, скѣнѣм, скѣнѣше и д., као и у облицима једине аориста: *крѣну ја, макну, нагну се, рѣзмакнѹ*. Њихове множинске форме аориста, међутим, обично гласе: *дѣгнѣше, крѣнише, мѣтинѣше, скѣнише, сѣгнѣшмо* и сл. О облицима придјева радних м. рода, као и о облицима придјева трпних ових глагола в. у т. 88.

96. Према *клай(и)* и *мљет(и)* иду стандардни облици презента: *кѡљѣм, кѡљѣш — кѡљѹ* и *мѣљѣм, мѣљѣш — мѣљѣмо*.

Облици презента глагола *жѣт(и)* гласе: *жѣњѣм, жѣњѣш, жѣњѣ — жѣњѣмо, жѣњѹ*, облици императива: *жѣњи, жѣњѣше*, а придјева радних: *жѣо срѣом, жѣла дѡбро, жѣле, жѣли* и сл.

97. Облици презента глагола *клеѣиш* и *ѡклеѣиш* јављају се у ликовима: *клеѣћѣм, клеѣћѣ, клеѣћѹ* и *ѡклеѣћѣм, ѡклеѣћѣш, ѡклеѣћѹ*, а напоредо са презентским формама типа: *каѣа, каѣајѹ*, говоре се и оне типа: *каѣљѣ, каѣљѹ*.

Глаголи (-)зидѣиш, (-)оѣимѣиш, (-)сиѣиш и (-)узимѣиш обично имају облике презента по VI врсти: *зѣзидѣм, зѣзидѣ, зидѣм, зидѣш; оѣимѣм, оѣимѣјѹ, зѣсиѣа, ѡсиѣиѣ, сѣиѣм, сѣиѣ, одѹзимѣ, ѹзимѣм, ѹзимѣ* и д., мада ни мјестимично јављање постава типа: *зѣћѣ, оѣимљѣ, сѣиљѣ* и сл. не представља неко изненађење.

Од глагола *ѣкаѣиш(и)* имам у материјалу презентске форме: *ѣкам, ѣкаш, ѣка, ѣкајѹ*, облике императива: *ѣкај* и *ѡѣкај ѡб*, те ликове глаголских придјева: *ѣкала, ѣкале, ѣкало се*, односно: *свѣ ѡб ѣкано, ѣкашо е ѡб*, и: *ѡѣкано/ѡѣкашо*.

98. Као и другдје на ијекавском сјеверозападу⁸² облици презента глагола *дѣиш(и)*, *знѣиш(и)* и *имѣиш(и)*, осим у ликовима: *дѣм, дѣш, дѣ, нѣ дѣ, дѣмо/дѣмо, знѣм, знѣш, знѣмо/знѣмо, знѣјѹ*, и: *имѣм, имѣш, имѣ, имѣмо, имѣјѹ*, јављају се и у поставама: *дѣдем, дѣдеш, дѣдѹ (дѣднѣ, дѣднѹ)*, *знѣдем, знѣдеш, знѣде* и *имѣде, имѣдѹ*. У овим другим, утисак је, осјетно рјеђе.

Облици презента глагола *сиѣваѣиш(и)* редовно гласе: *сиѣвѣм, сиѣвѣш, сиѣвѣмо* и д., а глагола *зѣсиѣиш(и)*: *зѣсиѣм, зѣсиѣш, зѣсиѣмо* и сл.

Глагол *јѣшиш(и)* има облике по VII врсти: *јѣшѣм, јѣшѣ, кад ѹзѣаѣиш, ѹзѣаѣишѣ, јѣшѣ кѡње*, придјев ради: *јѣшѣо, ѹзѣаѣишѣ, ѹзѣаѣишѣла*.

99. Од облика глагола *зрѣиш* забиљежио сам презентске форме: *зрѣли шѣнца, зрѣлѣ шљѣве*, као и оне типа: *зрѣѣ, зрѣјѹ*, те облике радних придјева: *зрѣо, зрѣла, зрѣле*. Од глагола *врѣиш* имам форму: *врѣјѣ*, као и облике: *ѡрѡврѣла, ѡврѣла* и *ѹзѡврѣла*.

Облици итератива на -*аѣиш* и -*ѣѣиш*, изгледа, обичнији су по IV врсти: *дѣѣм, дѣѣш, дѣѣмо, ѣздаѣѣ/ѣздаѣѣ, ѡбеѣѣѣ, ѡрѡдѣѣм, ѡрѡдѣѣ, ѹдѣѣѣ/ѹдѣѣѣ; дѣруѣѣм, дѡказуѣѣм, дѡчѣкуѣѣм, дѡчѣкуѣѣ/дѡчѣкуѣѣ, ѣзѣѣруѣѣ/ѣзѣѣѣруѣѣ, кѣзуѣѣм, кѣзуѣѣш, кѣзуѣѣмо, нарѣћуѣѣм, нарѣћуѣѣ*, иако нису посве непознати ни они по VI глаголској врсти: *дѣѣѣ свѣком, ѡрѡдѣѣѣ плац, ѹдѣѣѣ ѣѣр, дѡчѣкѣѣѣ гѡсте, ѣзѣѣѣѣѣ јѡш ѹвјѣк* и сл.

Формант -*ѣѣ*- слушао сам и у облицима: *биѣѣѣиш, биѣѣѣо* у Шѣру.

За форме помоћних глагола могло би се рећи да их карактерише оно што би се могло назвати херцеговачко-крајишким стандардом. Ликови неких од карак-

⁸² Исп. нпр. Дешић 1976, 261, Петровић 1978, 118–119. и Драгичевић 1986, 174.

теристичнијих облика ових глагола видљиви су из примјера наведених у т. 6, 10, 23, 25а, 44в, 86в, 86г и 87.

ПРИЛОЗИ

100. С обзиром на то да је главнина прилошких форми, оних чији се фонетски ликови разликују од стандардних облика, већ поменута у појединим одјелцима Фонетике, овдје излагање о овој категорији ријечи сводим на упућивање на неке интересантније случајеве.

а) *Прилози за мјесто*. Форме оваквих прилога у којима се огледају рефлекси старог вокала јат (Ѣ) видљиве су из потврда изложених у т. 15. и 17г, а на различите фонетизме прилога *шӯ* (*шӯде*, *шӯди*, *шӯј*, *шӯне*) упућено је, између осталог, и у т. 33б.

Фреквентне облике *вāмо* и *шāмо* слушао сам и у поставама: да дође *вāм-дōл*, дођи *вāм*, дн̄и се *шāм* спрēmē, па се нōси *шāм-вāм*, а често се употребљава и прилошка форма: *о̀номо*. Напоредо са *о̀даклē* говори се и: *о̀клē*, а, исто тако, уз: *о̀дозгō*, *о̀доздō*, обични су и ликови: *о̀згō/о̀згōр* и *о̀здō*.

Уз стандардно: *на̀йоље*, *на̀йољу*, што може бити и новији импорт из књижевног језика, говори се и: изађи *вāн*, однеси *вāн/вāни*, чēкāм *вāни*, а у истом значењу понекад се може срести и форма: *на̀двōр*⁸³. Заједно са уобичајеним: *близу/близо*, *далēко* и *дāљē* (*нē мере дāљē*), обично је и јављање прилошких постава *изну̀штра* и *уну̀штра*: да се изглад̄и *изну̀штра*, за *изну̀штра* имā пōсебнā ч̄истилца, уред̄и *изну̀штра*, ће су се мēћāле тē āљине *уну̀штра* и сл.

б) *Прилози за вријеме*. На то да се неки од ових прилога, баш као и у књижевном језику, остварују у ликовима с покретним вокалом и без тога вокала (тип: *сāд/сāда*) упућено је у т. 6. Поставе оних временских прилога у којима се јављају супституенти јата (Ѣ) презентоване су у т. 12. и 14, а о различитим фонетизмима у којима се појављује прилог *ју̀шрос* било је ријечи у т. 10. За гласовне ликове неких других прилога за вријеме исп. одговарајуће примјере изложене у т. 32б и 40. Разумије се, у широкој су употреби и стандардне поставе прилога типа: *вечерас*, *дāвно/дāвно*, *дāнас*, *з̄ими*, *з̄имус*, *јесенас*, *јучē*, *лāни*, *љēши*, *љēшōс*, *нōћас*, *синōћ*, *с̄уштра* (напоредо са: *с̄уштра*, в. т. 38), *ўвечē* итд.

Прилог *скоро* се, такође, употребљава у оба своја временска значења⁸⁴: *тō е скōро* (=недавно) *б̄ило*, и: *скōро* (=ускоро) *ће дн̄*. Обични су и примјери типа: *брзо-ш ш̄и* (=ускоро ћеш ти), *брзо-ш ч̄уши* (=ускоро ћеш чути), а нису ријетки ни они у којима се јављају прилошке форме *једноч* и *ономад*: *једнōч ја д̄ишишō гд̄ре*, *једнōч се шāкō с̄ас̄шали*, *ономāд нас уш̄ушишō* и сл. Уз устаљено: *ѝрēклāни*, *ѝрēксинōћ*, готово подједнако често јављају се ликови *ѝрēксуштра* и *ѝрēксуштра*, али, изгледа, фреквенција фонетизма *ѝрēкучē* увелико надмашује фреквенцију гласовног лика *ѝрēкјучē*.

в) *Прилози за начин и количину*. Прилози за начин и количину бројни су овдје као и у другим нашим говорима, али се најчешће јављају у стандардним облицима. Отуда су и у овом говору обичне у употреби прилошке форме типа: *вōз̄и брзо*, *уч̄и дōбро*, *нōси се л̄ишею*, *рад̄и мāло*, *имā мнōго*, *пōнишō се р̄у̀жно*, *изглед̄а*

сӣгурно, *од̄у фино* и сл. Дејства вокалских редукција, о којима је било ријечи приликом говора о појединим самогласницима (т. 6–10), узрокују јављања постава типа: *ва̄кō*, *на̄кō* и *во̄лкō*, *й̄д̄л̄кō*, а дисимилациони разлози јављање фонетизма *мл̄до*. Напомињем да облици компаратива прилога *лӣјејо* обично гласе *љ̄вшӣ* или *љ̄шв̄е* (в. т. 40), а прилога *радо*: *рад̄ш̄е* и *ра̄ш̄е*.

Напоредо са *й̄ј̄ешӣц̄е* и *й̄ј̄ешк̄е* употребљава се и форма *й̄ј̄ев̄е* (в. т. 15), а говор зна и за прилог *ба̄шка* (<тур. *baška* = посебно): *ба̄шка е гр̄еб̄ен*, *ба̄шк̄а й̄д̄ӣтка а ба̄шк̄а основа*. Бројним формама прилога за количину: *д̄б̄ста* (рјеђе: *д̄б̄сти*), *ма̄ло*, *мл̄до/мн̄до*, *й̄р̄евӣш̄е*, *й̄уно*, *сӣла* и сл., прикључиле су се и поставе форме: *зе̄ра* (<тур. *zette* = мало).

Б. КОМЕНТАР И ЗАВРШНА НАПОМЕНА

101. Ни иоле пажљивија анализа напријед изложених података о важнијим морфолошким особинама говора вруничких Срба не може заобићи ноторну истину која указује на то да се, укупно узевши, њихов херцеговачко-крајишки (источнохерцеговачки) карактер не смије доводити у питање. У изложеној грађи готово да и нема морфолошке појединости за коју се не би могла наћи потврда и у неком од бројних других говора овог нашег, територијално гледано, најраспрострањенијег дијалекта. Ова општа констатација, међутим, не значи и то да у развоју појединих морфолошких особина говора вруничких Срба не постоје и неке посебности које га чине донекле аутохтоним међу другим херцеговачко-крајишким говорима. Те посебности постоје и оне се углавном испољавају на дистрибуционом плану у виду нешто другачије расподјеле оних морфолошких црта које се узимају као дискриминанте по којима се говори херцеговачко-крајишког дијалекта дијеле на двије велике скупине говора — ону југоисточну, и ону сјеверозападну. С једне стране, на примјер, јасно је да обавезна деклинација двосложних мушких имена и хипокористика типа: *Бо̄жсо*, *Јо̄во* и сл. по обрасцима промјене именица на *-а* (т. 69), затим редовно грађење присвојних придјева од наведених имена суфиксом *-й̄н* (т. 82), као и радикално уклањање имперфекта из система глаголских облика (т. 86), чврсто повезују овај говор са говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, али исто тако, с друге стране, стоји и чињеница да је и уравнивање главнине множинских деклинационих форми, са потпуним одсуством неких архаичнијих облика широко распрострањених у ијекавским говорима западније од Врбаса⁸⁵, извршено у њему на начин који је ближи стању какво налазимо у говорима ијекавског југоистока. Аутохтон карактер овоме говору, у односу на друге херцеговачко-крајишке говоре, даје донекле и чињеница да се у њему данас јавља маригиналан број оних деклинационих фор-

⁸³ Забиљежио ју је и Петровић у говору Змијања (в. Петровић 1973, 126), Далмација у говорима Поткозарја (в. Далмација 1997, 138), Дешић и у другим говорима западнобосанских Срба (Дешић 1976, 273), а обична је и у говору личких Срба (исп. Драгичевић 1986, 176).

⁸⁴ В. *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. V, Нови Сад, 1973, 813.

⁸⁵ Нпр. форми на *-ами* (тип: *ж̄енами*, *о̄вцами*, *в̄ами* и сл.). Исп. Петровић 1973, 102–103. и 1978, 94, Дешић 1976, 232–234, Павлица 1984, 391–392. и Драгичевић 1986, 143–144.

ми у којима се чувају наставци старих тврдих основа (в. т. 78. и 81), пошто је познато да се поменути наставци у говорима ијекавског југоистока релативно добро чувају у облицима придјевско-замјеничке промјене⁸⁶, те да су у оним говорима сјеверозападне скупине који су смјештени западније од Врбаса, осим у поменим формама, широко распрострањени и у неким падежним облицима именица⁸⁷. Све у свему, дакле, ако би се узеле у обзир само маркантније морфолошке особине овога говора, онда би било основа да се он распореди међу говоре херцеговачко-крајишког типа оне „прелазне зоне“ у којој, по проф. П. Ивићу, долази до таквих укрштања изоглоса наше ијекавштине која понекад доприносе томе „да нпр. севернији делови југоисточне области иду заједно са северозападном или да се источнији крајеви северозападне области слажу са југоисточном“⁸⁸. И сам географски смјештај Бање Врућице говори у прилог оваквог општег одређења мјеста говора њених мјештана међу другим ијекавским говорима, али је неспорна чињеница и то да су, ако се узме у обзир укупност презентованих особина које га карактеришу, његове споне са говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта далеко чвршће и изразитије.

102. О неким паралелама на морфолошком плану између овдашњег говора и источнобосанских ијекавшћакавских говора фактички и нема шта да се каже. Сам Брозовић наглашава да „ijekavskošćakavski dijalekt (...) nema u deklinaciji većih osobitosti u odnosu na standardnu ijekavštinu“⁸⁹, а међу конјугационим особинама које наводи главнину чине оне „što su značajne i za cio niz bosanskih i eventualno kojih drugih zapadnih govora izvan iješćđdijalekta“⁹⁰. Неколико напавирчених „bitnih značajki iješć. dijalekta“ какве, на примјер, представљају „nastavak -im u instr. i deklinacije“ (ibid., 158), затим чињеница да „posesivni pridjevi i pridjevske zamjenice na -ov/-ev i -in (...) ne poznaju pridjevske deklinacije“ (ibid., 159), као и „osobit složeni oblik za habitual, sastavljen (...) za sva lica sing. i pl. od uopćenog *bi* + 2. lice sing. imperativa“ типа: *ja bi peći* (ibid., 159), данас је непознато говору врућичких Срба (исп. грађу изложу у т. 75, 80. и 85), а нема трагова ни у њиховим сјећањима да се тако некад говорило. На то да чињеница што се у овдашњем говору нешто фреквентније јављају ликови замјеничких форми ген. и ак. мн. типа: *њѝѝ* (т. 76), као и форме демонстративних замјеница типа: *òвѝ/òвѝ, òнѝ/òнѝ* и сл. (в. т. 79), не мора представљати неки поуздан доказ о чвршћим везама овога говора са говорима ијекавскошћакавским дијалекта упућују не само поменути Брозовићева тврдња о раширености наведених облика у многим босанским говорима (ibid., 158), већ и податак да је њихово присуство, посебно наведених форми демонстративних замјеница, засвједочено и у неким ијекавским говорима размје-

⁸⁶ В. нпр. Пецо 1964, 140–141. и 145, Ђуровић 1980, 284–285, Пижурца 1981, 146. и Николић 1991, 390–396.

⁸⁷ Исп. Петровић 1973, 100–101, 107–108. и 1978, 89, 100, Дешић 1976, 219–222, 225–226, 246. и 250, Павлица 1984, 388, 390, 396. и 399, те Драгичевић 1986, 134, 140, 150–151. и 154–155.

⁸⁸ Исп. Ивић 1998, 119.

⁸⁹ Брозовић 1966, 157.

⁹⁰ Ibid., 158.

штеним западније од Врбаса⁹¹. Из свега, дакле, произилази да се на основу важнијих морфолошких особина говора Срба Бање Врућице мало тога може спознати о контактима које су они неминовно морали имати у прошлости са становништвом ијекавскошћакавске говорне провинијенције.

103. Завршну општу оцјену укупне природе говора врућичких Срба започињем констатацијом да, бар кад је у питању говор стариначког српског становништва Бање Врућице који је једини и био предмет мојих истраживања, давно изречена процјена проф. М. С. Филиповића по којој „pravoslavni Srbi u Usori govore štokavski i ijekavski, ali sa primesama šćakavštine“⁹², звучи и данас сасвим прихватљиво. Прецизнија дијалектолошка одређења, дабогме, разврстала би га међу говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта на начин како сам то учинио у т. 101. овога рада. То што општу процјену проф. Филиповића и данас оцјењујем прихватљивом произилази из чињенице што је из свега изложеног недвојбено јасно да шћакавски супституенти старих сугласничких група **śi* (**sk*) представљају и сада једини видљив траг утицаја ијекавскошћакавских говора на говор овдашњих Срба. Њиховом дужем очувању у говору најстаријих представника стариначког дијела врућичке популације, између осталог, допринијели су, изгледа, и неки разлози из арсенала оних чинилаца које је, данас већ далеке, 1925. године поменуо угледни дански лингвиста Ото Јесперсен у својој чувеној синтези *Mankind, Nation and Individual*, а која се на нашем језичком подручју, у преводу др Зденка Лешића и под насловом *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*, појавила тек 1970. године. Ради се просто о томе да је интензиван развој помињаног (т. 2) истоименог здравствено-туристичког комплекса у Бањи Врућици током друге половине XX вијека привукао у ово мјесто и бројне досељенике из ближе и даље околине. Па иако се претежно радило о досељеницима исте конфесионалне, националне, а, у основи, и дијалекатске припадности, чији се говор од говора старинаца углавном разликовао по штакавским замјенама старих сугласничких група **śi* (**sk*), рурално васпитано стариначко становништво Врућице, са својом укоријењеном психолошком везаношћу за најужи завичај, земљу коју посједује и материњи говор, осјетило се угрожено, па је свеколико неповјерење према дошљацима исказало, између осталог, и преко досљеднијег конзервиранија у своме говору оне језичке посебности по којој се њихов говор најизразитије и разликовао од говора придошћих „Врвоњаца“. Аналогно томе, ни у радикалном напуштању шћакавских супституената старих сугласничких група **śi* (**sk*) од стране њихових млађих потомака, на што је скренута пажња у т. 35, не тереба гледати само трагове утицаја бројних посредника који шире норму књижевног језика, већ и њих знатним дијелом треба доводити у везу са оним свеукупним промјенама у свијести и поимањима животних вредности млађих нараштаја које су изазвала њихова одрастања и формирања у знатно измијењеним и укупно другачијим друштвеним околностима.

⁹¹ В. нпр. Дешић 1976, 247, Драгичевић 1986, 153. и Далмација 1997, 117–118.

⁹² Филиповић 1969, 43.

Трећи дио

ТЕКСТОВИ

1.

Како су прòсили? Лако! Оде фино домаћину и понесе ракију први пута. Онда пита оне маладице: „Је ли ви оште се узети?“ Ја! И они рекли да оће. И онда, ако е — свадба буде. Фино оду, сарађивају — договарају се ка-ће доћи по цуру и све. Ови донесу крме, а они се там спреме... И туј се пије... Није прије се ни узимом тај мираз. Рјетко. Него кад изводе младу, шале буде. Изведу дијете, па онда мало већу... Дјевор мора нешто платит, ал то ситно било. Ујутру ајде... Ал није ко сада — кола. Ако е велка свадба, онда су коњи. На коњма! На коње наред се — ко партизани. Ако се договорē, иду у цркву. Ако се не договорē — кући...

То кад је прòшња и правā свадба. А кад се краде — у мрак микне и оде... Ја сам се удала у рату. Био рат и ја сам се украла од оваца. Овце затворла и ошла са пè-шес људи. Ништа није било. Још ме ћела браћа убит. Браћа се љутла и долетли за мном...

Анђа Петровић, рођ. 1922. године

2.

Ја сам дваес осмом годишће. Имам четри разреда основне школе — тада није више ни било. Стално сам туђе живио. У војсци сам био у Скопљу — дви годне служио педесетē. Нисам радио нигди... Имом сам земље, тако да сам осто на земљи, пољопривреди. Ја и жена смо родили десетеро дјецē. Седмеро одранио — сви су се и оженили, и удали. Имом сам пет ћерки, баш скоро су биле. Сви смо били на окупу. Унучади имам седамнестеро, а праунучади трое...

Оженио сам се млад четрдесет и петē у новембру. Моро сам због тога што су четрдесет и треће у мене и отац, и матера умрли о-тифуса. Нас остало дјецē — осто ми брат млађи и три сестре...

У моје време претежно се све цуре краде. Ја сом био сиромак. Од Вајћан се оженио — они богати били. Није знао нико нег Ђорђо Њилов, цура и нас пар. Не

знају укућани, отац не зна — једино ма̀тера знала. Ма̀тера е знала. Ја знам да е ма̀тера знала. Ма̀тера е њу наговарала да идѣ мени...

Након три вечери идѹ одабра̀ни људи, фамѣлија, на мировну. Носѣ се ракија и ова̀ко нѐки ма̀њи по̀клон. Ова̀ко, ка̀ко п ти рѐко, као пешкѣр, гура̀бија, па лијеп сѣрац сѹви... Дабоме, ако е ја̀ча фамѣлија, они то ра̀шире. Ако е у̀жа фамѣлија, они то са̀ми скѹче. Није то бѣло ко сада. Са̀т се надмѐће ко ће бо̀ље, ко ће лѐпше, ко ће — не знам ни ја сам. А прије бѣло у̀ско. Бѣло у̀ско, ал је бѣло грѣмко, слатко и вѣсело.

...

Старосједибци у До̀њанма су Мѝшићи и Рѝстићи на̀јста̀ри. По̀сле, ова̀ј, Вѝдовћи и Ва̀јићи су до̀шли. Вѝдовћи до̀шли из Бла̀тнициѣ, колко ја знам, а Ва̀јићи су до̀шли са Кра̀гића бр̀да... На̀јвише по̀којни Мѝлан прѣнио̀ нама, ва̀ко, на̀ше исто̀рије. От прије двѣ сто̀тине го̀дина, ва̀ко, ми се зовѣмо Рѝстићи, зва̀ни Јо̀кићи. Сва наша о̀колна сѣла нас зовѹ Јо̀кићи, ил Јо̀кићи... Мо̀ј дјед Ђура̀ђ, он се у књигама зовѣ Ђура̀ђ Рѝстић, зва̀ни Јо̀кић. Ако су до̀шли, до̀шли су као Јо̀кићи. Јер ми смо и Ма̀рковћи бѣли оба̀двоји Јо̀кићи. Оида су Ма̀рковћи отишли у Ма̀рковиће, Ма̀рко, а Рѝсто е на̀ш сигурно пришо̀ ва̀м же наша ста̀ра кѹћа. На̀ши су Рѝстићи бѣли у̀вјек вѣлѣки ра̀дници и то е, сигурно, од бегѡва кѹпљено... Ми смо Рѝстићи близу. Њија бѣла три бра̀та. Си́мо е родио Ђу̀ђине, мо̀е, То̀ма е родио Јов̀не, а Ла̀зо родио Рѝстне. То су три бра̀та — њија тро̀јица су бѣли дјеца од оца. Та̀ко нам је зѣмља отишла на̀ три стра̀не.

...

Ја ни́сам о̀рб с плѹгом ко̀ји се носѣ... Ја и по̀којни отац има̀ли смо др̀вени плѹг, ал смо бра̀ли по ра̀вни. А рѐцмо, го̀ре у брду бѣли су премѐтачи — гво̀здени плѹг да се мо̀ре премѐшат. Бѣли дѣсни и лѝевѣ, па се носѣ та̀м-ва̀м.

Др̀вени плѹг* је имо̀ рѹчице, пла̀з — по̀стоље до̀ле на чѐму сједи пла̀з — и да̀ску да о̀дбија бра̀зду. Имо̀ е и цимѣрушу што др̀жи лѣмеш, а цр̀тало е бѣло за̀глављено са онѣм ка̀јлама. На грѐдељ се на̀слоњала коли́ца — једно вѐће и једно ма̀ње — а от коли́ца с ишле крпѣљуше. Крпѣљуше с др̀жале кр̀чало да не о̀плаза̀, а от крпѣљуша ишло е мѐђу во̀лове о̀је, а мѐђу ко̀ње с ишли ва̀гири: ва̀гѣр вѣлѣки и два̀ ма̀ла ва̀гира...

У мо̀је вр̀јеме није ла̀нца бѣло — бѣла гѹжва. Плѣли гѹжву и та̀ се гѹжва прико̀ но̀ћи скида̀ и мѐће се у воду. У̀јутру, о̀пѣ, она е фришка. На грѐдељу е бѣло др̀вени за̀вора̀н. Нѐки су и о̀вде зва̀ли ѣ ку̀рељ, ал ми смо за̀вора̀н зва̀ли...

...

Ко̀сило се ко̀сом и прѣтежно се ко̀сило са до̀ста ко̀саца̀. Га̀здинства су бѣла вѣлка. Рѐцимо, Јов̀ни су има̀ли по два̀естеро ѣ петеро чеља̀ди, Ва̀јићи с има̀ли до тридѣстеро, Вѝдовћи с има̀ли два̀естеро, ма̀ли Вѝдовћи с има̀ли два̀естеро-триѣ-

стеро, и тако... Послије је онџо, кад је рат већ дошџо четрдесџет и првџе, диџоба нанишла. Онџа се издџелџло — сваџи брџат посебно...

Ми смо велики љуцки карактер имали ка-се коџи. Признавали коџе ко, ко е старџи — водило се рачуна. Знаш како е туџе џдраз биџо културџе?! Ја знам, реџмо, Милош Виџовић — он је биџо свима коџибаша. Ал да би он изишџо пред Неџдиљка Ваџића, да б он прџиџа њга — Боже саџуваџ! Јер Неџдиљко е биџо, џваџ, већџа плџета, џџек биџо теџмељан, старџи биџо, и тако. Ја сам доџносиџо воџду и то сам доџбро уџпантиџо.

На коџи има коџиште, кваџак прџви и заџњи и грџвину што дрџи коџу. Ништа више. Биџо воџиџер и у њем воџа, балџгиџе и маџзалца за кваџшење. Маџзалца е биџа дрџвена и у њџој крџпа увуџена и воџа, јер белџгиџа бољџе приџања и бољџе, џваџ, навлаџи жиџцу. А белџгиџе с биџле — џбично коџци то знаџу — маџло меџша и маџло љуџћа. Ако сџ саџ скџро поџклепџо, идџеш маџло меџшџом белџгиџом да саџуваџ џштрањ. Ако п ти џџма поџџо љуџтом брџљџом, џнџа си џбрџо бџстан. Биџли, даљџе, клеџпац и баџквица. Ја сам у своџе врџјеме биџо, моџго би се похваџит, најбољџи маџстор за поџлепат коџу... Клеџпат коџу је велики маџсторлук. Доџбро, љуџди су коџсили маџло и снаџџом, ал ко уџмиџе поџлепат коџу — то џ јест коџац.

Коџсе биџле шеџрке — биџле доџбре. Јџсу биџле и ваџраџрке, ал су биџле неџкаџо алватне и голџме. Ми нисмо приџе џџели коџсит бес шеџрке. Ја сом ишџо прџевџе у Шеџр — таџмо између Маџглаја и Жеџпча — наруџиват коџсу. Биџјавџо у Шеџру и чеџкам док се скуџе коџа и направи, па је нџсџим куџћи. Ту су биџли маџстори џуџвени и биџле џуџвенџе коџсе и срџпови. Виџдиџо сам, џваџ, кадџ калџе. Имаџу саџвјено коџрто и пуџно коџрто лоџа. Таџмо има по пет-шеџс коџса приџремљени и њџја трџџца, по четџворџа да калџе... И меџтно е таџмо двџ врџе уџгља, јер он у тоџ јџдној ваџтри праџви пет-шеџс коџса. Не мере џн каџлит сваџи даџн. Он каџли у петнеџс даџна и у мјесеџц.

...

Сиџјала се шеџнца, куџрузи, зџбџл, лаџн и коџноплџа. Лаџна смо ми сиџјали мноџго. Није биџло џџеђе неџо од вуџне и лаџна. Биџџо стаџн, неџко зџве и наџтра, па жеџне ткаџле. Није жеџне биџло да није знаџла све раџдити. Моџја жеџна знаџла све: и суџкно, и прџегаче, и ткаџнце. Доџлазле жеџне које нису знаџле моџџој Мари: Маџро, како идџе џво, како џно, како тоџрбе џне шаџренџ...

Дрџјало се стоџке: џвце, коџзе, гоџведа, коџњи... Наџше поџдруџје мноџго дрџјало стоџке. Маџло е љуџди џвџе биџло да није имало тоџра, коџза, џваџа... Коџко е куџћа биџло, тоџлко е биџло јаџрџџва. Сваџко имџо. А мноџго е куџћа биџло па да е имала и по двџџе воџлове, и по двџџе коџње. Саџд ни јаџрма, ни коџла, ни воџлџџа...

...

Заџдруге џсновџне, а биџо и џткуп. И наџс је гоџнло у заџдругу, ал ми нисмо џџели. Имали смо лџјџе коџмплексе зеџмљџе. Онда треџбало да идџемо под неџкакџим прџитџском. Што гоџт се моџгло — даџ за џткуп. Имали смо веџлџки теџрџр, ал јџџџе нисмо... Заџпџели смо ми ко џвџа у клаџџџну.

Маџрко, њџџов брџат најстарџи, џн је биџо прџеџједџник мјџесџџога гоџри џџџџора. Биџџо члаџн Саџвџеза коџмуниџта и џн је наџс наџводно уџбеђџиво да идџемо у заџдругу. Док

Били с у нас о̀ни пѡдвори за нѡсит сїјено. Тѡ су о̀ни комади што се сїјено нѡсї. Јелови мѡрају бїт да с лакшї — једно два-три метра дугачки... Забијеш та два пѡдвора и нѡсїш сїјено. Нѡсли пласте. Пластови се звали. Навиљак је о̀но кад узмеш само воликѡ сїјена са вилама, а пласт је већї — једно, мѡре бїт, педесет-шесет кїла у њему...

Виле су мѡло уврњене да се мѡре згѡднијє сїјено узет. Највише с прављене од лѡсковнє, мѡре се и од јасена — мѡгло се, исто, и од грабића, од грабовнє. Ал већ растовна и ова тѡжа дрвєћа слабије су ишла. На вилама е ручка, нѡко рѡкнє и виљшїше — о̀но за што се држї. Тѡ се расцїјепї, а у средини бїо један што се зваѡ пѡчворак. Оде у о̀ној средини — он је држѡ да се о̀но нє би саставло...

Рѡгуље су о̀но кад пѡчнєш дјети. Само дваје вако рашље — исто дрвенє...

Грабље су имале једно дрво што се проврти, па се овда као о̀ни клини помєћу. Тѡ се правло о-дрвета — зупци се чешће звали. Грабљїше се зовє о̀но ђе буду клини, а о̀но се штиљїше зовє што буду грабље на њима.

...

Вако је бїо обичај: На примєр, притпѡстаљам, ѡће Лазѡ жєнит сїна. И оун ђе сѡд један дан да ѡдє да зѡвнє ко ђе бїт кум његовѡм сїну. Отиђе с крметѡм куму и зѡвнит кума да дѡјдє у свѡдбу. Зваѡ се и старї свѡт, а и старїѡм се свѡту нѡсило. Старї свѡт мѡре бїт свѡко, нє мѡра бїт фамїлїја. Ал, ѡто, ѡпє се глєдалѡ да будє нѡко ко ти је дѡбар као пријател, јарѡн и такѡ. Онда кум, ка-дѡлази, дѡноси — и кум и старї свѡт — ѡба нѡсє пѡгаче. Такї обичај бїо.

Бїо и дјевѡр, највише буду браћа, ал мѡре бїт и нѡко другї. Нє мѡра бїт брат. Бїла и дјевѡруша — јєнга се зѡвє... Пѡ цуру се ишло с коњима, а нѡкад ишло и нако. Иду младїћї, мѡмци и тї луди кої су зрєлї. Ако дѡђє до тучє, да се мѡре бранит. Ја знам ка-се жєниѡ тѡј амица Ђѡрђѡ, Рѡдѡјку кад је дѡвеѡ. Он је дѡвеѡ из ѡвє Гѡмјеницє, а о̀ни су, ј... га — штоно каїє — ко луди тѡмо гѡдни. Дѡшло е до тучє, тѡшко сє тѡ извукло. Тѡ се дѡбро сјѡћам. Ка-су дѡшли вамо — није бїло свјєтла — онда су свї прид ону вашу стару кућу, онє жєне, лучеве изнєле. С лучевма дѡчекали младу. Тудє пјєсма бїла, весєље и такѡ. Рѡдѡјку дѡвеѡ, кажє: Бѡже му срѡћє!

Свѡдба е тѡ кад младу водє — код испраћаја. А пїєр се зѡвє ка-се вамо дѡјдє, ка-се доведє младѡ. Кажє: Идємо, притпѡстављам, код Лазє на пїєр — жєнї се... Приє се нѡсило, такї обичај бїо. Трѡба дѡнїјет кокош, ил вако нѡшто за јєст, пїт... Колачи се кували ѡде од ѡног* шєничнѡга брашна. Нѡкад се кувале, као за ту свѡдбу, и тє от пѡкмеза — гурабиє се звале. Тѡ с били слѡткї колачи.

Били с и колачићї уштипци. Убијє се јѡја, па се тѡ звала као прѡврата. И тѡ се, тї колачићї, ѡбавезно нѡсли ка-се пѡрѡди жєна, као и комад шпѡка. Нѡко рѡкнє шпѡк, а нѡко слѡнна — ѡбоє се гѡворї...

Ђто, такї су тѡ обичаї били. Бїла е сирѡтиња, јер се није такѡ мѡгло... Вако у јєсєн бїо е обичај да се заколє нѡка бравчадт: теле или ѡвца, ил штѡ ја знам. Ал зависло е од мѡгућнѡстї. Нѡђє рѡкнѡ и крмцима бравчадт, ал мї нє. Мї рѡкнємо крмци и — гѡтово. Оде су крмци дрѡго.

...

Она зна, а и ја знам кад је она цура била. Тòлкò е било тада слабо цура да она, кад је се ћела да удае, она е имала сигурно десет момака. Мòгла се удат ће замислила. Ёво, нек рекнè.

Жèли с òни шèнцу гòре, а ја бйò дòли, знаш, ће Грабовач. Два мòмка дòшла — накò крупни, с òним гвожђеним шћаповма — и мèни велè: Ај, мали, бй л òтишò гòре да рекнèш нòј да дòђе вам-дòл, да јој сàмо нèшто рекнèмо. Није она знала да с òни дòшли, ал она пòшла на воду, пòшла порад водè туде. Òни дадоше мèни по èдну бомбòну и нййà двојица ш нòм. А она дòјде, насу водè, нè рече ш нйма ни двйе, утече и оде. И кажè: Мй жèњèмо шèнцу — нèмàм кàт с вама причат... А òни мòмци, штоно кàјè чòек, ко дриèнови. Другò е било тò, знаш, за тè цуре... Ал она е била из богатè фамйлиè... Тй Јòкићи бйли богати тада: имали краве, имали волове — зàтò им се свйдла. А она сирòтиња — ну нйј нйко нй зà што пйтò.

Па ја ка-сам се, бòже опрòсти, ћèо, пòчò ја на Бањи рàдит — сирòтиња сам бйò, нисам имò скором нйшта у кући — ће гòт цуру коју наћем, пйтà она мèне: Штà имàш кòт кућè? Имàш краву? Имàш ли волове? Кажèm ја: Нèмàм!

Јèднòч ја òтишò гòре у Гòрњу Врућицу, вàкò прèло било, па мòмци пйèвају. Кажè: Жèниће се бараба и лòла, койй нèмà ни кравè ни вола. Кући дòшò, велйм старòме: Стàрй, узимàј како знаш! И ствàрно, ће гòт сам ја дòшò, цура те пйтà...

Била недилà, лиèпа цура била, гòр на Бањи рàдила и она — ћела се удат зà мене и свè... И ка-сам ја нèколко ш нòм причò, пйтала мàтèр чйй сам и кò сам. Кажè: Фин је, дòбар је нèму и òтац и òни су о-дòбрè фамèлиè... Ка-другй пута била: Е, кàјè, јеси тй дòбар и фин, ал мй смо чўли да вй имàте жита сàмо до Бòжи-ћа... Тò се глèдало. А ја, ј... га, тàк и јèст. Нèмàмо мй — èдно три врèће! Тàд је тò бйò òбичàј: глèдаш кошоавè, кòлкò имà у кошу жита, шèнцè и тàкò...

...

Кру се зòвè свè от куруза, а òвò зòвèмо лèбп — òвй што се купујè. От шèничнòг* што се кувало, звàло се пòгача. Није се, бòгами, пййе јèло òвàј лèбп и òвò... Сàмо се јèла куруза, ал ни она се није јèла нйкàко врућа... А знаш зàшто? Пòедè се млòго, а вàкò кад је ладна, мàњè се пòедè. Није се имало — пàтило се!

Èднè гòднè уочи Ускрса, било субатòм, па нèмàмо штà јèсти. Нèмà крува. Сàмо она кòка кат којà снèсè, мй чўемо да кàкоћè, па потèци... Јàје òнò убиèш, тò пòједèш и кòприве куваш... Кад Милош, свèкар твòј, зòвну старòга: Ајде, рòђо, вàмо, дè сина пошàљи да т даднèм! А ја, òндà, нàјвèћй чàнак јèдан и гòре òтомè Мйлошу. Òн мèни нàтрпà, насу... Òнè мјèшнè биле о-тèлета, знаш, па се тò упртй на раме. Није било цака, òтè мјèшнè биле. А ја, чйм је унò насò — ко глàдан — òдмà сам јèдну шàку òногà брашна курузнòг* у уста стрпò. И док сам дòшò близу кућè, а ја ну и другу шàку да пòјем òногà брашна, да не òпазй старй. Кад òн òпазй, кàјè: Ј... ти свèца, нèнèмо сàда, ёво мрàк вèћ се пòчò смркàвати. Сà-нèмо, кажè, спàват. А òн мòгò бйт да нè јèдè. Пйшиò вàкò кй вй, па је мòгò дўжè бйт да нè јèдè...

...

Прије су те куће све дрвенѣ већинѣм биле. Тѣ наше, притпѣсталам, српскѣ и муслѣманскѣ. Ако дођѣш чѣоку муслѣману прит кућу, биле с њѣ, знаш, гѣре стрѣве вѣлѣкѣ о-даскѣ, и шиљак је биѣо гѣре. Ако е српскѣ кућа, мѣреш ѡдма видит — ѡна има са двѣ стране ѡнѣ бателака гѣре на врѣ. А биле су и баце које су се ѡтворале ка-се вѣтра лѣжла дѣле. Дѣле биѣо ѡгњѣшѣ. Тѣ е биѣо као прѣви знак. И ѣе гѣд дођѣш кући, ти с мѣгѣ ѡдма знаѣ чѣја е кућа... А прѣвеле се већинѣм о-даскѣ и брѣвѣна...

Кућа е имала само тѣ кућињу и као тѣ спѣвању сѣбу. У кућињи је биѣо ѡгњѣшѣ. Кѣвало се на ѡгњѣшѣ. Вѣриге су биле и на вѣригама вишиѣ ѡнѣ котѣ да се кѣва рѣчак. А другѣ су биѣи лѣнци зѣмљани који су за вѣтру ѡдма мѣћани. Биле с и ѡнѣ тѣнцере ѣсто. Тѣ су биле за мѣјѣко и ѡна што се ѡзгѣр покѣпала тѣнцера, прѣкѣлука се звѣла...

Пѣслѣ се, ѡнда, прѣвле фѣруне од зѣмљѣ. Тѣ е биѣо као најновѣшѣ. Тамо направѣ, а вѣмо ѡстави, па се лѣжѣ ѡдовда... Лѣжло се ѡдовда ис кѣхињѣ, а тамо е биѣла фѣруна — ѣ собама. Тамо грѣје! Кѣсниѣ су пѣчѣле излазит ѣ тим фѣрунама као рѣрне... ѡнѣ се направѣ, па се маѣло мѣгло као направит јѣдиу ѡну рѣрницу...

ѡнда се пѣчѣле мѣћат зѣданѣ пѣћи. Пѣчѣле се прѣвти о-циглѣ. Мѣни је старѣи твој направѣ јѣдну тѣ о-циглѣ. ѡзгѣ се мѣтле ѡнѣ плѣте на ѣи. Ё, тѣ су биле већ маѣло — личиле на нешто.

Шпѣрети су пѣслѣ дошли, а већинѣм ѣ Цѣгани прѣвли. Фијѣкери се звѣли... ѡни нѣсу мѣгли — гѣдану ѣ пѣ, двѣ увр главѣ. Није мѣгло дѣљѣ бит. Риѣтко кѣ ѣзимѣ ѡвѣ пѣћи, вѣкѣ ко сада. Њѣси имѣ за шта.

Ал знаш шта е?! Добри су биѣи фијѣкери. Ал, брѣте, ѡнѣ док су биле ѡгњѣшѣ — тѣ е порушло шумѣ. Дѣпло се вишѣ трѣшило дрѣва него сада. Само тѣвѣрма нѣсѣло и накѣ воликѣ комаде лѣжи... А нѣкат се није припрѣмало, вѣкѣ ко садѣ, да имѣш за чѣтавѣ зѣму. Јѣ сам знаѣ, снѣгѣ до пѣса, а ѣдѣм ѡде у дрѣва. ѡдѣш, уснѣчеш трѣ нарѣмка кѣјујѣ ѡном сѣкиром. Није биѣо мѣторкѣ. Па-нда, накѣ, ѡнѣ нѣси, сѣши... Донѣсѣш трѣ нарѣмка и тѣ ти је за чѣтав дан. Па јѣпѣ другѣ дан! Јѣ, Бѣже, ка-се смѣслим кѣко е данас жѣвот! Дѣна-се ѣуди асијѣју, а јѣпѣ кѣкајѣ...

И да т не забѣравѣм рѣћи — није биѣо шѣбѣцѣ. Није се мѣгло није купит вѣкѣ да ти наложиш вѣтру, него донѣсѣш ѣ-шумѣ бѣкову кладѣрну јѣдну вѣлкѣ и ѡна се приложѣ. Чѣтавѣ нѣћ тѣне као вѣтра тѣ гѣри да ѣутру мѣреш подлѣжит. Није се имало! Кѣлка пѣта кѣжу: Ајде тражи вѣтру у сѣлу да мѣремо да наложимо вѣтру! Чѣек ти маѣло дѣднѣ на ѡномѣ ѡжегу, а ѡжег је биѣо ѡнај што се грабѣ ѡна као жѣра. Биле су и машѣ, вѣкѣ, као ѣдна штѣпѣлка... Вѣтра се и запрѣтала. Загрнѣ се ѡним лѣгом врѣћим да сѣчѣвѣ се тѣ вѣтра...

Билѣ и вѣлкѣ бѣрба кад ѡћеш стѣћи на пѣсѣ. Није биѣо сѣта, глѣдало се кад ѡрѣз заплѣвѣ. У мене аѣица, на примѣр, није смѣѣ ноћѣват тамо у ѡнѣј сѣби, већ се ѡн сѣромѣ тѣде ус кладѣрну и грѣѣб, и спѣвѣ. Па ѣ ја знам ка-сам пѣчѣо рѣдит: ѣстанѣм у нѣћи ѣ трѣ сѣта. Ёто, ка-сам пѣчѣо рѣдит, нај у мѣјѣј кући, нај биѣла е

врѣднѣјѣ ствѣр што сам јѣ кѹпио онѣј сѣт вѣкер. Свѣ дѣлазѣли и глѣдали. Тѣ е бѣло ко кад би сѣдѣт кѹпио мерцѣдеса.

Нѣко Тѣмић, рођ. 1932. године

5.

Ис кѣнопљѣ трѣба сјѣме ѣтрѣст, пѣ-ндѣ ѣдиѣјѣт ѹ воду да се пѣкисели. Онѣдѣ извѣдит, осѹшит, па на стѹпу пребѣјѣт. Стѹпајѹсе ка-се извѣдѣ из водѣ. Кажѣ: Идѣмо набѣјѣт кѣнопљѣ, набѣјѣт лѣн... Онѣд ѣмѣ трлѣца, па ѣстарѣш је, и грѣбѣн, па грѣбѣнѣш. Имѣ и грѣбѣн, и грѣбѣча. Грѣбѣча е грѹба, волкѣ, и тѹди ѣмајѹ зѹбови ко и у грѣбѣна. Онѣдѣ, јѣдна сјѣдѣ тѣмо, јѣдна вѣмо и грѣбѣнајѹ. Извлѣчѣ се пѣздер и влѣс ѣстае сѣмѣје. Ёто! Кѹдиљу нѣправѣш грѣбѣнма, па прѣде се. Сјѣдѣ и прѣдѹ прѣље, тѣ се звѣло сѣјѣло. Мѣтѣ се у кѣнчѣло, па се ѣпарѣ, излѹпѣ се и ѹбѣјѣлѣ. Тѣд је прѣђѣ прѣвѣ. Имѣш тѣ ѣтогѣ — кѣмара!

...

Бѣшкѣ пѣтка, а бѣшкѣ ѣснова. Имѣ и јѣдно, и дрѹгѣ. Влѣс је бѣјѣ ѣснова, а пѣтка е бѣла дрѹкѣиѣ. Прѣвѣла се ѣсто ѣд ѣтогѣ ка-се грѣбѣнѣ. Влѣс слѹжѣ за ѣснову, а ѣнѣ што ѣстанѣ на грѣбѣнма — ѣнѣ е пѣткива.

Бѣјѣ стѣн. Бѣле стрѣнѣче са стрѣнѣ, па вратило, брдѣла и брѣдилице што дрѣжѣ брдѣ. У брдѣла ѣдѹ брдѣ. Брѣдила се нѣтакнѹ на вѹчѣла, па се тѣ рѣзѣмѣнѣ — па се стѣвѣ брдѣ. Више ѣјѣ ѣмајѹ ѣнти. Бѣли дѣле пѣложѣнци да се ѣтворѣ зѣвѣ ку-се прѣвлѣчѣ чѹнак...

Прѣво се мѣрѣ снѣват, п-ѣндѣ ѣдѣ навѣјѣнѣ на вратило. Идѣ се с ѣнѣм мѣсѹровѣма. Кѣлкѣ тѣ мѣсѹрѣвѣ мѣтнѣ, ѣд ѣтогѣ зѣвѣсѣ у кѣлкѣ ѣе ѣтѣ наснѣват. У чѣтрѣ ѣнта, ил ѹ двѣ — ил ѹ десет, ил ѹ девет пѣсѣмѣ. Пѣсам се звѣло. Тѹ е бѣло процѣдѹрѣ...

А штѣ сѣ ткѣло? Ткѣло сѣ што се стѣгло: пѣнѣве за стѣрѣнѣ, слѣмарѣце, сѹкно, бѣз као мѣло фѣниѣ платно... Штѣ ѣјѣ?

...

Дѣвѣјкѣ нѣсла кѣшуљу и ткѣнѹ, а ѣјѣ нѣслѣ прѣгѣчу. Ујѣ до-гѣт се не ѹдѣ. Ткѣнѣ се ткѣле ѣд бѣјѣ — у шарѣнло ѣбѣјѣш ѣд свѣкакѣ кѣнѣцѣ. Кѣтолѣкѣнѣ нѣсле кѣпу, а ѣвѣ ѣше нѣкадѣт ѣсу ѣшѣта нѣсле. Уше цѹре ѣсу нѣсиле мѣраму. йдѣтѣ е мѣрѣла, и прѣгѣчу мѣрѣла ѣдмѣ ѣд сѹкнѣ. Обѹвѣла чѣрапе и ѣпѣнке пѹтрѣвѣце. ѣгѹлѣш кѣжу ѣд кѣнѣ ил ѣд вѣла, па нѣправѣш. Штѣ-ш дрѹгѣ? Ујѣ кѣлко сам ѣ пѣдерѣла — не знѣ ни врѣгѣ.

А мушкѣрѣци — и ѣни су тѣ нѣсли. Нѣсли чѣрапе, чѣкшире и гѣре лѣтак. Бѣјѣ ѣд сѹкнѣ и крѣтак, а жѣне су нѣсле дѹжѣ. Кѣпе су нѣсили рѣзнѣ. Шѣшире прѣтежно, а дѣста и јѣ нѣсло шѣјѣкачу. Рѣјѣтко кѣ шѹбару. Ујѣ тѣ знѣо свѣко нѣправѣт.

Пѣтра Бѣрић (дѣв. Пѣповић), рођ. 1934. године

6.

Пантѣм ја, а и тѣ мѡжда — тѡ није старѡ. Тешањ је бѣо срѣз мѡм ѡцу и мѡјѡ мајци... Православци су прво држали Тешањ. У Тешњу су трговци главни били Теслићани. Имали су највѣћѣ продавнице. Турскā војска, кад наишла, православце туде — ка-су наишли — они су тѡ свѣ побили, погђавили, потушили... Између Добоја и Тешња, тѣ е побивѣно православѡца, јѡј, нѣ зна се колкѡ...

Врућица се спомињѣ прије Теслића. Дѡбила е назив Врућица по врућѡј води, а Бошко тврди да е Теслић постѡ по ѣдном чѡеку који се звѡ Станоје, а прези-вѡ Теслић. Живѣо у Горњѣм Теслићу. Горњи Теслић је старији од овог Теслића. Тај Станоје гѡр живѣо, имѡ варош, разнѣ гѡре занатлије радиле — имѡ некѣ пила-ну. И Јѡн бѣѡ — политикѡм се бавѣѡ — и кад је чѣо да ће дѡћ Турци и да ће ѡд њѣга тѡ ѡтѣти и преузѣти, ѡн је побегѡ у Рѡцкѣ. Купѣо ѡгромно имање тамо, а јѣдан њѣгов син дѡспѣѡ у аустроугарскѣ војску (официр бѣѡ) и постѡ генѣрал... Е садт, кад дѡшла Аустроугарскā, направла се фабрика и, како се фабрика формирала, ѡвāј дѡле дѡбѣја назив Теслић по ѡвомѣ Теслићу. Теслић се садт појавѣо, а није га прије ни бѣло... Није бѣло мѡста уопште у Теслићу до Аустроугарскѣ. Јѣдна бака што живѣла тѣ, баба-Ивкѣ мајка, ѡнā причала да е вѡзла јапију (ми садт кажемѡ грађу) за мѡст. Ма Теслић је старѡ око стѡ гѡђинā.

...

Ѳнѡ звѡно у Кѡмушини гѡре, тѡ е српскѡ, православнѡ. Тудѣ бѣла српскā некā црква, бѣлā у јѣднѡј дѡлини. Црква е затрпāна свā. Српскѣ жѣне носиле у прѣгачи зѣмљу и затрпāле цркву у ѡнѡј дѡлини. Звѡно е јѣдан муслиман ѡставиѡ ко-себе. Јѣдан Рѡат отплатѣо тѡ звѡно — даѡ нѣ знам колкѡ волѡвā и масла за ѡнѡ звѡно — и тѡ е звѡно ѡдниѡ тај чѡек гѡр у Кѡмушину... Кажѣ да ѡ томѣ имајѣ књи-ге тамо у Рѡцкѡј.

Марко Видовић, рођ. 1934. године

7.

Кадт споменуште шпѣк, да убацим и ѡвѡ. Радиѡ у мене шѣра у шуми на сјѣ-чи дрѡвā, па да сāмо кажѣм какѡ прѡшѡ. Скѣвѡ у ѡномѣ зѣмљанѡм лѡнцу сѣби гра и ставѣо унутра сланнѣ. И сад ѡн, пошто се журиѡ да јѣдѣ на брзину, ставѣи у пѡток да му се ѡладѣ... Дѣгнѣ ѡнāј лѡнац зѣмљани да ѡвāмо јѣдѣ, кад ѡно свѣ ѡде унутра. Прѡмјѣна температурѣ, па ѡнѡ ѡтпало днѡ. Сāмо сланна пливā по врху. А ѡн држи ѡнѡ мāло сланнѣ. Кажѣ: Да нѣ бѣ ѡнѡ мāло сланнѣ, ја ѡстаѡ без рѣчка.

Стѡјко Пѡповић, рођ. 1934. године

8.

А дѡбро, тѡ е знаш, радло се тѡ, није бѣло ни давнѡ — тѡ шездѣсетѣ бѣло. Ка-сам дѡшѡ из војскѣ, ја нѣсам мѡгѡ, да т право кажѣм, ѡвде посѡ добити у „Бѡр-

ју“. Нèкѝ бѝло директор, кàжè: Мòрāш мјèсèц дāнā ићи гòре у шуму. А у шуми се просјèцò пѹт рѹчно. Нѝје бѝло бāгера, знāш, него крāмпом и лòпатòм просјèца-ли. И сādт, нāс имā десетина — рāди. Јā сам упò тѹ, а Бòжо ми, òвāј, Бāић бѝло пò-словођа. Пòсловођа прòјдè òнò јèднòм, знāш òнò, и нèга нèмā вишè. И имā òдрè-ђенā пāуза — бѝла исто ко и сādт. И свāко сèби пòнесè, сā-тѝ сèби пòнесèш, òвāј, за сèдам дāнā — гòре ћеш бѝти — нèмā ићи. Имā барāка гòре ће се спāвā. И сā-тѝ гòре сèби гòтовѝш што с пòнјò. Штò згòтовѝш — тò-ш јèст. Нārèдāмо мѝ, нāложѝш вā-тру, тѹдā се прòсèцā — нārèдāш тѝ лòнāцā кòлкò нāс имā, око пè-шèс... Нèко крòмпѝр, нèко грā, нèко нѝш. Имā у рāнцу, мòжда, слāннè, нāпиè се ил већ нè-што... Сād и јā сèби мèтнò грā... Пòнјò сèби слāнинè, òсјèкò слāнну и мèтнò у тāj лòнāц. А тѝ су лòнци бѝли зèмљанѝ... Тò се сѹвало и сād је пāуза. Òнѝ сјèдајѹ, свāк свòј узò òнѝ лòнāц, свòе мјèшā, сѝпā тāмо... Јèдèш из лòнца — нèмāш шèрпè, ни тањѝра. А јā не мòгу трпѝт — врѹћò знāш... Ўндā, да с òнò излāдѝ, мèтнèм јā òнò у пòток. Кад јā поглèди дòле — грā лèтѝ нис пòток. О ј... тѝ својѹ мātèр! Ви-дѝм јā и слāнна йдè! Згрāбѝм слāнну у òвѹ рѹку, пòглèдā јā — òвѝ се смѝјѹ. Òвѝ лѹди мāло стārѝ — смѝјѹ се. Кāжè: Штò си мèтнò? Па ј... га, òклè сам јā знā да ће тò òтпасти! Òнò, вāљда, врѹћò бѝло, вòда лāдна и одвòјило се...

...

Прије, кат прāње вèша бѝло — нѝје бѝло детерцèнātā, нòрмāлно, и сапѹна, него би се стāвило у, као за бадань, òнѹ од бѹквè пāрјеницу. Тò се слòжи и òдозгò се прèспè вòдòм врѹћòм са пèпелом. Лѹкшија е òнò што се прèлиè, бѝлā ко детерцèит, а òнā од лѹга. Сāмо се лѹг* просѝјāvò... Звāла се тā пāрјеница ће су се мèћале тè āљине унутра. У пāрјеницу слāжèш, а тò клāда. Сāмо, тò нѝје мòгло свāкво дрво... Мòрā се нāћ шѹпљò дрво, клāда, па òсјећи на мèтер — зāвисѝ кòјѹ висѝну òћеш... Онда тѹ, за изнутра, имā пòсèбнā чѝстилца, да се углāдѝ изнутра и òчѝстѝ се...

Стòјко Бòрић, рођ. 1937. године

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1972** — Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I Фонетика (универзитетска предавања), Београд, 1972.
- Бјелановић 1978** — Živko Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split, 1978.
- Бјелановић 1988** — Živko Bjelanović, *Antroponimija Bukovice*, Split, 1988.
- Брабец 1959** — Ivan Brabec, *Istraživanje govora stanovništva na lijevoj obali Bosne*, Ljetopis JAZU 63, Zagreb, 1959, 421–422.
- Брозовић 1960** — Dalibor Brozović, *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1960, књ. III, 68–88.
- Брозовић 1966** — Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekata*, Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb, 1966, knj. 2, 119–208.

- Вујичић 1985** — Група аутора, *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне*, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, Сарајево, 1985, књ. V, 7–379; Драгомир Вујичић, *Фонетске особине*, 13–170.
- Вуковић 1940** — Јован Вуковић, *Акцентни говори Пиве и Дробњака*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. X, 187–417.
- Гњато — Маријанац 1996** — Рајко Гњато–Здравко Маријанац, *Бања Врућица (географско-балнеолошко-џуристичка монографија)*, Бања Лука, 1996.
- Далмација 1997** — Стево Далмација, *Ијекавски говори Пошкозарја*, Бањалука, 1997.
- Далмација 2004** — Стево Далмација, *Рјечник говора Пошкозарја*, Бања Лука, 2004.
- Даничић 1925** — Ђуро Даничић, *Српски акценџи*. — Посебна издања Српске краљевске академије, Београд-Земун, 1925.
- Дешић 1976** — Милорад Дешић, *Зайаднобосански ијекавски говори*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1976, књ. XXI, 1–316 + карте.
- Драгичевић 1980** — Милан Драгичевић, *Рефлекси јаџа у данашњим личким говорима*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1980, књ. XXVI, 147–233.
- Драгичевић 1986** — Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1986, књ. XXXII, 7–238 + карте.
- Драгичевић 1996** — Милан Драгичевић, *О вокализму говора Бараћа у околини Мркоњић-Града*, Зборник МС за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1996, књ. XXXIX/1, 183–190.
- Драгичевић 1997** — Милан Драгичевић, *Ардалићева дијалекатска грађа у свејлу новијих истраживања говора Буковице*, О српским народним говорима. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани српског духовног преображења, IV, Деспотовац (Народна библиотека „Ресавска школа“), 1997, 191–199.
- Драгичевић 2000** — Милан Драгичевић, *О њрозодијским односима у њроклизи у говору Срба Лайачког њоља*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVI/1–2, 399–406.
- Драгичевић 2001^а** — Милан Драгичевић, *Најзайаднији српски говори данас*, Зборник за српски језик, књижевност и умјетности, Бања Лука, 2001, књ. I, 79–89.
- Драгичевић 2001^б** — Милан Драгичевић, *Биљешке о неакцентшованим дужинама у говору Срба Лайачког њоља*, Српски језик, Београд, 2001, књ. VI/1–2, 177–183.
- Драгичевић 2002** — Милан Драгичевић, *Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору њребавских Срба*, Српски језик, Београд, 2002, књ. VII/1–2, 205–211.
- Драгичевић 2003** — Милан Драгичевић, *О говору села Бранешци у околини Челинца*, Српски језик, Београд, 2003, књ. VIII/1–2, 303–314.
- Драгичевић 2004** — Милан Драгичевић, *О неким фонетским особинама данашњег говора њребавских Срба*, Зборник радова са трећег међународног научног скупа *Живот и дело академика Павла Ивића*, Суботица-Нови Сад-Београд, 2004, 451–459.
- Ђукановић 1995** — Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1995, књ. XLI, 1–240.
- Ђуровић 1980** — Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1980, књ. XXVI, 235–317+2 карте.
- Ђуровић 1992** — Радосав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговина*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1992, књ. XXXVIII, 1–378.
- Ивић 1923** — Алекса Ивић, *Миграције Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. столећа*, Српски етнографски зборник, Суботица, 1923, књ. XXVIII, Насеља и порекло становништва, књ. 16, 1–158.

- Ивић 1926** — Алекса Ивић, *Миграције Срба у Славонију током 16, 17. и 18. столећа*, Српски етнографски зборник, Суботица, 1926, књ. XXXVI, Насеља и порекло становништва, књ. 21, 1228.
- Ивић 1980** — Милка Ивић, *О значењу српскохрватског гласова мјерфекта*, Зборник МС за филологију и лингвистику, књ. XXIII/1, Нови Сад, 1980, 93–100.
- Ивић 1988** — Dalibor Brozović–Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski /hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* [Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije], Zagreb, 1988; P. Ivić, *Istorija jezika*, 5–54. и *Narečja*, 54–80.
- Ивић 1996** — Група аутора, *Република Српска Крајина*, Книн-Београд, 1996; П. Ивић, *О језику*, 143–158.
- Ивић 1997** — Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* (Друга књига: *Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови*), Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1997, књ. XLIII, 1–585.
- Ивић 1998** — Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Зборник МС за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1998, књ. XLI/2, 113–132.
- Јахић 2002** — Dževad Jahić, *Ijekavskoštakavski govori istočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 2002, knj. VIII, 7–235+karta.
- Кашић 1972** — Јован Кашић, *Говор Срба у Хрватској и његов однос према књижевном језику*, Нови летопис СКПД „Просвјета“, Загреб, 1972, бр. 7–20.
- Козомара 2003** — Драгомир Козомара, *Крајак преглед консонантског система говора села Штанари код Добоја*, Српски језик, Београд, 2003, књ. VIII/1–2, 637–643.
- Козомара 2005** — Драгомир Козомара, *Говор Чечаве (села у сјевероисточном дијелу оштинне Теслић)*, магистарски рад у рукопису, Бања Лука, 2005, стр. 141.
- Лисац 2003** — Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija I [Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i govori torlačkog narječja]*, Zagreb, 2003.
- Маретић 1963** — Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*³, Zagreb, 1963.
- Маројевић 1996** — Радмило Маројевић, *Мркаљ, Вук и Његош — три шемеља српског књижевног језика*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1996, књ. 25/2, 133–144.
- Милетић 1940** — Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. IX, 209–663 + карта.
- Николић 1966** — Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1966, књ. XVI, 179–313 + карта.
- Николић 1968** — Берислав М. Николић, *Тришћки говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1968, књ. XVII, 367–473.
- Николић 1970** — Берислав М. Николић, *Основи млађе новотишћавске акценџуације*, Београд, 1970.
- Николић 1972** — Мирослав Б. Николић — *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1972, књ. XIX, 619–746.
- Николић 1991** — Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1991, књ. XXXVII, 1–548.
- Окука 1973³** — Miloš Okuka, *Neke osobenosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 1972–73, knj. VII, 83–100.
- Окука 1973⁶** — Miloš Okuka, *Dijalektološki tekstovi iz donjeg toka Usore*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, књ. XVI/2, 207–213.

- Павичић 1962** — Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 41, Zagreb, 1962, 1–333.
- Павлица 1984** — Драган Павлица, *О говору околине Удбине*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1984, књ. XXX, 357–424.
- Петровић 1973** — Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад, 1973.
- Петровић 1978** — Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад — Загреб, 1978.
- Пецо 1962** — Асим Пецо, *Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говорима данашње Херцеговине*, Јужнословенски филолог, Београд, 1961–1962, књ. XXV, 295–328.
- Пецо 1964** — Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1964, књ. XIV, 1–200 + карта.
- Пецо 1971** — Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1971.
- Пецо 1979** — Група аутора, *Govori sjeverozapadne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 1979, knj. II, 7–157; Asim Peco, *Morfološke osobine*, 119–157.
- Пецо 2001** — Асим Пецо, *Консонантизам босанскохерцеговачких говора*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 2001, књ. XLVIII, 607–696.
- Пижурица 1981** — Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград, 1981.
- Поповић 1938** — Milko Popović, *Žumberački dijalekt*, Zagreb, 1938.
- Реметић 1985** — Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1985, књ. XXXI, XIX+555.
- Реметић 2000** — Слободан Реметић, *О иђакавизму зеничких и какањских Срба*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVI/3–4, 931–949.
- Решетар 1907** — Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Schriften der Balkankommission Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Linguistische Abteilung VIII, Wien, 1907.
- Ружичић 1927** — Гојко Ружичић, *Акцентнајски систем љеваљског говора*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1927, књ. III, 113–176.
- Ружичић 1936** — Гојко Ружичић, *Један незапажен босански говор*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1936, књ. XVI/1, 230–255.
- Симић 1978** — Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1978, књ. XXIV, 1–124.
- Станић 1974** — Милија Станић, *Ускочки говор I*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1974, књ. XX, 1–259.
- Станић 1982** — Милија Станић, *Ускочки акценати*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1982, књ. XXVIII, 63–191.
- Стевановић 1964** — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* (Грама-тички системи и књижевнојезичка норма), I дио: Увод, Фонетика, Морфологија, Београд, 1964.
- Тешић 1977** — Милосав Тешић, *Говор Љешћанског*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1977, књ. XXII, 159–238 (с картом).
- Филиповић 1928** — Миленко С. Филиповић, *Височка нахија*, Српски етнографски зборник, Београд, 1928, књ. XLIII, Насеља и порекло становништва, књ. 25, 191–649.
- Филиповић 1969** — Milenko S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne*, Građa ANUBiH, Sarajevo, 1969, knj. XVI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 12, 1–169.
- Халиловић 2002** — Senahid Halilović, *Fonetske osobine govora Hercegovine i jugoistočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 2002, knj. VIII, 239–242.

Милан Драгичевич

О ГОВОРЕ СЕРБОВ БАНИ ВРУЧИЦЫ ОКОЛО ТЕСЛИЧА (ФОНЕТИЧЕСКИЕ И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ)

Резюме

Именем Баня Вручица (этнонимы: *Вру̀ича̀н* и *Вру̀ича̀нка*, деонимический адъектив: *вру̀ичкѝ*) называется сегодня полуурбанизованное население находящееся под склонах горы Борья в котловине реки Усоры, три километра юго-восточно от Теслича, городка в Республике Сербской и Боснии и Герцеговины. Место известно по одноимённому здравоохранительно-туристическом комплексе и в нём сегодня живёт около 3.000 жителей, главным образом сербской национальности. Говор сербов Бани Вручицы автор исследовал многократно в период с 2004 по 2007 год. В настоящей работе он излагает самые важные фонетические и морфологические особенности говоров более пожилых представителей той части жителей Вручицы которые считаются коренными. Изложенный материал дает возможность прийти к следующему заключению:

1. Вокальная система приведенного говора содержит пять основных гласных (*a, e, u, o, y*) и вокальное *r*. Основные гласные обладают совершенно свободной дистрибуцией, а из-за частых явлений утрачивания согласного *x* немного более свободную дистрибуцию, по отношению к обстоятельствам которые владеют в сербском литературном языке, имеет и вокальное *r*: *вр, вра, врoви* и под. В говоре встречаются вокальные супституции типа: *a > o* (*ја́ром, ливо́да, ђо́м*), *a > e* (*и́веда, мей́тер*), *e > a* (*чи́гара, фри́аль*), *e > u* (*два́дицеџи, шри́дицеџи*), *o > a* (*и́раџеџи, а́нда*), *o > e* (*за́ шебо́м, и́ре-себо́м*), а как и в других более западных сербских говорах, в нём часто являются редукции неударяемых гласных, особенно неударяемого гласного *и*: *ва́роица, ве́лки, вје́верца, гова́рли, дје́довну, гле́даш, ре́ш* и под.

Если группы гласных под ударением, то они обычно сохраняются: *ау̀шо, ба̀ук, два̀ес, да̀о, за̀о, и́рео̀рџ, чу̀о* и под., более редко стягиваются (*До̀ви, сна̀, чѝ*) или разбиваются вторичными сонантами (*а̀у̀шо, шџѐоци, сна̀ја*). Неударяемые группы гласных *-ao, -eo* и *-uo* сводятся на *-џ*: *до̀шџ, имџ, рѐкџ; вѐсџ, до̀вџ, о̀шџ; гу̀рнџ, и́зџ се, крѐнџ*, а медиальная группа *-ae-* на *-џ-*: *је́данџес, два́нџес, шри́нџесџи*.

2. Замены древнего гласного ять (ѣ) некавские, а в долгих слогах, как и в других говорах северозападной группы герцеговинско-краинского (восточно-герцеговинского) диалекта — часто и в говоре одной и той же персоны — осуществляютя разнообразные рефлексы:

а) Под (ˆ) ѣ > џе/џе: *ви́ек, зи́ев, си́ено, ли́еи, двџе, и́рије*, но всё же так и *чи́е/џе: си́јено/сјено, би́јели/бјели, ми́јеша/мјеша*.

б) Под (') ђ > шé: *бшéда, вршéме, дшéше, лшéа, дшéлила*, но всё же часто и *чјé/јé: врчјéме, дчјéлoвa/дјéлoвa, счјéна/сјéна, дчјéлили/дјéлили*.

в) На местах долгого безударного ятя (ђ) являются как рефлексы типа *шé/шe (ијé/иje): крo-сншéж, у цшéв, дoншéла/дoншéла, oбaдшé, вaвшéк/вaвшéк, иoслиje, и иршé, так и те типа чјé/јé: зaйoвшéд^ш, oбчјéлш/oбшéлш, ирoмчјéнш/ирoмшéнш, увчјéк/увшéк*.

В коротких слогах гласное ять (ђ) в основном заменен секвенцией *je: бeсje-да, дјeвeр, дјeца, мјeстш, ијeсma; вјeрскш, дјeчш; бјeжш, вјeнчала се; ијeшкe*, а как и в других некавских говорах и здесь являются многочисленные икавские и экавские замены древнего ятя (см. примѣры приведённые в т. 16, 17. и 18).

Присутствие случаев в которых *ир > шeр (чјeр/шeр)* подтверждают отмеченные формы: *водшeр, кумшeр/кумшeр, ишeр/ишeр* и пр.

3. Самую важную особенность в согласной системе этого говора, по отношению к обстоятельствам которые характеризуют большинство других говоров герцеговинско-краинского диалекта, представляет присутствие групп *шh (чh, c)* и *жh: гoдшшe/гoдшшe, грaбшшe/грaбшшe/грaбшшe, шhш/чhш/cшш, мoжшнш, как субституэнтов старых согласных групп *st' (*sk') и *zd' (*zg')*. Упомянутые секвенции в новейшее время всё больше вытесняют из употребления стандартные рефлексы *шш (кoсшшe, шшшш)* и *жд (мoжданш)*.

Группа *шш* в этом говоре не отмечена, но, наряду с: *oдшeм, oдшe, нaшeш, нaшe, ирoшeм, ирoшe* и под., говорится и: *oдшe/дoшe, нaшe/нaшe, ирoшe/ирoшe*.

Согласное *х*, как в большинстве других сербских народных говорах, или теряется без замены (*шaда, лaд^ш, рaна, мауна мјeур, грa*), или на его местах являются сонанты *в (бува, мува, глув, крув), j (гршoшa, машшa, Мeшo, снаja)* и, значительно реже, согласный *к (шeшшк)*. Процессы возвращения согласного *ф* в систему консонантов этого говора почти уже закончены, но всё же можно услышать формы отдельных слов в которых этот согласный заменен сонантом *в (асвалш, иo асвалш, eшшa)*.

Екавской йотации последовательно во всех позициях подвержены только сонанты *л* и *н: жeшeзо, кошeно, лeшшo; нeшжан, нeмачки, снeгови* и под. Группа *шш* йотируется последовательно только в формах с основой *шшр- (шeрaм, ишшe-раш, oшeраш)* и в формах вспомогательного глагола *шшшшш (шeшш/шeшш, шeла, шeли)*, а группы *oш* и *сш* йотируются непоследовательно и только в ограниченном числе примеров: *вшшшш/вшшшш, мeшeд^ш, нeшe, ншшe; бeсeда, сeмe, сeсшш, сeдeм, сeди* и под.

Группы согласных становятся проще способом характерным остальным некавским говорам (см. т. 40), а в говоре встречаются и случаи выпадения звуко-сочетаний типа: *курузи, крузoвна, икав, некав; гoрe-ш, нe-ш, иш-a, рeш-a*, как и формы отдельных слов со совершенной метатезой: *сaв, нoдe, oвшoд^ш* и под.

4. Система ударений в этом говоре стандартная, новоштокавская, но, как и в других новоштокавских говорах, известные правила о дистрибуции ударения нарушают явления нисходящих ударений вне первого слога в сложных словах типа: *Аустрoшгарскa, Југослaвиja, иoлoшшршвeда, самoшoслугa* и под., затем в

формах родительного падежа мн. ч. некоторых существительных муж. рода: *губишайкѧ, добровольцаѧ, комаѣраѧ* и под., как и в формах некоторых других слов, преимущественно иностранного происхождения: *амбасадор, дейтерѣнш, забушайнш, комаданш* и др.

Заударные долги хорошо сохраняются во всех тех категориях слов в которых обязательны и в литературном языке, а только последовательно теряются в формах настоящего времени некоторых глаголов первого спряжения по Стевановичу: *везем — везеш, вучем — вучеш, зѣбем — зѣбеш, крадем — крадеш* и под.

В говоре существуют оба типа переноса ударения на проклитики: а) древнее (праславянское): *ѡз воза, ѡ гѧј, ѡ гѣдѡ, ѡ рѣд нѡш, нѡ брду, ѡ воду*, и б) новое (новоштокавское): *ѡд брашѧ, нѡ вр, ѡ грѡбѧ, ѡд букву, ѡ вайѣру, ѡ куѣу*, но ни одно из них не осуществляется обязательно.

Особенности ударений отдельных категорий слов главным образом такие какие встречаются и в других говорах северозападной группы герцеговинско-краннского диалекта.

5. Из самых важных морфологических особенностей надо отметить следующие:

а) Существительные муж. и сред. рода в творительном падеже ед. ч. имеют главным образом окончание *-ом* и в примерах типа: *ашѡвчиѡм, гњѡјѡм, са гѣдељѡм, кѡњѡм, ѡњѡм, ѡдљѡм, ѡѣрњѡм*, а, подобно тому, значительно снижается и частота морфемы *-ев-* в пользу морфемы *-ов-* в множественных формах типа: *жуљѡви, кључѡви, крајѡви, нѡжѡви* и под.

В родит. падеже мн. ч. существительных муж. рода чаще всего является окончание *-ѧ* (*ѡдѣшѧ, бакѡвѧ, вѡлѡвѧ, данѧ, дѡлѡмѧ, свѧшѡвѧ*), а окончание *-ѡ*, кроме у существительных которые означают какую-то меру или количество (*мјесѣцѡ, мѣшѣрѡ, сѧшѡ*) обыкновенный и в формах: *зубѡ, мѣвѡ и цѣвѡ*. Окончание *-(ѡ)ѡ* встречается во всего нескольких примерах: *ѡко рѡгѡ/ѡкѡ рѡгѡ* (наряду с более частым: *рѡгѡвѧ*), *гѡсѡшѡѡ* (наряду с: *гѡсѡшѡ*) и *ѡрсѡшѡѡ* (наряду с: *ѡрсѡшѡ и ѡрсѡшѡ*).

Дательн., творит. и предложн. пад. мн. ч. существительных муж. и сред. рода образуются с помощью окончания *-(ѡ)ма*: *вѡковѡма/вѡковѡма, ѣѡцима/ѣѡцима, са ѡудѡма/ѡудѡма, ѡо крѡвовѡма/крѡвовѡма/крѡвовѡма; имѣнѡма/имѣнѡма/имѣнѡма, с крѡлима/крѡлима, ѡо брдѡма/брдѡма*.

б) Имена собственные типа *Јѡво, Мѡле* склоняются как существительные жен. рода на *-а*, а притяжательные прилагательные этих имѣн образуются с помощью суффикса *-ѡн*: *Јѡвѡн, Мѡлѡн*.

в) Родительный пад. мн. ч. существительных жен. рода на *-а* чаще всего гласит: *гѡсѡѡѡ, гѣнѡ, дѣжѡвѡ, дѡшѡ, жѣнѡ, кѡзѡ, лѡсѡцѡ, ѡѣсѡмѡ* и под., а гораздо реже: *бѡшѡшѡ/бѡшѡшѡ, вѡжѡшѡ, кѡфлѡ, ѣѣрѡкѡ* и под. У существительных *нѡга* и *рѡка* гласит: *нѡгѡвѡ/нѡгѡвѡ и рѡкѡвѡ*.

Дательн., творит. и предложн. пад. мн. ч. этих существительных образуются всегда окончанием *-ѡма*: *бѡбама, жѣнѡма, з дѡсѡма, за ѡвѡма, на нѡгама, у шѡѡ*

мама и под. Формы образованные устарелым окончанием *-ами*, которые являются в ряде дугих северозападных иекавских говорах здесь совсем неизвестны.

В творительном падеже ед. ч. существительных жен. рода на согласный обычно употребляется окончание *-и* (*са ма̀сти*, *са со̀ли*, *ш њѣри*), а редко *-ју* (*с ма̀шићу*, *ш ча̀шићу*). Формы образованные с помощью окончания *-им*, которые, иначе, существуют в соседних восточнобосанийских иекавскощакавских говорах не являются в этом говоре.

г) В разницу от состояния которое характерно для иекавских говоров распространённых более западно от реки Врбас, в которых употребление формы старых твёрдых основ широко распространено, здесь на преждевременное употребление таких форм напоминают только редкие явления некоторых форм местоимений и прилагательных: *мо̀йџе/мо̀йџѣ*, *њего̀виџем*, *о̀йџѣм*, *са џиџѣм*, *сѝари́је*, *цр̀ниџѣ* и под.

д) Система глагольных форм этого говора характеризуется отсутствием имперфекта и деепричастия прошедшего времени, как и низкой частотностью плюсквамперфекта, будущего времени II и сослогательного наклонения II.

Инфинитивная морфема часто встречается без конечного *-и*: *глѐдаџи*, *до̀ђи*, *зна̀џи*, *има̀џи*, *рѐђи*, *убиџи*.

Формы 1-го лица ед. ч. настоящего времени у глагола *мо̀ћи* гласят: *мо̀гу* и *мо̀рем*, *не мерем/не морем*.

В 1-ом лице ед. ч. аориста являются часто окончания как и формах 2-го и 3-го лиц ед. ч.: *вѝђе ја̀*, *да̀де њѣму*, *о̀де ја̀*, а в формах 1-го и 2-го лица мн. ч почти всегда проникает по аналогии *ш* вм. *с*: *да̀дошиџе*, *до̀ђошмо*, *до̀ђошиџе*, *озѣбошмо*.

Будущее время I имеет простые формы и в примерах типа: *до̀ђу/до̀ђу*, *мо̀ћеш*, *на̀ћу* и под.

б. Вообще, если бы на основе фонетических и морфологических особенностей говора сербов Бани Вручицы определяли место этого говора среди других наших иекавских говоров, то тогда возможно сказать что этот говор имеет все более важные фонетические и морфологические особенности которые характерны и для других говоров северозападной группы герцеговинско-краинского диалекта. В связи с этим надо подчеркнуть и то что в нём встречаются и некоторые особенности характерные для восточнобосанийских иекавскощакавских говоров. Эти особенности проявляются в присутствии секвенций *шћ* и *жћ* как субституэнтнов старых согласных групп **st'* (**sk'*) и **zd'* (**zg'*). Сохранении этой особенности в говоре более пожилых коренных жителей в Бане Вручице способствовали, кажется, и некоторые общественные обстоятельства, именно как и изменены условия жизни в новейшее время значительно влияли на то что их молодые потомки в своём говоре заменили упомянутые секвенции стандартными рефлексами *ши* и *жд*.